

Жан-Клод Ларше
Старац Сергије

Православни Универзитет друштвених наука
Светог Тихона
Москва, 2006.

Први део
Животни пут и личност

Биографија

Син Георгија Шевича и Марије Струве, Кирил Георгијевич Шевич (потоњи старац Сергије), рођен је 3. августа (21. јула по старом календару) 1903. године у Хагу (Холандија), где је на дужности руског амбасадора радио његов деда по мајчиној линији Кирил,¹ и где су у то време његови родитељи били у гостима. Георгије и Марија су се у Русију вратили кад је новорођенче навршило три недеље.

Дечаков отац је служио у руској војсци и имао је највиши официрски чин. Потicao је из угледне венецијанске породице којој је припадало имање у Херцеговини. Његов прадеда се преселио у Банат, а деда је 1752. године прешао да живи у Русију. Тамо је деди додељен генералски чин и поверено му је командовање хусарским пуком царске гарде; истакао се у Бородинској бици (1812.), а убијен је у бици код Лајпцига (1813.) – рана је била толико велика да је крвљу рањеника био испрсан велики кнез Константин, који се борио поред њега. Отац Георгија Шевича је такође припадао највишим руским официрским редовима.

Друштвени положај је Георгију Шевичу дозвољавао да држи бројну послугу; унајмио је Француза, Немца и Енглеца како би његова деца: Кирил, Марија (Масја)² и Иван³ - од раног детињства могли да уче три страна језика. Захваљујући томе Кирил је већ са осам година изванредно говорио француски. Увек се са захвалношћу сећао своје дадиље-Францускиње Параскеве: она не само да га је упознала с језиком и културом земље коју је толико волео, већ је у знатној мери уткала у њега основе побожности.⁴

Од 1911. до 1913. г. Кирил је живео у Вилманштранду у Финској, у којем је његов отац у чину пуковника командовао драгонским пуком. Лепота ових предела оставила је на њега дубок, неизбрисив утисак. Кроз прозоре државне зграде у којој је

¹ Осим тога, он је био руски амбасадор у Немачкој и Јапану. Његов отац је био астроном Ото Вилхелм Струве, а деда – познати астроном Вилхелм Струве (1793-1864.), који се родио у немачкој земљи Холштајн, примио је руско држављанство, 1839. године је основао Санкт-Петербуршку опсерваторију која се налази у Пулкову. Данас се Вилхелм Струве сматра „оцем савремене астрономије“. Кирил Струве је осим Марије имао још три кћерке: прва је кнегиња Вера Мешчерска, оснивач руског старачког дома у Сент-Женевјев-ди-Буа; друга је супруга генерала Орлова; трећа је жена познатог произвођача шампањца Мума.

² Рођена је 1899. године. Била је изванредна пијанисткиња и лично је написала мноштво музичких дела.

³ Рођен је 1901. године. Боловао је од напада дрхтавице и умро је у јануару 1920. године.

⁴ Његова мајка у својим мемоарима истиче: „Имао је веома побожну гувернанту и без сумње, управо она је у дететовој души поставила први камен здања које је касније подигнуто“ (*Marie Chévitch. Sans retour, Ce qui fut. Archives Vakhmeteff, Université de Columbia. P. 64.*)

била смештена породица пружао се диван поглед: кућа се налазила на узвишењу, терасасте башпе су се као испусти спуштале према огромном језеру Сајма по којем су, докле је поглед допирао, била рашпркана шумовита острвца; на стрмим обалама су расле јеле и брезе. Зими је Кирил, који је с девет година био већ одличан јахач, често заједно с мајком одлазио у дуге јахачке шетње по леду језера.

Кирил је у младости с великим страхопоштовањем сачувао сећање на оца Сергија, духовника пука, који је на очеву молбу учио дечака веронауци. Отац Сергије је Кирилу поклатио примерак Новог Завета на црквенословенском с паралелним руским текстом.

Марија Шевич у делу мемоара, у којем се сећа своје деце тих година, Кирила описује као бистрог, храброг, доброг и милосрдног дечака: „Од најранијег детињства је био изузетно добар. Кад му је било осам година он је, сазнавши да је гувернанта која је васпитавала његовог брата, добила лоше вести од своје породице, јер је њен син изгубио посао, потиштеној старици која се спремила да посети сина и унуке донео пресавијен лист папира: „Да ли можете ово да предате вашим унуцима од мене?“ рекао је. „Нацртао сам им нешто. Само вас молим: немојте отворати док не дођете тамо!“ Осим сличице, ту се нашла и новчаница од пет рубаља – сав његов иметак у том тренутку.“⁵

Кирилов отац је 1914. године био именован за командира хусарског пука царске гарде и „члана свите Његовог Царског Височанства“,⁶ зато се Кирил заједно с породицом преселио у Царско Село, у којем се налазио царски двораци.⁷ Кад му је било једанаест година, као што је био обичај за децу лица на највишим дужностима, Кирилу је додељен почасни официрски чин; стекао је основе из војног васпитања, у којем је прво место заузимало јахање. Он је на породичним фотографијама забележен како седи на заслепљујуће белом коњу (сви коњи у пуку гарде којом је командовао његов отац били су бели), у парадној униформи, са сабљом о појасу – по свему се види да је овај чин схватао с пуном озбиљношћу.

1915-1916. године, за време рата, породица је у неколико наврата путовала у Кисловодск – бању на Кавказу, а затим се, крајем 1916. године, преселила у Тбилиси, где је био улогорен гарнизон генерала Шевича.

За време револуције 1917. године породици Шевич је била конфискована сва имовина (укључујући и имање са шумом код Вороњежа). Као многе племићке породице из Петрограда, они су се преселили у Кисловодск, у којем су пре тога боравили већ више пута. Град је у неколико наврата прелазео од белих црвенима и обрнуто; без обзира на то, породица је успела да опстане у њему до 1920. године.

1918. године, још као сасвим млад, Кирил је, као и многи његови вршњаци, ступио у Сверуски Савез монархистичке омладине, који је основао гроф Михаил Грабе; ту се упознао с људима који су постали његови најближи пријатељи у следећим деценијама: Александром Казим-Беком и кнезом Владимиром Романовом. Кирилов отац, Георгије Шевич, борио се у редовима Беле гарде под командом генерала

⁵ Sans retour. Ce qui fut. P. 65.

⁶ Г.И.Шевич је од 24. децембра 1913. г. до 4. августа 1915. г. био командир телесне гарде Хусарског пука Његовог Височанства, од 22. марта 1915. г. је прибројан Свити Његовог Царског Височанства (Руска гарда. 1700-1918. Информатор. М., 2005., стр. 244). *Прим. ред.*

⁷ Генерал Георгије Шевич је одржавао личне односе с царем Николајем II и његовом супругом; о томе сведочи писмо царице упућено супругу, датирано 31. јануаром 1915. године: „Поздравила сам с петорицом официра који су се враћали на фронт; Шевичу је било жао што не може да сачека Ваш повратак; он ће отпутовати сутра, због тога што се плаши да не застане за пуком.“ В. такође први део сећања Марије Шевич (*Marie Chévitch. Sans retour, Ce qui fut. Archives Bakmeteff, Université de Columbia. P.*).

Деникина, а касније генерала Врангела, али је у октобру 1920. године породица, као и многе друге, била приморана да емигрира из Русије у Константинопол преко Одесе.⁸

Након кратког боравка у Швајцарској (где је Кирил, између осталог, успео да положи испите и да заврши факултет) породица је две године живела у Берлину. У немачкој престоници се Кирил запослио као банкарски службеник. Тамо је колико му је срце желело могао да се наслађује класичном музиком која га је толико занимала, посебно опером (волео је да се сећа како се у време вртоглаве инфлације дешавало да своју недељну плату потроши да би отишао на концерт). У Берлину се спријатељио с Полом Б.Андерсоном, будућим руководиоцем Међународног покрета хришћанске омладине (УМСА).⁹

Породица Шевич се 1923. године настанила у Паризу, у вили на адреси Ферме авењу 9, у 16. округу. Кирил је одмах нашао посао у банци Морган, која се налазила на Вандомском тргу; дат му је специјалан налог да води текуће рачуне крунисаних лица, кнезова и великих војвода. Живео је с родитељима, у њихову кућу су често долазили угледни посленици руске емиграције: мислиоци, политичари, људи уметности.

Крајем 1924. године Кирил је ступио у тек основани покрет младоруса. Ова политичка организација, на чијем челу је био Александар Казим-Бек,¹⁰ која је имала своју резиденцију у Паризу и била заступљена у двадесет шест земаља, представљала је најзначајнију и најактивнију силу у емигрантској средини.¹¹ Она је носила национални карактер (једно од њених гесла било је: „Ни бео, ни црвен него Рус.“) и била је религиозно оријентисана; њен циљ је било обнављање демократске монархије у Русији (ово је било изражено другим геслом: „Цар и совјети“, при чему су се под совјетима подразумевале скупштине изборних представника). Оваква идеологија је доводила организацију у двосмислен и незгодан положај: левичарски противници су је оптуживали за скретање удесно, десничари – за левичарство. Почевши од 1933. године Кирил је био благајник покрета, а све до 1939. године (датум укидања организације) улазио је у савет директора (заједно с Максимилијаном В.Штенгером и кнезом Владимиром Романовом,¹² који су остали његови пријатељи до саме његове смрти). У последњим годинама постојања организације Кирил се све више и више удаљавао од њеног оснивача А.Казим-Бека, јер се овај зближио с фашистичким покретом. Казим-Бек у свом поднеску из 1944. године упућеном Војном департману САД (где је пре тога емигрирао) пише: „Шевич је представник монархистичке мисли и уједно припада најантифашистичкије расположеном крилу покрета младоруса.“¹³

Покрет је издавао мноштво штампаних гласила у којима је Кирил објављивао низ чланака, који се углавном тичу положаја Цркве у Русији;¹⁴ тврдио је да је Цркви, да би преживела, потребна потпуна одвојеност од политике.¹⁵

⁸ У књизи је вероватно грешка. Бела војска је Одесу напустила у јануару 1920. г. по старом календару, у октобру 1920. г. је Руска војска генерала Врангела заједно с делом мирног становништва била евакуисана из Крима. У оба случаја се евакуација морским путем углавном одвијала у Константинопол. – *Прим. ред.*

⁹ В.: *P.V.Anderson. No East or West. P., 1985., P. 124.*

¹⁰ О Александру Казим-Беку в. дисертацију Миреј Масип (*Massip M. La vérité est fille du temps. Alexandre Kasem-Beg et l'émigration en Occident. Genève: Éditions Georg, 1999.*)

¹¹ О историји покрета в. нав. дело.

¹² Рођен је 1902. године. Син великог кнеза Андреја и Матилде Кшешинске.

¹³ Извор – архиви М.Масип.

¹⁴ У издању „Младорус“: Борба за веру у Русију (1930., бр. 2, март); Покрет протеста и Руска Црква (1930., бр. 3, мар); Крах напада на религију (1930., бр. 4, јун); Два пута борбе за Русију (1931., бр. 7, април). У гласилу „Објављивање“: Есери и предстојећа канонизација царске породице (1928., бр. 3); Еволуција Миљукова и Керенског (1929., бр. 4); Професор Степун о младорусима (1929., бр. 5-6); Русија. Бити или не бити? (Борба за веру у Русији) (1929., бр. 7-8).

Међутим, Кирилова интересовања и његова делатност се нису ограничавали политичким кружком младоруса. Крајем двадесетих година он је активно учествовао у састанцима Братства светог Албанија и светог Сергија, у чији састав су улазили англиканци и православци Велике Британије, који су били заинтересовани за богословски дијалог. Истовремено је похађао предавања о црквеној историји, патрологији и богословљу на Оксфордском универзитету. У то време је за часопис „Весник“¹⁶ написао неколико чланака о стању Цркве у Русији.¹⁷ Осим тога, Кирил је сарађивао с групом, која се бавила проучавањем религије у Русији, у чији састав су улазили Пол Б.Андерсон, Иван А.Лаговски, отац Пол Маје (из римског Росикума) и Михаил Енден.¹⁸

Кад је 1930. године митрополит Евлогије напустио Московску Патријаршију и присајединио се Константинопољској,¹⁹ Кирил се нашао у мањини, међу свештеницима и мирјанима који су одлучили да сачувају верност Мајци-Цркви. Заједно с епископом Венијамином (Федченковом), јеромонахом Атанасијем (Нечајевом), Стефаном (Светозаровом), Серафимом (Родионовом), Фјодором (Текучевом), свештеницима Стефаном Стефановским, Михаилом Бељским, Димитријем Собољевом, Всеволодом Палачковским и неким мирјанима – између осталог Николајем Берђајевом, Владимиром Лоским, Андрејем Блумом (будућим митрополитом Сурошким Антонијем), Владимиром Иљином, Михаилом Зиминим, Леонидом Успенским, Петром Јевграфовом (будућим епископом Јованом) и Максимом Ковалевским, Георгијем (будућим оцем Григоријем) Кругом и Фјодором Пјановом, учествовао је у оснивању парохија и нове резиденције Егзархата Московске Патријаршије у ру (ул.) Петел, у 15. округу Париза.²⁰

Уједно је у току следећих година наставио да сарађује с „Весником“.²¹

Тридесетих година Кирил је стално учествовао у састанцима младе интелигенције који су се одржавали сваке недеље у кући философа Николаја Берђајева у Кламару. Међу људима који су се овде окупљали били су богослови Владимир Лоски и Јевграф Ковалевски, философи Габриел Марсел, Емануел Муње, Морис де Хандајк и

¹⁵ На пример, писао је: „Патријарх Тихон и његови следбеници – они, којима је пошло за руком да без обзира на сва искушења спасу Православну Цркву од учествовања у политичком животу и одреде нову позицију, чисто религиозну, - самим тим су лишили непријатеље Цркве њиховог најмоћнијег оружја: могућности да се боре против Цркве као против политичке организације“ (Русија. Бити или не бити? (Борба за веру у Русији)//Објављивање, 1929., бр. 7-8, октобар). И још: Борба за будућност Русије може да иде двама путевима: религиозним и политичким. Оба пута, премда су у многоме блиска, потпуно су различита. Оно што у првом случају представља силу и максималну напетост борбе, у другом може да представља слабост, капитулацију и компромис. Закони духовне борбе, јасно указани у Светом Писму (на пример, у Посланици апостола Павла Ефесцима) и у делима светих отаца и потврђени вековним искуством Цркве, често се не могу применити у политичкој борби и обрнуто. Мешање ова два пута је у више наврата доводило до историјских конфликата и трагичних неспоразума; ово се дешава и данас“ (Два пута борбе за Русију//Младорус, 1931., бр. 7, април).

¹⁶ Штампани орган РСХП (Руског Студентског Хришћанског Покрета); он постоји и данас, исто као и сама организација, која је основана 1923. године у Чехословачкој.

¹⁷ Тихоновска Русија и емиграција (1927., бр. 7); Борба за душу Русије (1927., бр. 9; 1929, бр. 6/7; 1931, бр. 1); Криза атеизма у Русији (1928., бр. 2); Да ли се митрополит Сергије одрекао пута патријарха Тихона? (1928., бр. 9; 1929., бр. 3); Антибожићна кампања на северу Русије (1929., бр. 1/2); Религија и колективизација (1930., бр. 4).

¹⁸ В.: P.V.Anderson. No East or West. P., 1985., P. 72.

¹⁹ Митрополит Сергије (чувар патријарашког трона) га је сменио по налогу совјетске владе због тога што је на једној од конференција у Енглеској говорио осуђујући прогоне Цркве у Русији.

²⁰ О историји оснивања ове резиденције, као и о догађајима који су томе претходили и уследили после тога в.: *Evan Traack. La fondation de la paroisse des Trois-Saints-Hiérarques//L'icographie de l'église des Trois-Saints-Hiérarques.* P. 2001. P.5-42.

²¹ Борба за душу Русије (1931., бр. 1); Руска Црква 1931. године (1932., бр. 1/2).

Жак Маритен, оријенталиста Оливије Лакомб, стручњак за ислам Луј Масињон, књижевни критичар Шарл ди Бос... Сваки састанак је почињао рефератом на ову или ону богословску или философску тему, после чега је започињала дискусија. Кирил Шевич је посећивао и други кружок, који је организовао Жак Маритен; с овим мислиоцем Шевича је до саме његове смрти везивало чврсто пријатељство. На овим састанцима Кирил је посебно поштован као познавалац стваралаштва Достојевског.

Уједно га је све више и више привлачио духовни живот. Сваке вечери је по неколико сати проводио у молитви и обавезно је ишао на богослужења. Људи који су га познавали тих година сећају га се као младог човека који је сатима стајао у храму као кип, усредсређен на молитву.

Његов духовник у то време био је отац Атанасије (Нечајев) – први старешина парохије Три Јерарха у ру Петел; он је у Русији био монах Валаамског манастира. Митрополит Антоније (Блум) који је истих ових година, до саме преурађене смрти оца Атанасија 1943. године, био његово духовно чедо, описује га као „изванредног човека, потпуно једноставног, којем је било довољно сасвим мало“ и који је још више делио са сиромашнијима од себе, оно мало што је имао.²²

Кирилов посао у банци није био претерано напоран и остављао му је много слободног времена. Читао је, ишчитавао и преписивао дела отаца Цркве. Посебно је ценио „Изреке оца-пустињака“ и „Лествицу“ преп.Јована Лествичника – њих је преписао у потпуности.²³

Све више се погружавајући у молитвени живот и покушавајући да у пракси примени поуке светих отаца, које су биле његова свакодневна духовна храна, Кирил је осетио стремљење ка монашком животу. Међутим, породичне околности му нису дозвољавале да одмах прими монаштво: морао је материјално да помаже родитеље, сестру, сестрића и две старије жене из послуге. Без обзира на то, он је, колико је било могуће, водио монашки живот у свету. 1938. године је своју тајну жељу да постане монах поделио са старцем Силуаном. Он га је у последњем писму пред смрт благословио,²⁴ давши му поуку, за коју се касније испоставило да је пророчанска: „Иди и из све снаге вапи људима: ’Покајте се!’“ Кад су околности напоскон дозволиле Кирилу да оде на Атон избио је рат.

Као бивши руководиоца покрета младоруса Кирил је заједно с огромним бројем својих сународника, који су доспели под сумњу француске владе после закључивања Совјетско-немачког пакта о ненападању у таласу „свеопште ксенофобије“²⁵ крајем маја 1940. године ухапшен, а 31. маја интерниран у концентрациони логор у Вернеу.²⁶ Пошто је након извесног времена био ослобођен, он је убрзо 22. јуна 1941. године поново ухапшен – овог пута од стране немачких власти. Ово се десило истог оног дана кад су силе Вермахта упале на територију Совјетског Савеза и кад је Патријарх Сергије

²² *E. Van Traack*. Op. cit. P. 17.

²³ Неки светоотачки текстови које је преписао Кирил Шевич, пронађени су у архивима епископа Јована Сен-Дениског (Јевграфа Ковалевског). Није познато како су ту доспели.

²⁴ Ово писмо, које је старац написао неколико дана пред смрт на његовом столу је пронашао отац Софроније, који је га је и послао. Објавили смо га у нашој књизи „Свети Силуан Атонски“ (Saint Silouane de l’Athos. P. 2001. P. 400-401).

²⁵ *Massip M.* Op. cit. P. 336.

²⁶ Логор Верне д’Аржеж се налазио северно од истоименог сеоцета, отприлике на петнаест километара од Памјеа. Средином 40-их година 20. века у њега је интернирано око три хиљаде људи, припадника око шездесет националности. Артур Кестлер који се тамо налазио детаљно је у “La Lie de la terre” испричао о томе у каквим суровим условима су људи држани у овом „пиринејском Вавилону прогнаника“: „У Вернеу су батине била свакодневна ствар; у Дахау су тукли до смрти. У Вернеу су људи умирали због недостатка медицинске неге; у Дахау су их просто убијали по каприци. У Вернеу је половина затвореника спавала без покривача на минус двадесет; у Дахау су везивани и избацивани на студен.“

одржао беседу у којој се обратио православним Русима у целом свету да устану у одбрану своје домовине. Кирил је заједно са стотинама руских емиграната био интерниран у логор у Компјенију.²⁷

Сурово искушавање логорима натерало га је да веома дубоко осети пролазност и трагичност земаљског бивствовања и појачало је у њему осећај коначности живота. За време боравка у Вернеу Кирил се бавио читањем Библије и размишљањем о садржају Светог Писма; уједно се све дубље погружавао у праксу Исусове молитве, угледајући се на пример и савете једног од својих пријатеља у заточеништву, оца Серафима, чије је срце горело у непрестаној молитви. У молитви су прошли дани и месеци његовог заточења у Компјенију.

Кад је пуштен на слободу, одлучио је да више не одлаже и да оствари своју намеру да постане монах. 18. новембра 1941. године Кирил је дао монашке завете добивши ново име у част преподобног Сергија Валаамског. У то време живео је код свог духовника архимандрита Стефана (Светозарова), старешине Свето-Тројицке парохије у Ванвеу (департман О-де-Сен), који га је учио основама монашког живота у складу с духовном традицијом Валаамског манастира, у којем је некада живео. Отац Сергије је активно учествовао у животу парохије бавећи се углавном пружањем помоћи верницима, који су доспели у невољу. Међу њима је био и Георгије (будући отац Григорије) Круг,²⁸ талентовани уметник, који је учио иконографију и сликао иконе у исто време кад и његов друг Леонид Успенски, али је дуго година патио од психичке неуравнотежености због чега је падао у дубоку чамотињу и очајање. Кад се Круг од 6. новембра 1942. године до 1. јула 1943. налазио у болници Свете Ане, отац Сергије је сваког дана долазио код њега, делећи његову патњу с безграничном љубављу и оданошћу. Саучешће које је показао отац Сергије имало је тако благотворан утицај да је Георгије Круг пуштен из болнице.²⁹

По благослову владике Николаја Крутицког, 11. септембра 1945. године епископ Владимир (Тихоницки) је рукоположио оца Сергија у цркви Александра Невског у ри Дари за Ђакона, а 12. септембра – за јереја;³⁰ отац Сергије је био постављен за старешину храма Пресвете Тројице у Ванвеу уместо оца Стефана који је премештен за старешину храма Три Јерарха у ри Петел. Ускоро је осим дужности старешине оцу Сергију додата још и обавеза игумана скита Светог Духа у Менил-Сен-Дани у близини Трапа (Ивлин), чији се оснивач, отац Андреј Сергијенко, вратио у Русију.³¹

Након јерејске хиротоније отац Сергије је могао да прима исповест Георгија Круга и да буде његов духовни наставник обезбеђујући му сву потребну помоћ. Георгије Круг се у октобру 1945. године настанио код оца Сергија око којег се већ створила мала монашка заједница у коју су улазиле монахиња Анастасија (Булацел), Теодосија (Орлова) и Ана (Кипарисова). Георгије Круг је у то време с великим

²⁷ То је ускоро постао главни центар у Француској из којег су се људи слали у немачке логоре.

²⁸ О животу, личности и стваралаштву оца Григорија Круга в. зборник чланака који је издао игуман Варсануфије (Le Père Grégoire, moine iconographe du Skit du Saint-Espirit. Éditions du monastère de Korssoun, 1999) и реферате њему повећеног колоквијума, који је одржан 5. јуна 1999. године на Сорбони (Un peintre d'icônes: le Père Grégoire Krug//Cahiers de l'émigration russe, 2001, 6)

²⁹ Ову епизоду је врло детаљно описала Катарина Асланова у свом излагању на колоквијуму поменутом у претходној фус-ноти.

³⁰ 2. септембра се у истом храму одржала церемонија помирења и поновног сједињења три руске јурисдикције, које су биле заступљене у Западној Европи.

³¹ Прот. Андреј Сергијенко (1902-1973.), старешина парохије у Медони, купио је ову земљу 1934. г. и уз помоћ својих парохија саградио је на њој у току следећих година храм и парохијски дом. 1945.г. се захваљујући извесној опуштенијој атмосфери, која је наступила после рата, вратио у Совјетски Савез, где је постао предавач на Московској духовној академији.

самопрегором учествовао у животу храма, при којем се трудио као чтец. Поново је после дуге паузе почео да слика иконе. Захваљујући бризи и молитвама оца Сергија његово душевно стање се постепено поправљало и на крају се нормализовало.³² После кратког времена осетио је жељу да постане монах и примио је постриг у првој недељи Великог поста 1948. године; његов небески покровитељ постао је Григорије Иконописац.³³ Неколико месеци касније се по благослову оца Сергија настанио у скиту Светог Духа, очаран лепотом и миром овог места, али је притом редовно долазио у Ванве да би као чтец учествовао у парохиским богослужењима. Отац Сергије је од тада своје време почео да дели између храма у Ванвеу и скита, у којем је сваке недеље служио литургију и трудио се да бар неко време проведе поред оца Григорија, с којим га је сада везивало чврсто пријатељство,³⁴ које је трајало све до смрти о.Григорија 12. јуна 1969. године. Отац Григорије је у међувремену развијао свој уметнички таленат, постајало је јасно да је он један од најистакнутијих иконописаца свих времена.

Кад се 1946. године поново распала јурисдикција Руске Православне Цркве у Западној Европи, која се била сјединила на неко време, отац Сергије је као и његови пријатељи Николај Берђајев, Леонид Успенски и Григорије Круг – остао у потчињености Московској Патријаршији, не руководећи се било каквим политичким мотивима,³⁵ једноставно због верности Мајци-Цркви и због поштовања према онима који су ризиковали сопствени живот остајући у Русији како би по сваку цену одржали само постајање Цркве.

У ово време је отац Сергије водио обимну преписку с познатим игуманом и духовником Валаамског манастира старцем Харитоном, од којег је добио мноштво драгоцених поука за свој духовни живот.³⁶

³² У реферату посвећеном унутрашњем путу оца Григорија Круга, К.Асланова истиче: „Лекар-психијатар, који је редовно разговарао [о стању Георгија Круга] с оцем Сергијем признавао је да о.Сергије има дар, прави дар одозго да буде поред болесника који су подвргнути депресији, да се брине о њима и исцељује их“ (Des ténèbres a la lumière//Cahiers de l’émigration russe, 6, 2001. P. 38) Овај дар је признавао и један од највећих психијатара двадесетог века, доктор Анри Еј, који је лечио једно од духовних чеда оца Сергија од манијакално-депресивне психозе и који је посматрао како је отац Сергије у току дугог низа година посећивао његовог пацијента.

³³ Преп. Григорије, иконописац Печерски, у Ближњим пештерама (слави се 8./13. августа) – *Прим. ред.*

³⁴ Ево како се тог пријатељства сећа В.Маркаде: „Отац Григорије је двадесет осам година провео у манастиру под будним оком свог духовног оца архимандрита Сергија, који је примао блиско к срцу све његове бриге и који га је с љубављу штитио од свих тешкоћа. Њихови дирљиви односи су по нечему личили на односе између ликова Лескова, нарочито у „Свештенство саборне цркве“. Довољно је било наговестити оцу Сергију да бисте желели да му покажете фотографије цркава и манастира које сте донели из Русије, а он вас је одмах молио да о томе обавестите и оца Григорија знајући какву ће му радост то причинити. Али, још не стигнете да кажете оцу Григорију да га позивате, а он вас прекида, захваљујући на пажњи према њему и одмах додаје да би вероватно оца Сергија страшно занимало да види фотографије које сте начинили у Русији! Они су више мислили један на другог него на себе саме. Једном, кад се неке десила несрећа, отац Сергије је почео да тугује због тога што то може да узнемири оца Григорија, а отац Григорије је почео да се секира што ће због њега отац Сергије морати да се брине због последица ове несреће“ (Hommage au Père Grégoire/Préface I á Moine Grégoire//Carnets d’un peintre d’icônes. P., 1983. P. 14-15, прештампано у: Le Père Grégoire, moine iconographe du Skit du Saint-Esprit, p. 81).

³⁵ Кад је постао монах отац Сергије се коначно одрекао убеђења којих се придржавао док је био активан члан покрета младоруса. Ако је и остао пријатељ са многим од његових бивших руководиоца, то је било само због личне симпатије. Што се тиче политике, сад ју је посматрао само с моралних и духовних позиција. Више пута смо имали прилике да будемо сведоци апсолутне независности његових размишљања на ову тему.

³⁶ Он је у валаамски манастир (који се налази на једном од острва Ладоског језера између Финске и Русије) ступио почетком двадесетог века и био је његов игуман од краја Првог светског рата до саме своје смрти. Игуман Харитон је имао велико искуство срдачне молитве; он је аутор веома познате антологије „Умно делање. О Исусовој молитви“, која је на руском језику први пут објављена 1936.

Време од фебруара до априла 1947. године отац Сергије је провео на свом првом путовању и првом ходочашћу у Русији; пратили су га протојереј Андреј Сергијенко и будући епископ Серафим (Родионов). По повратку је од Братства светог Албанија и Светог Сергија добио позив да допутује у Енглеску и да одржи низ јавних предавања о стању Цркве у Русији.³⁷

Он је, тек 1977. године, поводом интронизације патријарха Пимена поново допутовао у Русију; овог пута су га пратили владика Петар (Л'Јуиле) и протојереј Александар Туринцев.

Пошто је био монах отац Сергије није одлазио на друга путовања, како ни на који начин не би реметио чреду богослужења³⁸ у парохији и како би стално био на располагању људима којима је био потребан.

Отац Сергије који се с великим страхопоштовањем односио према Русији и према употреби црквенословенског језика на богослужењу притом нипошто није био филетиста. Он је поседовао заиста васељенско виђење Цркве и слободно је примао монахе различитих националности који су тражили његово духовно руководство, као и православне Французе, који су крајем шездесетих година почели да попуњавају редове парохијана храма у Ванвеу. Оцу Сергију је захваљујући његовој љубави, смирењу и деликатности, увек полазило за руком да у својој парохији одржи атмосферу јединства и братства, без обзира на то што су његови парохијани били веома различити људи. Притом је безусловно примао и вернике из других јурисдикција који су долазили код њега да се исповеде или да замоле за духовни савет.

Почетком Великог поста 1985. године отац Сергије се тешко разболео. Могао је да служи само неколико месеци после тога и то под условом да га неко придржава. Почетком 1986. године поново га је задесила болест, у још тежем облику него претходни пут. Отац Сергије је смештен у болницу у Курбевуа, у одељење на којем је начелник био његов познаник, доктор Тома Ефтемиу, који је пре тога, не жалећи снагу, лечио оца Григорија Круга у последњим месецима његовог живота. Преглед је показао озбиљан плеуритис за чије лечење је било потребно неколико месеци. Отац Сергије је успео да се врати у Ванв, али је 3. јуна 1987. године имао једнострану мождани удар и поново је хоспитализован. Рендгенски снимак је показао да су многи органи тела оболели од рака. Отац Сергије се 25. јула причестио и у шест сати и пет минута увече, кад је у цркви у Ванвеу почело свеноћно бденије, у кротком и мирном стању духа, престао се у Господу.

Делатност, личност и утицај

Отац Сергије се од тренутка рукоположења до почетка тешке болести, која се завршила смрћу, непрестано трудио – и као свештенослужитељ, и као пастир.

Значајан део овог времена био је посвећен богослужењу, које је сматрао да је дужан да обавља у свој његовој пуности и с потпуном прецизношћу, коју захтева Типик, не пропуштајући ниједну молитву и ниједну песму, никада не обраћајући пажњу на сопствене снаге, често чак до потпуне изнемоглости. Осим на Господње и Богородичне

године, на енглеском – такође 1936., на француском 1976. (L'Art de la prière. Éditions de l'Abbaye de Bellefontaine. 1976. Collection "Spiritualité orientale" № 18).

³⁷ Овај проблем је увек јако занимао оца Сергија; за цео свој живот прикупио је огроман број материјала који су му људи доносили из Русије. Већина стручњака из целог света, који су проучавали историју Руске Цркве долазили су да раде у његовим архивима у којима су се могла наћи веома ретка и вредна документа.

³⁸ Из његове преписке видимо да се секирао кад је бивао болестан, због тога што је и накратко лишен могућности да служи у храму.

празнике, служио је и у многобројним данима у спомен на своје омиљене свеце. За време Великог поста службе су трајале по осам сати дневно. Отац Сергије је своје службе служио пажљиво, у одмереном и чак спором ритму, тихим, скоро slabим гласом, без извештачености и надмености, природно, у простодушности, смирењу, са скрушеношћу срца, у миру и кротости; захваљујући томе службе су биле необично дубоке, помагале су усредсређивању свих присутних и стварале потпуно посебну духовну атмосферу, како у скиту Светог Духа, тако и у Ванвеу. Свака литургија коју је служио отац Сергије постајала је право тајноводство.

Осим тога, отац Сергије је цео свој живот посвећивао сталној бризи о свима онима које је Господ поверио његовом пастирском старању. Неуморно обилазећи Париз и његову околину, посећујући болесне и старе, помажући сиромашнима, тешећи страдалнике, пратећи на последњи пут људе не умору, он, без обзира на околности, никад није одбијао људе који би га замолили да допутује, којима су били потребни његов савет или његове молитве, постајући све за све, увек је био спреман да се одазове и посвећивао им је све своје време нештедимице. Код куће је стално одговарао на многобројна писма која су пристизала на његову адресу или је у току дугих сати слушао преко телефона људе који су га звали из Француске или из иностранства тражећи његову помоћ.

Код оца Сергија се љубав према ближњем испољавала и кад су били у питању они који су већ напустили овај свет: молитва за преминуле заузимала је у његовом монашком животу и у пастирској делатности потпуно посебно место. Број поминулих које је желео да помене на недељној литургији био је толико велик да је проскомидију морао да почиње у осам и тридесет док је сама литургија почињала тек у једанаест; службе за покој душе су у венвском храму трајале веома дуго, јер је отац Сергије на њима читао цедуљице различитих димензија, од којих су многе пожутеле од времена или су се похабале због тога што их је много пута држао у рукама, с именима покојника међу којима нису били само његови блиски и новопрестављени, већ и сви парохијани који су отишли из живота од момента оснивања храма и сви покојници за које је на било који начин сазнао. Дакле, помињано је на хиљаде имена и за свако од њих се призивала спасоносна благодат милостивог Бога. Осећало се да су за оца Сергија мртви увек били присутни, да за њега није било јаза између њиховог света и света живих: у Цркви, која превазилази временске категорије, сви су били савременици, пошто су били удови Тела Онога Ко је вечни Живот, сви су стално и у једнакој мери заслуживали пажњу и љубав.

Отац Сергије је био још и веома познат духовник, старац изузетне духовне величине. Њега су за свог духовног оца изабрали људи као што су Николај Берђајев и Владимир Лоски; нису се стидели да га замоле за савет у току посете Француској архијереји (од којих су данас многи митрополити и епископи различитих патријаршија), игумани (међу којима је двојица веома познатих атонских игумана), свештеници, монаси и мирјани из целог света. Многи, често познати, представници руске интелигенције, писци, песници, уметници, философи, историчари, филмски и позоришни уметници и режисери који су понекад тајно исповедали православље, а који су се у Француској налазили у емиграцији или због професионалне потребе, долазили су код њега све до почетка његове тешке болести да поразговарају или да се исповеде. Као многи други, мање познати или потпуно непознати свету, али пред Господом и у очима оца Сергија једнаки у својој вери и у свом покајању, они су у старцу налазили човека који је поседовао необичну способност да саслуша, схвати и покаже саучешће.

Кад би се човек исповедао код оца Сергија веома живо је осећао његово моћно духовно присуство, а уједно и потпуно повлачење у задњи план његових

индивидуалних црта – чинило се да је старац постајао потпуно прозрчан, да Бог може да проникне кроз њега. Слушајући с великом пажњом човека који се налазио поред њега, саосећајући веома дубоко у покајању због грехова и чак узимајући на себе део ове тежине, молећи се за њега пре исповести, за време и после ње, отац Сергије је човеку који се кајао помагао да непосредно, сразмерно свом покајању, осети милосрђе и утешну благодат Божију. Осим утиска који је остављало само његово присуство, човек је осећао и снагу његове речи. Отац Сергије је стекао дар познавања срца, односно способност да чита оно што се налази у срцима – редак дар, који Дух Свети даје само онима који поседују врлину смирења и љубави према ближњем. Захваљујући овом дару он је за покајника налазио речи које су могле да га утеше и исцеле и дејство ових речи је, по милости Господа, од Којег су оне заправо и потицале, често бивало моментално: сваки пут сам после исповести осећао у својој души лакоћу, чистоту, стање исцељености, слободу и спокој. Старац Сергије је свакоме умео да да савете који су тачно одговарали његовој личности, његовом стању, положају, ситуацији. За оца Сергија је било отворено срце сваког човека и он је видео далеко изван граница онога што се изговарало за време исповести; његови савети су понекад били неочекивани за онога ко их је чуо: односили су се на мисли или поступке које човек који се исповедао није говорио, или на стања и склоности, за које ни сам човек није знао. Али, пре или касније, откривала се истинитост његових савета, и испостављало се да су они свакоме јасно указивали вољу Божију. Кад је давао савете отац Сергије није просипао речи. Његов говор је увек био уздржан. Он није трошио празне, бескорисне речи. Све што би изговорио, било је потребно, битно. Свака реч коју је изговорио, била је пуна топлине и силе. Заиста, његово дејство се није састојало у *убједљивим ријечима људске мудрости, него у показивању Духа и силе* (1 Кор. 2, 4). И зато се човек који га је слушао преображавао и налазио у власти благодати, која му је и помагала да достигне овај преображај.

То су била заиста својства старца и захваљујући њима сматрали су га старцем далеко ван граница Француске најистакнутији духовни људи нашег доба као што су архимандрит Софроније, с којим га је увек повезивало чврсто пријатељство, отац Јустин (Поповић) или атонски старци: отац Јефрем Катунски, отац Харалампије и отац Пајсије. Међутим, имао је врло мало ученика. То се објашњава пре свега његовим великим смирењем због којег је увек одбацивао улогу не само „руковође“ или наставника, већ чак и духовног оца, пото је и у овоме био послушан Христовој заповести: *А ви се не зовите учитељи; јер је у вас један Учитељ, Христос, а ви сте сви браћа. И оцем својим не зовите никога на земљи; јер је у вас један Отац, Који је на небесима. Нити се зовите наставници; јер је у вас један Наставник, Христос* (Мт. 23, 8-10). Само ово смирење, сједињено с дубоким страхопоштовањем пред духовном реалношћу и појачаним осећањем за скривено приморавало је човека да избегава расуђивања и поуке на духовне теме и он је често сам скретао разговор на друге теме, размишљајући о овоземаљским стварима. Волео је да понавља да се духовни живот и састоји управо у томе да човек буде, а не да прича, истичући опасност од тога да човек говори о нечему што није сам искусио и да се речима скривено понизи до површног. Због овог разлога отац Сергије никад није држао проповеди. Понекад се само ограничавао тиме што је по давнашњој монашкој традицији читао неки од светоотачких текстова.

Да би некога примио у своја духовна чеда требало га је молити упорно, више пута, требало је дословце не давати му мира због тога што је то стално избегавао, сматрајући себе недостојним звања оца. Али, ако вас је ипак примао, у потпуности је јемчио за вас, лично преузимајући на себе и трпећи ваше немоћи и ваше тешкоће, патећи због њих, молећи се за вас даноноћно, невидљиво присуствујући покрај вас,

подржавајући вас у свим вашим искушењима и у сваком од ваших напора. Ви сте постајали као један од делова његовог тела, плот од плоти.

Многа духовна деца оца Сергија, која су патила од веома тешких духовних или психичких болести, успела су да се избаве од њих након што се он с њима погрузио у овај унутрашњи мрак. Тако је, између осталог, познато да је он одиграо одлучујућу улогу у судбини оца Григорија Круга, који је живео поред њега у току више од двадесет година, и какве духовне висине је достигао, успешно савладавши најтежа искушења захваљујући сталној помоћи оца Сергија.

Ово стално присуство оца Сергија поред његове духовне деце истовремено није представљало оптерећење. Посвећујући се сваком у целини, он је без обзира на то остајао веома коректан, не заборављајући да је отац само по образу Оца Небеског, од Којег потиче сваког очинство, стално се повлачећи у сенку, као слуга пред домаћином, дословце спроводећи у живот речи Јована Крститеља: *Он треба да расте, а ја да се умањујем* (Јн. 3, 30). Отац Сергије, угледајући се на Бога у свом поштовању људске слободе, никад није наметао ни себе, нити било шта друго. Онај ко се налазио под његовим духовним покровитељством, учио се слободи деце Божије. Ово учеништво је било једно од најтежих, и зато су многи у односу на његово наставништво – које је било уздржано и веровало у слободу воље сваког човека и у силу благодати – давали предност крућем духовном руководству других свештеника.

Духовно руководство оца Сергија је било активно, у њему није било места за теоретска излагања. Све интелектуалце који су му се обраћали, он је позивао на подвиг који је за њих био најтежи: на распеће разума, одрицање од премудрости века овог. Он је, исто као и његов друг, отац Софроније, сматрао да интелектуалци у духовни живот ступају с огромним сувишним теретом. Отац Сергије је делио мржњу Достојевског, којег је дубоко поштовао, према „евклидовском разуму“, према слепом рационализму. Одбацивао је и апстрактне богословске конструкције, које данас често замењују духовност.

Неки су овакву позицију сматрали испољавањем опскурантизма и то их је, природно, приморавало да се удаље од оца Сергија, који им је изгледао превише „прост“, у оном презривом смислу, који овој речи придају поштоваоци премудрости овог века. Међутим, позиција оца Сергија је одговарала врхунцу духовне еволуције, венцу подвижничког пута, који су грчки свети оци назвали *aplosis* – „простота“. Већ смо рекли да је пре него што је постао монах, активно учествовао у скуповима Николаја Берђајева и Жака Маритена, где су долазили најистакнутији представници верујуће интелигенције тог времена.

Међутим, отац Сергије је био свестан да истинско знање није плод умних напора или интелектуалних операција, већ дар Светог Духа, који се шаље независно од сваког разумевања и расуђивања ономе ко се захваљујући подвигу очистио од страсти и стекао врлине – посебно главне: смирење и љубав. Из учења светих отаца и из сопственог искуства такође му је било јасно да се ово знање открива ономе ко је стекао чисту и непрестану молитву: богослов је онај ко се чисто моли. Ево због чега је отац Сергије у својим саветима духовној деци инсистирао на потреби да испуњавају заповести и да се моле.

Он је говорио о томе да се стално треба молити и свакоме је помагао да то оствари у својим животним околностима У духу исихастичке традиције чији је велики представник био, често је понављао да је молитва за живот душе потребна исто као што ја ваздух потребан телу и да је молитва дах душе, да без ње душа као да умире и зато човек треба да се моли исто толико често као што удише и издише ваздух. То није говорио знајући по чувењу, јер се његов дах већ одавно претворио у молитву.

Истовремено је истицао да молитва има вредност само кад се обавља у чистом срцу, односно ако је праћена испуњењем свих заповести. Али, поштовање заповести притом ни у ком случају није схватао као формалност. Кад је говорио о томе био му је туђ сваки морализам: исто као преп. Исак Сиријски, он је у заповестима видео средства, која је Бог човеку дао ради преображаја, како би овај могао да постане „нова твар“ у Христу. Волео је да подсећа на речи Писма: *Све то вам је дато да бисте се променили.*

Посебно упорно је отац Сергије говорио о потреби да се стално приноси покајање, да се у скрушености срца Господ стално моли за опроштај, не само због тога што је човек чинио зло, већ и због тога што није учинио добро, као и за своје пало стање удаљености од Бога. Свети старац Силуан му је писао: „Иди и што је могуће чешће говори људима: ‘Кајте се!’“ Али, пре него што је почео да позива друге на покајање отац Сергије је то сам испунио. Захваљујући томе, пред Богом је увек ходио у стању велике скрушености. Покајање у његовом поимању није било само средство које највише одговара духовном обраћењу човека у смислу његовог суштинског преображаја у Богу, већ и лек, који му Бог даје да би човек могао да се очисти од свих својих грехова и да се исцели од свих патолошких духовних стања, како би постао недоступан за дејство духовних противника – сатане и демона, чије дејство је отац Сергије често помињао и против којих је поседовао задивљујући дар разликовања и јединствену силу.

У његовим саветима важно место су такође заузимала и расуђивања из есхатолошке равни. Руска револуција, логори, које је преживео, постепени одлазак његових рођака и парохијана из живота, као и његова стална духовна брига за преминуле, равнодушност према свету и укореењеност његовог живота у вечности, сједињени с дубоко доживљеним монашким призивањем помогли су да се код њега формира веома снажно осећање крхкости и несталности замаљског живота. Као и свети подвижници из првих векова хришћанства, он је упорно свима саветовао да имају „сећање на смрт“ и да сваки дан живе као да је последњи. Овим нипошто није тежио ка томе да за сваког човека обезвреди оно чиме тај човек живи, већ је, напротив, желео да помогне да се то доживи с максималном духовном снагом. Између осталог, ево његових речи: „Сваки дан треба живети као да је последњи, али притом не треба говорити да један дан нема значаја. Ако је истина да је у Господњим очима „хиљаду година као један дан“ исто тако је тачно и то да је сваки дан важан исто колико и хиљаду година.“ По његовом поимању сећање на смрт сједињено с молитвом представља добро средство да се оно што је важно, насушно, разликује од другостепеног, да се човек усредреди на оно „једино потребно“, али притом сваки детаљ земаљског постојања има огроман значај ако се доживљава у Богу.

Иако сам „није био од овога света“, отац Сергије се веома занимао за све и примао је блиско к срцу све оно што је узнемиравало људе, блиске или далеке, познате или непознате, који су живели у овом свету. Био је претплаћен на мноштво новина и недељника, али их није читао с циљем да се разоноди, већ да би сазнао за све радосне или тужне догађаје који су се дешавали у свету и да би поделио са другима оно што је називао „Голготом страдалног човечанства“. Тако је сваког дана саосећао са потпуно конкретним несрећама свих људи и молио се за цео свет. С посебном пажњом је пратио све што се дешавало у Русији, дубоко и самопожртвовано саосећајући с тешкоћама и страдањима својих сународника, увек потврђујући своју солидарност и јединство с њима кроз припадност патријаршијској Цркви.

Отац Сергије је поседовао безграничну љубав према ближњем. Једнако се опходио према свим људима – независно од њиховог друштвеног положаја, независно од тога да ли су били праведници или грешници. Примао је све оне који су код њега

долазили, са сталним осмехом, пуним радости и доброте. У односу према свима испољавао је исту благонаклоност, исто безгранично стрпљење, исту кротост. Последња особина је представљала његову карактеристичну црту и од првих тренутака је запањивала све његове саговорнике – то уопште није био природни дар, већ врлина, коју је од Бога добио после многих аскетских напора, усмерених на то да обузда сопствени страсни карактер и експлозивност.

Веома строг према самом себи, отац Сергије је био изузетно схисходљив према другима. Никад никога није грдио и није осуђивао, јер је у осуђивању ближњег видео једно од најочигледнијих испољавања најужасније страсти – гордости, узрока пада анђела и грехопада људског рода. Веома строг у ономе што се тиче основа православне вере и испуњења заповести, увек се трудио да прави разлику између онога ко чини грех и његовог греха, између онога ко греши и његове грешке, кудећи грехове и грешке, али састрадавајући с грешницима и заблуделима.

Сви они који су га познавали знају колико је био тактичан, деликатан, опрезан у томе да не повреди човекова осећања, колику је пажњу посвећивао сваком у свим околностима. И свима је познато колико је био самопожртвован. Никад није мислио на себе, никад није говорио о себи, у потпуности су га заокупљале бриге оних који су му били поверени; осећао је да одговара за све. Кад би га питали како је, обавезно је одговарао: „Н. се разболела, Н. је смештена у болницу, Н. је у тешком стању...“

Сматрао је да је молитва најбоље средство да се човек научи да осећа присуство ближњег, ма како далеко се он налазио, да дубоко схвати његове потребе и да буде у стању да му помогне.

Већ смо помињали смирење оца Сергија; његово смирење пред Богом и пред људима било је огромно. Много пута су му намењивали епископски чин и он је сваки пут одбијао, сећајући се с осмехом монашке пословице о томе да је „епископ – пали монах“. Уздржавао се од свих наступања у јавности, која нису била директно везана за његов свештенички дуг, од учествовања у телевизијским емисијама у које је упорно позиван, био је равнодушан према почастима, знацима одликовања и славе, која је долазила од људи; у томе је чврсто следио савет светих подвижника да се труди да у свету живи потпуно непознат. Захваљујући томе Бог га је прославио и о.Сергије је могао да у Његово име излива Његову благодат на све људе који су имали срећу да се налазе поред њега.

Отац Сергије је био човек изузетне чистоте, и то су с одушевљењем истицали сви велики подвижници нашег времена који су га познавали. Захваљујући чистоти и смирењу Бог му је дао и дар познавања срца, а због непрестане молитве учинио га је изабраним созерцатељем Своје нетварне Светлости. Сви они који су сретали оца Сергија били су задивљени тиме што је био прожет светлошћу, као и прозачношћу његовог лица и необичним сјајем којим је стално зрачио.

Отац Сергије је чак и својим телом сведочио о остварењу Божанског обећања, представљајући клицу преображења и обожења, који ће се у свој пуности остварити тек у другом свету; било је очигледно да је достигао оно, што је као и други свец, сматрао циљем хришћанског живота – да је стекао Светог Духа.

Други део

Учење

Покајање

У основу свег учења старца Сергија уткан је појам покајања. У овоме се огледа дубока верност старца Јеванђељу, пошто учење светог Јована Крститеља, који је припремао проповед Спаситеља и који је равнао путеве Господу (в.: Мк. 1, 3), такође почиње од позива на покајање (в.: Мт. 3, 8; Мк. 1, 4-5; Лк. 3, 3-8); исто тако почиње и учење Самог Христа: *Од тада поче Исусу проповиједати и говорити: Покајте се, јер се приближило Царство Небеско* (Мт. 4, 17; в.: Мк. 1, 15). Несумњиво, у томе треба видети и тежњу да испуни поуку коју му је неколико дана пред смрт у свом писму дао преподобни Силуан, а која је дубоко утицала на будућег старца Сергија; у овом позиву је сва суштина његовог духовног учења: „Ви сте брат мој у Христу, којег је Господ заволео због покајања. Што је могуће чешће говорите људима: ‘Кајте се!’“

Ван сваке сумње, у духовном учењу старца Сергија се најчешће срећу позив на покајање и позив на молитву.

Сматрао је да покајање мора да присуствује на почетку, на средини и на крају духовног пута. Човек треба да почне да се каје од тренутка кад се пробуди и да настави да се каје све док не заспи; покајање између ова два тренутка треба да буде непрестано. Као преподобни Исак Сиријски, старац Сергије је сматрао да је сваком човеку покајање потребно до последњег даха.

Старац Сергије је разликовао: а) кајање које човек осећа у односу на овај или онај грех који је починио, и б) покајање, које приноси због свог грешног стања уопште.

А. Први облик покајања је насушна потреба: не приносити покајање значи пребивати у греху, бити одсечен од Цркве и због бити тога лишен благодати.

У њему се разликују три етапе:

- 1) покајати се за грех, чим га је човек починио;
- 2) сећати га се на крају дана и поново молити од Бога опроштај за њега;
- 3) исповедити га и покајати се за њега у Тајни Исповести.

Старац Сергије о свакој од ових етапа говори детаљно.

Трећа етапа омогућава да се добије потпуни и коначан опроштај греха који је исповећен с покајањем. Од сад га треба сматрати непостојећим, више о њему не треба размишљати и Божански опроштај треба сматрати почетком новог живота.

А прва фаза даје могућност да се од Бога добије опроштај кад су у питању незнатни грехови, а нарочито рђаве помисли: „Ако се код некога рађа рђава помисао, и он се за то каје, желећи да мисли и ради другачије, овај грех се брише истог тренутка.“

Старац Сергије врло упорно говори о другој етапи: крај сваког дана треба да буде „ударни моменат“ покајања, којем треба посвећивати, чак и ако човек нема времена или снаге, макар неколико секунди. У том тренутку покајање се пре свега састоји у детаљном испитивању савести, односно у томе да се духовној критици подвргне све што је било учињено у току дана, да се размотри све рђаво што је било учињено, као и све оно добро које нисмо учинили, и све што смо учинили лоше (између осталог, све оно што је праћено страсним помислима), а затим да се у стању искрене скрушености измоли од Бога опроштај за све оно у чему смо испољили своје непослушање Његовој вољи. Дакле, у односу на прошлост покајање представља жаљење, у односу на садашњост и будућност – то је воља да се не допушта грех и да се чини добро.

Овај други аспект покајања је посебно важан, јер омогућава човеку да избегне психолошку зависност од грехова које је починио и да не остаје њихов дужник. Због истог разлога приликом покајања се никад не треба детаљно сећати почињених грехова или болесно копати по прошлости. Старац Сергије упорно говори и потреби да човек престане да поистовећује себе с прошлошћу у ономе што се тиче његових рђавих страна, и да сваки дан живи као од почетка, а такође да не осећа да је заражен својим грехом, већ да га сматра нечим потпуно туђим нашој истинској природи. Демони желе

да се поистовећујемо са својим грехом како бисмо пали у очајање, али ми не смемо да се хватамо на тај мамац.

Б. Старац Сергије разликује и други облик покајања, свеобухватнији и трајнији, којем више одговара реч „скрушеност“ (код грчких светих отаца ово се изражава речју *penthos*). По његовом схватању, овај облик покајања је једнако важан и потребан.

Као прво, треба се кајати за грехове које смо починили несвесно. То је парадокс, јер човек у принципу сноси одговорност само за оне грехове које је починио свесно – односно, знајући да ће починити зло и имајући намеру да тако поступи. Међутим, савест хришћанина је много захтевнија. Многе црквене молитве садрже у себи молбу упућену Богу да опрости грешнику његове грехове, знане и незнане, учињене свесно или из нехата („у знању“ или „у незнању“). Често наносимо зло ближњем не желећи то, а и да тога нисмо свесни; иако у нама нема лоше намере, човек трпи зло нашом грешком. Осим тога, и у односу на Бога допуштамо грехове које нас ограниченост наше савести и слабост нашег моралног осећања, као и наша способност за духовно разликовање спречавају да видимо. Ево због чега је старац Сергије сматрао да покајање мора да укључује и свест о греховима такве врсте, за које молимо Бога: „Опрости ми моје грехове, које не знам, моје грехове којих нисам свестан.“

Као друго, не ради се само о томе да се човек каје за грехове које је починио – такође треба приносити покајање за све оно што недостаје у нашој души и у нашим поступцима, односно треба да се кајемо за све оно што је требало да учинимо да бисмо испунили вољу Божију, и што смо могли, али нисмо учинили, и за све оно што смо лоше учинили. Тако треба да се кајемо за то што недовољно волимо Бога и свог ближњег, што немамо довољно самилости према другима и што се недовољно молимо Богу...

Као треће, треба да се кајемо због свог грешног стања, односно због стања које представља последицу пада прародитеља у грех и које је свако од нас наследио приликом рођења, које се пре свега очитује у разједињености с Богом – не само личној и добровољној, већ и онтолошкој. „Треба да се кајемо због тога што смо онакви какви смо,“ тврдио је старац Сергије, односно због последица наше удаљености од Бога: за наше несавршенство, за нашу слабост, за нашу немоћ.

Више од тога, треба да се кајемо због тога што се наше пало стање након грехопата прародитеља проширило на цео свет. Ова мисао старца Сергија ставља га у исти ред с великим руским духовним наставницима, који су говорили о заједничарењу читавог човечанства у греху, који је погодио тварни свет; исту мисао у „Браћи Карамазовима“ исказује Достојевски устима старца Зосиме: „Свако од нас је пред свима крив за све.“³⁹

Притом је старац Сергије сматрао да за оно што се тиче сопствених душевних недостатака нико од нас не може имати оправдања: спољашње околности никад не могу да служе као оправдање за мањкавости нашег унутрашњег живота, и у случају да у нама нешто недостаје, треба да прибегнемо покајању.

Покајање је потребно сваком човеку, јер је свако грешан или је у сваком случају заједничар у палом стању. Онај ко сматра да му наводно није потребно покајање, налази се у прелести. Ево због чега „Бог више воли онога ко греша и каје се, него онога ко мисли да је наводно безгрешан и не приноси покајање.“

Као стално стање покајање је унутрашње душевно расположење, које подразумева страх Божји, сећање на смрт и пре свега смирење у којем човек са жаљењем признаје сопствену немоћ, слабост и ништавност пред Богом.

³⁹ Уп.: Ф.М.Достојевски „Браћа Карамазови“: „...Заиста, свако је пред свима за све крив, само што то људи не знају...“ (Део други. Књ. 6 „Руски инок“ II. Из житија у Богу упокојеног јеросхимонаха старца Зосиме. в) Сећање на рану и позну младост старца Зосиме још у свету. Двобој).

Као пример покајања старац Сергије је наводио благоразумног разбојника на крсту – његово унутрашње стање је обухватало све наведене нијансе. Чињеница да свако од нас може умрети већ у следећем тренутку изазива потребу да се човек одмах обрати покајању: само оно човеку омогућава да се у тренутку смрти покаже као достојан да уђе у Небеско Царство и буде са Христом.

Покајање је за старца Сергија на изванредан начин „кључ за духовни живот“. По његовом схватању то је лек за све болести и решење за све духовне тешкоће на које човек може да наиђе.

Управо покајање омогућава да се од Бога добије опроштај учињених грехова, ма колико они били тешки (једини грех који се не може опростити јесте онај за који човек не моли за опроштај). Управо оно нам помаже да се очистимо од рђавих помисли и да се на тај начин постепено избављамо од страсти. Управо оно нам, кад се налазимо у рђавом расположењу духа, на пример, кад смо ожалостњени, или потиштени, или нас обузму обамрлост, заборав или у духовна окамењеност – омогућава да брзо изађемо из таквог стања. Управо оно нам помаже да се молимо кад нисмо за то расположени, управо оно нам дарује унутрашњу чистоту, која је неопходна за молитву; управо оно нам омогућава да наставимо молитву онда кад желимо да је прекинемо, и да се молимо боље онда кад се молимо лоше – на пример, да се молимо дубоко, а не површно, јер покајање заједно са смирењем које је од њега неодвојиво у највећој мери помаже сједињењу ума и срца.

Чим нешто због било ког разлога крене „у лошем правцу“ одмах треба прибећи покајању.

Покајање нам не омогућава само да добијемо од Бога опроштај наших прошлих грехова, већ и да се наоружамо против садашњих и будућих грехова, да учинимо тако да рђаве помисли не продру у нас. Тада оно ум укорењује у срцу, чувајући га, јер „ако смо се у срцу ушанчили као у рову, већ смо потпуно безбедни“.

Одсуство покајања – не само оног које је везано за овај или онај грех, већ и сталног – по мишљењу старца Сергија, представља грех. Зато покајање треба да постане предмет напора и дисциплине с наше стране (јер оно ретко бива спонтано). Старац Сергије није престајао да понавља – и у томе се састоји једна од најјаркијих и најсамосвојнијих одлика његовог учења: да човек треба да се каје због тога што не осећа покајање и да моли Бога за опроштај због тога што Га не моли за опроштај. И кад нам не полази за руком да се покајемо треба да се кајемо због тога што нам то не полази за руком. Другим речима, покајање увек треба да има последњу реч. Ово дивно средство ће учинити да се човек научи покајању и омогући ће му да постане наше стално душевно расположење, непрекидно стање.

Међутим, то не значи да човек покајање може да оствари само сопственим снагама; оно је врлина, дар Божји, за који треба молити Бога, не само због ове или оне околности, већ стално, због тога и имамо Исусову молитву, која нам, пошто је стална, омогућава да стално добијамо помоћ од Бога.

Заправо, покајање је, по мишљењу старца Сергија, стање свих светаца и оно је природно стање за хришћанина. Дакле, треба да стремимо ка њему свим својим силама и свим нашим молитвама. Тада ће оно за нас постати моћна покретачка сила нашег духовног узрастања.

Молитва

Првостепено место у учењу старца Сергија посвећено је молитви. Говорећи о молитви старац Сергије је подразумевао све облике молитве, које верник може да стекне у Цркви. Он сам је био ревносни поборник богослужења, које је као

свештенослужитељ, а уједно и монах, сматрао да је дужан да обавља без скраћивања и у потпуном складу с Типиком. Препоручивао је људима да се придржавају молитвеног правила које је у Цркви прихваћено као вечерње и јутарње молитве. Молитва Јефрема Сиријског по његовом мишљењу, за време Великог поста мора представљати минимум који је човеку одређен за један дан. Уједно је, говорећи о томе да молитва треба да буде стална (в. одговарајућу главу) скоро увек под тим подразумевао Исусову молитву: управо због разлога што је овакав облик молитве услед своје краткоће и захваљујући томе што има карактер понављања, с једне стране, спојив с било којим послом, који човек обавља, а с друге стране, зато што она може бити стална у току целог дана, кад је човек заузет свакодневним пословима и што се може упражњавати чак и у току сна. Осим тога, сматрао је да човек Исусову молитву треба да твори и за време богослужења, јер му то омогућава да доживи службу и да у њој дубље учествује.

Молитва у свим својим облицима има два аспекта: као прво, то је молба за помоћ, као друго – созерцање које често поприма облик благодарења. И овај други аспект не треба да нас наведе да занемаримо први, јер мисао о томе да можемо без помоћи Божије представља испољавање гордости.

Молба за помоћ треба да се тиче духовних, а не материјалних ствари. Али, ако молимо за духовну помоћ Бог нам даје и материјално – оно што је корисно за нашу душу; али нам пре свега помаже да све доживљавамо у Њему – укључујући и материјално.

Захвалност такође треба да прати све оно што чинимо, чак и оно што не чинимо. Како је говорио један од светих отаца: „Ако једеш – благодари Богу! Ако не једеш – опет благодари Богу!“

У учењу старца Сергија о молитви најкарактеристичнија његова црта јесте мисао о томе да је молитва животно неопходна. Он је понекад говорио да је она храна и живот за душу. Али је његова омиљена формулација, коју је много пута понављао била следећа: „Молитва је дах душе“. То је значило: она је исто толико важна за живот душе, колико је физиолошко дисање важно за одржавање живота у телу. Као што човек биолошки умире ако престане да дише, он исто тако духовно умире ако престане да дише његова душа. Само нам наше пало стање и наше страсти не дозвољавају да приметимо ову сасвим реалну чињеницу. Није могуће замислити да човек доведе себе до биолошке смрти добровољно одбивши да дише – исто тако није могуће замислити да човек лиши себе духовног живота одбивши или преставши да се моли.

Из овога следи да молитва као питање живота и смрти за човека треба да буде непрестана, стална, а сам човек треба да се моли, ма колико га то коштало, јер свако повлађивање у овој ствари може да га кошта живота.

Молитва не сме да зависи од наше жеље или надахнућа. Ми не дишемо по својој вољи – тако и молитва не сме да зависи од наше жеље, већ треба да је доживљавамо као насušну потребу, која не зависи од нашег избора. Она за нас треба да постане апсолутна норма, која не подлеже дискусији и која мора да се поштује безусловно. Одсуство жеље да се човек моли јесте тежак грех, оно сведочи о томе да смо грешни, за шта и треба да молимо Бога за опроштај.

Тешкоћа се притом састоји у томе што за разлику од телесног дисања молитва није спонтана (она оваква бива само ретко и постаје таква – стална, на нивоу навике – само као последица дуга праксе). Због нашег палог стања и борбе с којом се на нас обрушавају демони, нама је тешко чак и да се молимо (то је природно, али ипак није норма).

Треба знати да спољашње околности ни у ком случају не могу да служе као оправдање за ове тешкоће: демонска смицалица је да нас натерају да поверујемо у супротно.

Савладавање свих „потешкоћа“ зависи од нас самих и може се остварити захваљујући: 1) покајању; 2) напору воље; 3) трпљењу; 4) строгој дисциплини.

1) Старац Сергије је често учио томе да кад нам је тешко да се молимо, треба за то да се покајемо: да замолимо Бога за опроштај што нам не успева да се молимо, што не желимо да се молимо, што нам недостаје молитвена усрдност, што не можемо да се молимо редовно итд.

2) Кад је човеку тешко да почне да се моли или да настави молитву, он томе треба да се супротстави напором воље. Лакоћа молитве може бити повезана са стањем еуфорије, која у духовном животу не само да нема вредности, већ чак може да доведе до гордости. Управо у напорима и тешкоћама се испољава наша везаност за Бога и постаје очигледно колико заправо вредимо. Нема молитве без напора. То не умањује значај благодати која нам помаже и олакшава нам молитву, већ значи да у молитви увек постоји нека област у којој све зависи од нас и на коју треба да буду усмерени сви наши напори.

3) Молитвена пракса захтева велико стрпљење. Овде нема ничега што је постигнуто једном и заувек, јер се наша молитва сваког дана поново подвргава испитивању. Човек тога треба да буде свестан и да никад не одустаје под изговором да је тешко молити се или да не постиже резултате.

4) Да бисмо остварили непрестану молитву, од самог почетка треба да организујемо молитвени живот и да због тога одредимо себи свакодневно правило којег треба да се придржавамо по сваку цену. Ово правило треба сматрати нечим неприкосновеним, што не подлеже разматрању. Његово испуњење не сме да зависи од нашег расположења или каприца; не смемо да чекамо, на пример, да се у нама појави расположење за молитву.

Ово правило се састоји у томе да се човек, као прво, моли најмање два пута дневно, ујутру и увече, и као друго, да сваки пут у молитви проводи одређено време. На почетку не смемо бити превише самоуверени и не смемо себи да одредимо правило које нам наше животне околности неће дозволити да у будуће увек испунимо: редовност и квалитет су важнији од количине.

Доследно поштовање одређеног правила омогућиће нам да се „наоружамо навиком“. Ова навика ће нам служити као подршка у случају неуспеха, кад наша ревност ослаби. Разуме се, молитва не сме да буде нешто рутинско; ипак, ако се то дешава – на пример, због умора, - то не треба користити као изговор да оставимо молитву; морамо бити свесни да чак и ако смо постали неспособни да чујемо своју сопствену молитву, њу и даље чују и Бог, и ђаво.

Јутро и вече представљају најповољније време за молитву. Могућност да се осамимо и смиримо, као и постојање извесног слободног времена подстичу усредсређеност, пажњу и трезвеност.

Ипак, не смемо тиме да се ограничавамо: ови тренуци су позвани да нам олакшају молитву у остало време дана и да јој помогну да постане стална; они се могу упоредити са временом кад тело ради гимнастичке вежбе захваљујући којима човек лакше дише у току целог дана.

С друге стране, треба брижљиво пазити на то да се молитва не прекине после обављања главног правила: она у нама треба да гори као кандило, као ватрица, која премда и слабо, обасјава све унаоколо и наставља да гори.

Молитва треба да буде најважнији предмет наших помисли и треба да буде прва ствар којом започињемо дан. То није важно само да би се дан почео у добром расположењу духа, већ и да бисмо се супротставили ђавољим наговорима, да бисмо их одсецали и избављали се од њих – јер оне се приликом буђења на нас обрушавају у великом броју, посебно кроз сећање на ноћне снове. То је важно и због тога што чак и

онда кад је код нас „све у реду“ с молитвом, молитву треба обнављати сваког дана. Сећајући се година проведених у коњичком пуку којим је командовао његов отац, старац Сергије је волео да говори како лично на коњаника који свако јутро треба да ускочи у седло. Ништа није могуће стећи заувек. Свако јутро започињемо изнова.

У току дана треба да пазимо на то да не заборавимо да се молимо пре сваког посла и све време док га обављамо; захваљујући томе благодат Божија нам помаже да доносимо исправне одлуке и избавља нас од секирације овим поводом. Треба се молити и по завршетку сваког посла.

Ништа не треба радити без молитве. Све треба да буде с њом повезано. Молитва треба да буде присутна у свему што чинимо, и све што чинимо треба да буде у молитви.

У сваку радњу и у сваку помисао нашег живота треба да стављамо квасац молитве.

Сваки посао који обављамо с молитвом, доноси нам корист док је наша делатност без молитве јалова, чак и ако изгледа као добра. Говорећи о томе старац Сергије је подсећао на Христове речи: *Који не сабира са Мном, расипа* (Мт. 12, 30; Лк. 11, 23).

Прост физички посао нам не смета да Исусову молитву творимо редовно и усредсређено док нас интелектуална делатност, која обузима наше мисли, спречава да се молимо пажљиво и стално. Зато кад околности – пре свега бављење послом – ометају молитву, треба макар, осим тога што човек молитвом започиње и завршава сваки посао, да се молимо сваки пут кад имамо мало слободног времена (краткоћа формуле Исусове молитве омогућава да се она уметне чак и у најкраће временске периоде) и осим тога, да пребивамо „у молитвеном духу“. Старац Сергије је нарочито инсистирао на последњој околности. Он је под тим подразумевао да се умом и срцем пребива пред Богом, да се стално одржава веза с Њим, да се све усаглашава с Његовом вољом и да човек у себи одржава духовно стање које прати молитву.

Ово омогућава да се избегне „расцепканост“ у молитви, паузе, које могу да се покажу као погубне по душу. Јер, душа тада постаје налик на празну кућу (в.: Мт. 12, 43-45) у којој се настањују духови још зловнији од претходних, или на неразумне девојке које нису сачувале пламен у својим светиљкама и које су закасниле на небески пир.

Старац Сергије је учио да нам молитва помаже да будемо ближе Богу, другима и самима себи. Она нам омогућава да се све више сједињујемо с Богом, да боље схватамо људе и да не опшtimo с њима површно. Захваљујући молитви ми сами престајемо да живимо површно и почињемо да водимо дубљи живот.

Молитва нам помаже да квалитетно проживимо сваки тренутак у свом животу. Она нас због тога чини мање отуђенима у односу на све што нас окружује, мање равнодушнима. И она нам уједно на парадоксалан начин омогућава да се одвојимо од овог света и да се прилепимо за други свет – онај у који ћемо ући после смрти и у којем ћемо живети у вечности. Захваљујући молитви можемо да се сродимо са светом који се налази ван граница нашег, и чини нас способнима да постанемо део тог света. По речима старца Сергија, она нас учи да говоримо на језику другог света, јер сама представља управо овај језик.

Старац Сергије је као и преподобни Серафим Саровски говорио да је циљ хришћанског живота стицање Духа Светог, а молитва је најбољи пут према томе.

Да бисмо добили одговор на своје молитве, да би наша молитва уродила добрим плодовима треба поштовати одређене услове.

Пре него што почнемо да се молимо, треба да замолимо Бога за опроштај за све наше грешке и немоћи. Молитва мора да буде праћена стањем покајања. Да би наша молитва била делатна морамо осећати да смо грешници.

Све наше молбе у молитви морају се изговарати са смирењем ако желимо да их Бог чује. И уопште, смирење увек треба да прати молитву.

Молитва захтева целомудрено стање с обзиром на то да искључује сваки телесни грех, и обрнуто, сваки телесни грех молитву чини немогућом.

Осим тога, молитва захтева да се уздржавамо од осуђивања других људи и да чувамо мир с њима. Као што је учио Христос, пре него што станемо пред Бога треба да се помиримо са својим братом.

Исусова молитва

Све горе поменуте поуке могу се применити и на Исусову молитву. Овај облик молитве старац Сергије је сматрао најузвишенијим. Сам је стекао благодат да је непрестано твори у срцу. Уједно, није одбацивао ни друге облике молитве, свако јутро и свако вече је читао молитвено правило које је Црква одредила и обављао га је у манастирској парохији и у скиту, у којем је био игуман, богослужења је служио без скраћивања и у потпуности у складу с Типиком. Дакле, није давао Исусовој молитви предност у односу на остале облике молитве.

Пошто ова молитва представља понављање кратке формуле, она боље од сваке друге омогућава да се испуни завет, који су дали апостоли и свети оци, а после њих – и сам старац Сергије: завет „непрестане молитве“, и између осталог, да се молимо и онда кад имамо мало времена или кад смо заузети, или се налазимо поред других људи, јер се она може изговорити у себи за врло кратко време и чак може да прати већи део наших послова.

Исусова молитва је *a priori* доступна свима и на сваком месту. Али, с једне стране, ово делање мора бити резултат слободног избора, треба да проистиче из личне потребе или жеље. С друге стране, њен специфичан карактер претпоставља претходни благослов, као и стално руководство духовника, јер ако се неправилно обавља, она може да представља велику опасност: духовну, психичку и телесну. На крају, њено обављање захтева одређене духовне услове. Пракса Исусове молитве представља саставни део предања Православне Цркве и њеног духовног учења. Зато је старац Сергије инсистирао на потреби да се Исусова молитва твори само под окриљем Цркве, уз истовремено учествовање у богослужењу и уз заједничарење у Тајнама, као и у тесној вези с осталим странама и облицима духовног живота.

Ова молитва мора бити праћена активном борбом са страстима и ништа мање активним неговањем врлина; оба ова делања могу уродити плодом само под окриљем Цркве, силом благодати, која нам се даје кроз тајне. По речима старца, ван Цркве и без борбе са страстима ова молитва нема ни смисла, ни вредности.

Ово делање је неспојиво, између осталог, с гордошћу, нечистотом и било каквим испољавањем злобе, која је усмерена против ближњег. Напротив, Исусова молитва се може творити само у стању покајања, смирења, целомудрености и љубави према Богу и према ближњем.

Ево због чега овај облик молитве није могуће поистоветити с било каквом техником. „Христос,“ говорио је старац, „није дошао да би нам донео технику, већ да би нас научио покајању.“ Још један разлог се састоји у томе што благодатна помоћ никад не бива резултат неких метода које употребљава човек, већ увек остаје несебичан дар Божји. Молитва је увек изван простора личног општења с Богом, и у овом општењу заједно присуствују молба и созерцање.

Ова духовна стања претходе молитви, прате је и дају јој њену вредност. Молитва, која се изговара с нечистим помислима или у гордости, не само да је бескорисна, већ чак наноси штету ономе ко се моли. Старац Сергије је о овоме говорио веома лаконски: „Блудни грех молитву чини немогућом,“ „Исусова молитва без смирења јесте катастрофа.“ Још је говорио да ће, ако се прихватамо молитве не помиривши се пре тога с Богом кроз покајање, „наша молитва због тога бити трула,“ подсећајући на причу о коњокрадици, који се често молио светитељу Николају и којем је, кад је једном пао у јаму у којој су се налазили коњски лешеви који су трулили, светац дошао с речима: „Твоја молитва је попут овог гнојишта.“

Исусова молитва може да се изговара наглас или у себи. Боље је да се ова молитва не изговара гласно, јер је у том случају дубља. Израз „умна“ молитва означава „унутрашња“, а не „разумска“. Исусова молитва се не сме творити само разумом; у овом делању ум треба да се сједињује са срцем и да делује у јединству с њим. Ово значи да разум треба да се сједини с осећањима и с вољом.

Старац Сергије је, као и сви свети оци, чије се поуке садрже у „Добротољубљу“, говорио о потреби „укорењивања“ ума у срцу и тврдио је да оно треба да постане предмет сталне пажње. Међутим, то не значи да је лако достићи овакво стање – напротив, оно захтева време и стрпљење.

Сједињавање ума и срца је средство које човеку омогућава да у молитви учествује најцеловитије и најдубље, а такође нам помаже да се заштитимо од искушења и демонског утицаја, јер „смо, ушанчивши се у дубини свог срца, безбедни“. Захваљујући овом сједињењу све можемо да схватамо „срцем“.

Ум улази у срце и сједињује се с њим захваљујући смирењу и покајању.

Сједињење ума и срца за време молитве нам се не даје одмах, већ захтева време и велико стрпљење.

Човек непрестано у себи може да има молитву тако да она истовремено постане спонтана и стална, такође услед дугог и редовног подвига. Због дисциплине и редовности молитва на крају продире у нас као вода, кап по кап, на крају почиње да дуби и камен на који капље.

У учењу старца Сергија о Исусовој молитви кључне су две речи из традиције „Добротољубља“: стражење и пажња. Онај ко се моли, стално треба да стреми ка томе да пази на садржај молитве (међутим, овај напор никад не треба да се претвори у грчевито стање и напетост). И зато човек треба будно да пази на то да одсеца искушења, која непрестано искрсавају пред њим у облику помисли (односно мисли или слика). Не треба да избегава само рђаве помисли, већ и обичне мисли које могу да расејавају његову пажњу.

Ове различите помисли могу да нас запањују својом бројношћу и својом силом (старац пореди с ројем мува, које се врзмају унаоколо или са чопором паса који лају око нас), као и својом природом. Без обзира на то, у њиховом настанку нема ничег ненормалног. Молитва не изазива помисли у нама, оне постоје у нама, у дубини, тако да их не примећујемо, а молитва их само открива.

Старац Сергије је објашњавао да је молитва за нашу душу као штап који мути воду у мочвари и приморава све нечистоте које леже на дну, у дубини, да испливају на површину. Мислити да је наша душа чиста представља исту такву заблуду као и мисао да је вода у мочвари прозачна.

Међу помислима које смућују нашу душу за време молитве, једне нам долазе из нас самих, а друге имају демонску природу, њихов циљ је да нас омету да се молимо.

Кад се молимо искушења нам у виду рђавих помисли долазе у много већем броју него кад се не молимо. Ово не значи да кад се не молимо наводно пребивамо у бољем стању. То је демонско лукавство: да нас приморају да поверујемо у ово и да нам

на крају сугеришу: „Свеједно ћу се молити лоше, а ако се не будем молио неће ми доћи лоше помисли и све ће бити у реду.“

Нема ничег чудног у томе што нас муче помисли или што нам је тешко да се усредсредимо; оци пустињааци су се исто тако подвргавали оваквим искушењима.

Пре свега, не треба падати у очај и напуштати молитву – треба показати стрпљење, постојаност, и чврсто се држати. Показујући упорност, ми излазимо као победници у свим искушењима, успева нам да се постепено очистимо, и затим се молитва твори лакше.

Супротстављање помислима се састоји у томе да се одсеку сваки пут кад настану и у томе да се одсеку одмах. Треба да се потрудимо да их игноришемо, јер чим обратимо пажњу на њих, оне постају тим јаче и затим већ постаје тешко избавити се од њих. Насупрот томе, што се мање пажње обраћа на њих, оне постају све слабије. Старац је објашњавао да се демони, кад почињу да нас искушавају у молитви, труде да привуку нашу пажњу и да заподену разговор с нама како би продрли у наше срце. Ни у ком случају им се не сме дозволити да продру у нас и зато треба одбацити сваки разговор с њима, супротставити им се категоричким одбијањем и наставити с молитвом, без обраћања пажње на оно што нам они предлажу.

Неке мисли су једноставне помисли, односно обичне представе, у којима нема ништа лоше. Оне су штетне зато што расејавају пажњу и сметају човеку да се усредреди и због тога узнемиравају молитву и спречавају је да буде чиста, односно таква да је њен једини предмет Бог. Њих треба просто одбацивати. А друге мисли су страсне помисли (односно, везане су за страсти) и изазивају искушења која, ако им се попусти, могу да доведу до греха и да развију или појачају одговарајуће страсти. Не треба их само одбацивати, да би се спречиле да продру у нас, већ се треба и кајати због њих. Покајање се састоји у томе да признамо да део одговорности за то што се у нама рађају рђаве помисли лежи на нама, јер смо повољно тле за њих или изазивамо њихов настанак својим гресима и страстима. Осим тога, ако не повлађујемо помислима, које настају пред нама, ми за то нисмо ни криви, ни одговорни: оне остају искушења, али не и грехови. То је тим тачније ако помисли долазе од лукавог и немају никакве везе с нашим унутрашњим стањем у прошлости или садашњости (јер нам нечисти често показује искушења с којима немамо никакве везе). А покајање помаже да се пред Богом призна сопствена немоћ и да се уму омогући да сиђе у срце како би тамо био безбедан.

Ако навикнемо да поступамо тако, искушења, која увек постоје (јер ђаво и демони не престају да делују против нас и чак се дешава да почну да делују још јаче), која су некада налазила храну за себе, сад је неће наћи: захваљујући усредсређеној молитви и покајању наше срце ће се очистити и ми ћемо их лишити ове хране, тако да ће одступити и њихова власт над нама ће се смањити, као што је речено у Псалтиру: *Видим непријатеље моје око мене, али су они немоћни*. Старац је демоне, који нам за време молитве убацују помисли поредио с чопором паса, који лају око нас. „Не можемо да их не чујемо,“ говорио је, „али можемо да их не слушамо.“

У извесним тренуцима човеку бива лако да се моли, у другима тешко. Налазимо се у палом стању, и зато треба да савладавамо себе, посебно да бисмо остварили редовност или истрајност у молитви. Напор у молитви не сме бити чисто разумски; то може бити чак и опасно. Он истовремено не сме да буде само вољни. Све способности и силе морају деловати заједно, а напор треба да буде и душевног, и духовног својства. Не смемо да жалимо због тога што морамо да уложимо напор: кад се молитва одвија лако због тога што пребивамо у стању еуфорије, у томе нема никакве наше заслуге; више од тога, оваква лакоћа може да нам сугерише горде помисли. Напротив, кад се

молитва одвија с напором, квалитет наше везаности за Бога се мери управо у сразмери с нашим напором.

Као сви савремени духовни наставници, старац Сергије није имао поверења у молитвене „технике“ – с једне стране зато што може да се створи нетачна представа о томе да је благодат која се добија у молитви механички резултат саме технике, а с друге стране – због тога што примена технике може да нашкоди ономе што има првостепену важност, односно духовном расположењу. Старац се трудио да од примене технике одговори све почетнике, сматрајући да она не помаже да се стекне молитва, да она може бити корисна само да би се молитва сачувала. У сваком случају она никад није неопходна. Истински извор чисте и сталне молитве јесте осећање потребе за Богом, осећање да смо без Њега ништа (овоме помажу покајање и смирење) и љубав према Богу, која нас приморава да непрестано желимо сједињење с Њим.

Старац Сергије је препоручивао да се Исусова молитва твори у себи за време богослужења, сматрајући да она сваком омогућује да се усредсреди на службу и да је боље доживи.

Сматрао је неумесним практиковање Исусове молитве у друштву, заједнички. С једне стране, свако има свој сопствени ритам према којем се треба односити с поштовањем. С друге стране, молитва је нешто веома лично, и у њој треба да постоји одређена лична слобода. „Свако,“ говорио је он, „треба да располаже слободом да се Богу моли онако како жели.“ Између осталог, свако треба да има могућност да се заустави кад достигне стање према којем молитва тежи (које притом ипак није њен циљ по себи). У вези с тим старац Сергије се сећао речи преподобног Серафима Саровског: „Чему призивати Бога ако је Он већ у мени?“

Старац је сматрао да ујутру и увече за Исусову молитву треба издвојити посебно време у којем би се она обављала с нарочитом усредсређеношћу и напетом. Ови тренуци се могу одредити неким одређеним временским интервалом (без обраћања пажње на број молитава које се изговарају) или бројем молитава (без обраћања пажње на време). Важно је једно: имати стално правило и придржавати га се. Уједно, ови периоди треба да буду „задају такт“ и да помогну заједничкој пракси молитве. Важно је не прекидати молитву после најзасићенијих момената, него је наставити једноставније и слободније, како дом не би остао празан (в.: Мт. 23, 38; Лк. 13, 35) и не треба допустити демонима да провале у њега.

Исусова молитва увек треба да буде скривена. Онај ко је твори у присуству других људи ни на који начин не треба то да им покаже. Више од тога, бучна и видљива испољавања, која, на пример, можемо да видимо у кругу „харизматика“, морају бити искључена, јер она никад нису карактеристична за здраву молитвену праксу.

Пошто молба коју формулишемо у молитви, треба да буде испуњена вером и надом, не смемо да тражимо неко „узвишено“ стање. Не смемо да тражимо нека стања „задовољства“ и радости, која прате молитву. Ако их нема кад се молимо, не смемо да осећамо тугу овим поводом; уопште се не треба бринути због тога, већ треба бити истрајан у молитви, чак и ако ове радости уопште никад не буде.

Неприхватљиве су технике које доводе у стање одушевљења и екстазе, којима уче неки западни и источни духовни делатници; медитација – у онаквом виду у којем се пропагира јесте нездрава појава. Постизање брзих резултата у молитви је најчешће сведочанство прелести.

По правилу, Бог не жури да нам да ову радост, како би спречио гордост у нама, како не бисмо мислили да је благодат коју смо добили плод наше молитве, наше воље и наших напора.

Треба се просто молити и чекати са стрпљењем и смирењем, чак и ако је наша душа сува и ако нам је тешко да се молимо. Никад не треба да говоримо самима себи да смо недостојни да добијемо одговор на нашу молитву, да ничим од Бога нисмо заслужили награду или задовољство.

Треба да тражимо само Бога, а не своје сопствено задовољство.

Ако понекад ипак осећамо стање задовољства (као сведочанство осетног присуства благодати), то треба да сматрамо даром Божјим, а не резултатом наших сопствених напора. Говорећи о томе старац је понављао речи које је изговарао и у другим приликама: „Треба се богатити у Бога, а не у самог себе.“

Пракса Исусове молитве захтева руководство од стране искусног духовног оца – не зато што ће нам он помоћи да „овладамо њеном техником“, већ зато што он има способност духовног расуђивања. Већ је много било речено о опасностима које ово делање може да представља за психичко и физиолошко здравље онога ко га практикује на сопствену иницијативу и на слепо. Старац Сергије је посебно упорно говорио о духовним опасностима: пракса Исусове молитве изазива, ако се оцењује с тачке гледишта резултата, велику опасност да човек падне у прелест. Овај ризик у мањој мери вреба почетнике, него оне који су већ почели да напредују у молитви. „За онога ко се много моли, велики је ризик да падне у прелест,“ говорио је старац Сергије. Духовни отац којем се треба обраћати, не сме да буде исто такав практикант (а још мање присталица молитвене „технике“), већ треба да буде човек који је прошао све хриди и који се удостојио да од Бога прими дар расуђивања и који захваљујући томе вероватно може да разликује која молитвена стања су емоционална, а која су духовна, која су од Бога, а која од лукавог.

Онај ко твори молитву моћи ће да избегне већину опасности ако има дубоко смирење и не тражи ванредне „резултате“ и „плодове“. И најмања гордост сједињена с молитвом изазива одступања, па чак и психичке поремећаје. У вези с тим старац Сергије је понављао да је молитвена пракса неспојива са страстима, и да онај ко твори молитву пребивајући, на пример у стању гордости или нечистоте, трчи у смеру сопствене катастрофе и да чак брзо може да стигне до лудила.

За онога ко је твори, Исусова молитва постаје светлост, која му омогућава да јасно види своју душу изнутра. Проничући у срце, она му омогућава да живи дубље, да не живи за себе самог, већ за Бога. Осим тога, она помаже да се разумом проникне у дубину људи и ствари и да човек живи, не доживљавајући их површно, већ схватајући људе срцем и волећи их.

Равнотежа снага и способности у човеку

Горе наведени погледи о сједињењу ума и срца не само да сведоче о упражњавању учења и праксе исихазма, већ су и део целовитог схватања оца Сергија о природи човека који је призван да у духовном животу на свим нивоима учествује својим силама и способностима, које делују заједно и међусобно се помажу. Ако способности и силе делују понаособ, то доводи до нарушавања равнотеже и склада, које је погубно по духовни живот личности и по само њено постојање.

Као што познање Бога треба да остварује сав скуп наших способности (дакле, све наше биће), тако и у љубави према Њему треба да учествују све наше силе, укључујући – и то је парадоксално – наш разум. Овоме учи само Јеванђеље: *Љуби Господа Бога својега свим срцем својим, и свом душом својом, и свим умом својим, и свом снагом својом* (Мк. 12, 30; в.: Мт. 22, 38). Дакле, наш разум треба да нам служи како бисмо прво заволели Бога, а тек после тога Га спознали.

Старац је говорио да се у човеку могу разликовати три основне способности: разум, воља и осећања. Оне не треба само да делују заједно, већ и да сачувају међусобну равнотежу. Кад једна од њих делује претерано јако, или, напротив, недовољно, друге две треба приморати да се умешају како би се поново успоставила равнотежа. Ове три способности треба једна другој да помажу, једна другу да контролишу и да се подржавају: воља треба да лечи болести разума и осећања; разум – недостатке воље и осећања; осећања – мане разума и воље.

У човеку се такође разликују, као што о томе говори апостол Павле у Првој посланици Солуњанима (в.: 1 Сол. 5, 23), три елемента, која чине његово биће: дух, душа и тело. Старац је истицао јединствен и истовремено особит карактер ове три компоненте, а стога и чињеницу да су међусобно неодвојиве и да увек делују заједно, чак и ако изгледа да делује само једна од њих. Кад једна од њих греши, друге две бивају увучене у грех, и тако греши цео човек. Напротив, кад једна од њих делује у име човековог спасења, друге две јој се придружују и „корист“ стиче цео човек.

Опасност рационализма

Старац Сергије се, као и многи руски подвижници, веома критички односио према тенденцији преувеличавања вредности способности размишљања, која је карактеристична за западни свет. Почевши од епохе средњег века утицај ове тенденције је претрпело чак и само западно хришћанство, јер се у то време богословље у рационалистичком духу схоластике свело на чисто умне операције, а вера многих хришћана била је замењена представама о Богу. Старац је волео да се позива на краћи роман Достојевског „Записи из подземља“ у којем је писац изложио критичке идеје о „еуклидовском разуму“, односно о рационализму и интелектуализму, који су владали на Западу.

У старчевим поукама се среће мноштво упозорења у односу на интелектуални начин доживљаја вере, на претерано разумско тумачење Писма или „бављење“ богословљем.

Он је тврдио да разум чини само једну четвртину наших способности и зато у духовном животу не сме да заузима више места него што је за њега одређено.

Истицао је да разум не само у молитви, већ и у свим осталим врстама делатности које се односе на духовни живот – мора да делује у складу са срцем.

Разум јасније и боље спознаје сразмерно с тим што мање аутономно делује, што је у већем јединству са срцем и што више га следи.

Разум мора да делује самостално само како би расуђивао о сопственој ограничености и о опасности чистог рационализма. У овоме се може видети тема философије Паскала, која је била омиљена тема хришћанско-егзистенцијалистичких кругова с којима је старац Сергије био близак у младости.

Рад на разумском образлагању било чега може бити оправдан само као педагошки рад, односно, као рад који је усмерен на друге, а не на себе. Логичка аргументација се понекад примењује како би се нешто рекло о истинама вере, али она никад није најбоља.

Старац је истицао да ће у другом свету интелектуалне манипулације постати потпуно непотребне.

Истицао је да су пристодушни људи често више напредовали у духовном животу од учених (ову мисао је делио и његов друг, архимандрит Софроније).

Старац Сергије је упорно говорио о томе да Бога не треба само спознавати или схватати, већ пре свега волети. Сматрао је да је од суштинског значаја да се у покушају да се све анализира разумом не посеже на тајну Бога. Ову тајну не треба поимати (под

условом да је то уопште могуће), већ примати с поштовањем и свештеним страхом, у трепету и љубави. Као јунак „Записа из подземља“ Достојевског, старац је често о овоме говорио у формулацијама које су за западни начин размишљања звучале шокантно: „Задовољан сам ако не знам.“ Чинило му се да је од животне важности да чува, и ако је потребно, поново стиче – осећање тајне. Сматрао је да се ми, управо кад се миримо са сопственим незнањем, отварамо у сусрет истинској спознаји духовне реалности, да нам се, управо кад се одричемо претендовања на то да спознамо Бога, откривају Његове тајне. Тако је старац Сергије врло једноставно изразио саму суштину апофатичке традиције православног богословља коју је доживео у сопственом искуству.

Читање Светог Писма

У Јеванђељу се садржи цео програм нашег духовног живота, и зато га треба сматрати „основом свега“.

Дакле, читање Светог Писма, као и молитва, треба да постане свакодневно редовно правило и да се потчињава дисциплини.

Боље је читати Писмо „по реду“, него чинити то по дневним зачалима, у којима одломци нису везани за општи контекст.

Да би ово читање доносило духовну корист, оно не сме да поприми облик вежбе из анализе текста или интелектуалне егзегезе. „Писмо нам,“ истицао је старац, „није дато као предмет за размишљање и чак не као интелектуална храна, већ као нешто у складу с чим треба да живимо.“ Оно чему учи Писмо мора се доживљавати као апсолутна истина бића, као чињеница, а не као идеја. Оно не треба да постане предмет интелектуалне, већ духовне лектире. И зато га не треба читати само с разумевањем, већ и „са срцем“, тачније – са срдчним разумевањем.

За време читања Писма, демони нам подмећу искушења, налик на она која доживљавамо на молитви. Демони, који „понекад бивају богослови“ почињу да нас доводе до таквих тумачења која у нама изазивају сумњу. С истанчаном вештином они нам показују различите верзије Јеванђеља и подстичу у нама мисао о томе да су она међусобно противречна или недоследна.

У таквој ситуацији се треба понашати исто као и на молитви: треба остати равнодушан према искушењима, не обраћати пажњу на сугестије.

Читање Светог Писма у одговарајућем расположењу у духа у нама укоренује, као и молитва, умеће и навику „разликовања помисли“.

Божанске заповести

У Писму су изложене Божанске заповести, чије поштовање треба да постане основа духовног живота.

Заповести су усмерене ка животу, а не ка теорији. Дакле, човек не треба да тражи њихово теоријско образлагање, или да покушава да одредити колико су оне оправдане, већ да их с вером у Христа, Који нам их је дао, прихвати као апсолутне захтеве који не подлежу разматрању.

Борба са страстима

Заповести су основа духовног живота, који се састоји у борби са сопственим страстима и у животу по врлинама. То је дуготрајан труд, који човеку предстоји у току целог његовог живота.

Страсти су део нашег палог стања и чине „старог човека“ у нама. Ако пребивамо у греху или се на њега навикавамо, постајемо неспособни да приметимо у себи страсти, пошто нам се оне чине нормалнима, јер су у нашим очима то просто црте карактера својствене свим људима. Без обзира на то, страсти представљају ненормално стање, лоше навике, које су се наталожиле преко наше истинске природе, којима не сме бити места у „новом човеку“, какви смо призвани да постанемо у Христу.

У заблуди је онај ко себе сматра већ лишеним страсти (само свецима после дуготрајних подвига полази за руком да се очисте од страсти). Онај ко мисли да је бестрастан просто није свестан свог стања, јер не води духовни живот, који би му омогућио да уочи своје страсти. Чим покушамо да живимо у Богу, страсти се у нама откривају у облику искушења. Демони, који нас искушавају, по правилу се ослањају управо на страсти.

Борба са страстима има првостепени значај у духовном животу и треба да се одвија стално. Чак и кад се хришћанин очисти од страсти (што бива ретко) он мора да се бори с помислима које демони не престају да сугеришу људима, како би у њима развили страсти, ако оне постоје, или како би их обновили ако су искорењене. Дакле, човек треба да зна да ће морати да се бори до последњег даха. „Циљ борбе,“ говорио је старац Сергије, „није ослобађање од потребе да се човек бори. Борба ће трајати увек. Једноставно, што се дуже боримо, тим више шансе имамо да изађемо као победници.“

Борба се не сме прекинути. Ниједан дан не сме да прође, а да човек не покуша да извојује победу над страсним помислима, поступцима или стањима.

Ако је прва Христова заповест љубав према Богу, а друга – љубав према ближњем као према самом себи, основне страсти су супротне овим заповестима и доводе до таквих стања, жеља и намера, који нас одвраћају од љубави према Богу и према ближњем, а такође од истинске љубави према самима себи. Ова мисао као лајт-мотив пролази кроз цело учење старца Сергија о страстима и она је принцип који га повезује.

Гордост

По речима старца Сергија, главна, најтежа, најупорнија страст која захтева најдужу борбу, које човек треба највише да се чува, јесте гордост, која није у супротности само с љубављу коју треба да осећамо према Богу, према ближњем и према самом себи (у позитивном смислу), већ и другој хришћанској врлини, највећој после љубави – у смирењу.

Старац је подсећао на то да су анђели пали управо због гордости и због ње је први човек постао узрок грехопата целог човечанства. Често је говорио да је гордост наш први непријатељ и да се све наше несреће дешавају због ње.

Гордост је извор свих духовних болести – другим речима, свих осталих страсти, као и скоро свих душевних поремећаја.

Егоизам

С гордошћу је директно повезан егоизам (код светих отаца се он назива самољубљем). То је изопачена љубав према самом себи, он одваја човека и од љубави према Богу и од љубави према ближњем, и од истинске љубави према самом себи.

Егоизам нас приморава да све „грабимо за себе“: између осталог, да приписујемо самима себи заслугу за наше лепе поступке и врлине. Ево због чега он представља опасност, која се крије у самој сржи духовног живота. Старац Сергије је учио да овој склоности човек треба да се супротставља на следећи начин: кад

стекнемо изванстан плод у свом духовном животу, треба да се трудимо да се тиме богатимо у Бога, а не у саме себе и да се трудимо да избегавамо задовољство собом, које представља очигледан симптом егоизма.

Још један облик испољавања егоизма јесте одсуство (или недостатак) љубави према Богу и према ближњем, који се у односима према ближњем испољава у најтежим облицима као што су безосећајност и равнодушност. Ово одсуство или недостатак није дејство, већ одсуство дејства, али га, без обзира на то, треба сматрати грехом који потиче од страсти (од егоизма) због чега треба да се кајемо. „Треба,“ учио је старац, „да се кајемо због тога што недовољно волимо људе и што нисмо у довољној мери осетљиви за несреће других.“

Осим покајања, најбоље средство за борбу с овом страшћу јесте молитва која помаже развој љубави према Богу и према ближњем у нама и уједно нам, ако се говори о односима с људима, помаже да схватимо ситуацију ближњег, његове тешкоће, његове потребе, чини нас осетљивима за све то и поучава нас како боље да му помогнемо.

Осуђивање ближњег

Осуђивање ближњег је директно повезано с гордошћу и егоизмом: онај ко осуђује другог, по правилу, сматра себе бољим од њега и у сваком случају се према себи односи као према мерилу свега и сопствене идеје и поступке сматра за норму.

Осуђивање ближњег је страст од које треба да бежимо као од куге. То је једна од најопаснијих страсти – и по свом корену и по својим резултатима. Она потиче од првородног греха и од наше пале природе. Супротставља се љубави према ближњем, а сам ђаво нам сугерише да га осуђујемо. Осим тога, има корен у заборављању Бога и молитве.

То је толико тешка страст да нас спречава да добијемо од Бога оно за шта Га молимо у нашим молитвама. Резултати ове страсти се увек окрећу против нас самих, односно имају погубне последице по нас у социјалном и личносном смислу, исто као и у духовном животу.

Сусрећући се с неизбежним искушењем да некога осудимо, морамо да подсетимо себе на то да се сав закон своди на заповест о љубави према Богу и према ближњем.

Блудне страсти

Страсти повезане с полном сфером су, по мишљењу старца Сергија, посебно страшне, јер повлаче за собом грехове који представљају „злочин у односу на другу личност“ и истовремено – „злочин против самих себе, против сопствене личности“. Јер, онај ко је подвргнут блудној страсти самог себе и другог човека посматра као инструмент за добијање задовољства, срозава себе и другог човека до положаја ствари, одлучно игнорише и презире то да су други човек, а и он сам, духовна бића, и зато истовремено греша против Бога, Чији образ носи, и против ближњег. Дакле, блудна страст је такође директно повезана с гордошћу, егоизмом и недостатком љубави према Богу, ближњем и према самом себи.

Гнев

Страст гнева, којој се могу придружити сви облици испољавања агресије према људима, такође сведочи о одсуству љубави према ближњем. А кротост (врлина

супротна гневу) изражава љубав; неки свети оци кротост чак поистовећују с љубављу према ближњем.

Старац Сергије је саветовао да се из све снаге трудимо да не падамо у стање гнева, јер се оно погубно одражава на духовни живот, зато што истерује благодат.

За време примања исповести прва старчева брига је била да сазна да ли се покајник помирио са свим људима, да није с неким у свађи, да нема у њему мржње и љутње на неког. Ова стања је видео као препреку за причешће. У томе се позивао на Христове речи: *Ако, дакле, принесеш дар свој жртвенику, и ондје се сјетиш да брат твој има нешто против тебе, остави ондје дар свој пред жртвеником, и иди те се најприје помири са братом својим, па онда дођи и принеси дар свој. Мири се са супарником својим брзо, док си на путу с њим, да те супарник не преда судији, а судија да те не преда слуги и у тамницу да те не вргну* (Мт. 5, 23-25).

Пад духа, потишгеност,
нерад и духовна безосећајност

Пад духа, потишгеност, нерад и духовна безосећајност (који се код светих отаца обично обједињују под појмом „чамотиња“) јесу страсти о којима је старац Сергије говорио врло много, јер оне вребају сваког човека у његовом свакодневном животу, а посебно оне људе који су решили да воде озбиљан духовни живот, и да се одрекну „разнода“ (у паскаловском поимању) света.

1) У свакодневном животу наилазимо на мноштво повода за пад духа, тугу, потишгеност и одвратност.

Постоји обична врста пада душевних сила повезана с непријатностима које се понављају. Да би се изашло из овога или избегла чамотиња, непријатности треба да подносимо стрпљиво, знајући да „смо у овом свету због тога да бисмо трпели непријатности“, другим речима, да је то неизбежно за наш земаљски живот. Човек треба да буде свестан да је у овом животу немогуће избећи незгоде, компликације и искушења, и да је то део крста који смо призвани да носимо. Овај крст не треба носити пасивно, попуштајући пред чамотињом и потишгеношћу. Он за нас не треба да буде извор уништења, самопонижења и смрти, већ, напротив, извор живота, И у ношењу крста је потребно наше делатно, вољно учествовање.

Потпуно је природно да се пошто смо хришћани, не осећамо претерано „удобно“ у земаљском свету. Наравно ова „непријатност“ може бити повезана с неправилним духовним устројством због поробљености страстима; али може да има и потпуно природан узрок: наше пало стање, тачније, нашу истераност из Царства Небеског, из Очијег Дома, који ипак осећамо као нашу истинску отаџбину и за којом чезнемо, као младићи у 137. псалму: *На водама Вавилонским сјећасмо и плакасмо опомињући се Сиона* (Пс. 137, 1). Ова туга, односно осећај тескобе живота, коју осећамо у свом садашњем стању (а они управо и сведоче о томе да је такво стање за нас ненормално) јесте део крста који морамо да носимо у овом свету, али притом може да постане за нас духовни стимуланс и помоћ да се припремимо за сусрет с нашом истинском домовином.

Ако смо почели да водимо озбиљан духовни живот, наша професионална делатност почиње да нас оптерећује, не причињава нам никакво задовољство и то је потпуно природно. Било би чак рђаво осећати задовољство од посла, јер би он у том случају за нас могао да постане идол, којем смо се у потпуности посветили на уштрб онога што је вредније. Треба да знамо да у палом свету наш удео није задовољство, већ патња. Посао треба доживљавати као испитивање, као аскетски подвиг. Управо тако га доживљавају монаси у манастиру, који су приморани да обављају послушања која их

не занимају. На ово треба гледати као на вежбање, које нам је дато да бисмо у себи васпитали стрпљење и постали смиренiji: треба сами себи да говоримо да смо недостојни да се бавимо занимљивијом делатношћу. Зато није грех радити без задовољства – важно је само да нас овакво стање не уништава унутрашње и да не шкоди нашем духовном животу. Посао треба трпети као тежак подвиг и молитвено пребивати у Богу. Међутим, то треба чинити свесно и тако да други ни у ком случају не пате због нашег одсуства интересовања за посао; ово треба да нас подстиче на то да испољавамо пажњу према људима, да будемо осетљивији за њихове потребе, да се према њима односимо с више љубави.

2) С друге стране, постоји и таква врста чамотиње која је непосредно везана за духовни живот.

Њен први облик је изазван греховима, које смо некада починили. Да бисмо се од ње избавили, природно, треба да покажемо стрпљење, али истовремено треба да се трудимо да не гледамо на сопствене грехове, да се не задржавамо на њима (као пси, који се враћају „на своју бљувотину“ (в.: Прич. 26, 11; 2 Петр. 2, 22)). Старац Сергије је саветовао да се дан никад не почиње с осећањем чамотиње због грехова који су учињени јуче или претходних дана, већ да се сваки дан почиње „од чистог листа“.

Други облик чамотиње је онај чије узроке не можемо да схватимо. Он је повезан с нашим општим греховним стањем којег нисмо свесни. Средство против тога је да се кајемо за ово стање нама непознатог греха. Управо с овим циљем црквено предање садржи различите молитве у којима можемо да замолимо Бога за опроштај за „незване грехове“; ове речи многим звуче несхватљиво, али без обзира на то имају дубок смисао и играју важну улогу у очишћењу душе. Зато треба молити Бога: „Опрости ми грехове које не знам“ и стрпљиво, упорно се кајати, док се наше знање не промени.

Старац је говорио о томе да се извешан умор, лењост, одсуство ентузијазма, односно извесна одвратност појављују управо онда кад се припремамо за молитву. У том случају делују демони који покушавају да нас спрече да се молимо. То је у духовној пракси класично стање с којим треба да се боримо, и најбоље оруђе против њега је покајање.

По правилу, кад осећамо да почињемо да падамо у извесну окамењеност и чамотињу, одмах треба да молимо за то опроштај од Бога, као за грех, и да се за то кајемо док не дођемо у нормално стање.

Нерад, неодлучност или окамењеност, који су се испољили у томе како обављамо наше послове, који се односе на материјалну или духовну сферу, треба да доживимо као ситуацију у којој треба да се одрекнемо сопствене воље. У вези с тим старац је волео да се сећа правила којег су се придржавали валаамски старци; у њему је то одсецање сопствене воље било доведено до апсолутног максимума: „Не радим нешто зато што желим, него зато што не желим.“ Овај принцип није лако усвојити и применити у животу, али како је он плодотворан за унутрашње узрастање!

Очајање

Понекад је старац Сергије говорио о тешкој страсти очајања, која код хришћанина може да проистиче из јасне свести о греху који је починио или због сопственог палог стања у целини.

Старац је указивао на мноштво средстава да се изађе из овог стања, које није само болесно, већ је и изузетно опасно.

1) Никад не смемо да мислимо да је наше пало стање наводно неизлечиво, већ напротив, треба да будемо сигурни да сваки грех може бити опростен – довољно је за то замолити Бога.

2) Треба да се трудимо да не доспевамо у зависност од наших грехова или онога у чему смо раније грешили.

За то смо дужни да: а) избегавамо детаљно сећање на своје грехове и „уживљавање“ у њих; б) да сваки дан започињемо као да је то нови дан, да „све почињемо из почетка“, да се не осврћемо на прошлост, већ да гледамо у садашњост и будућност.

3) Морамо да престанемо да поистовећујемо себе и свој грех. Ђаво покушава да нас убеди да смо ми и наши грехови – јединствена целина, сугеришући нам: „Ти си то и то,“ како би нас гурнуо у очајање; треба да схватимо да су грех и страсти дубоко туђи нашој природи и нашој личности, да су они као гнојни чиреви који су се случајно појавили, који паразитирају на нашој кожи, али нису њен део.

Једноставније речено, кад осећамо у себи склоност ка злу, не смемо да губимо време на то да постављамо себи питања о узроцима тога. Пре свега не смемо да мислимо да је склоност ка греху део нас – испољавање неких скривених црта наше личности. Врло је опасно поистоветити се са злом, сматрати га нечим што је својствено нама самима. Треба знати да су рђава стремљења, која се испољавају у нама, искушења која долазе од демона. Демони покушавају да нас натерају да поверујемо да они сами не постоје и да све зло које се појављује у нама потиче од нас и представља део наше личности. Међутим, кривица је заправо у њима, а не у нама. Зло је туђе нашој природи, иако се понекад „прилепи“ за њу, покушавајући да се накалеми на наше сопствене склоности. Очигледан знак тога да зло које се испољава у нама долази од демона јесте то што нам они често нуде искушења која не одговарају нашим склоностима, нашим укусима и жељама, која нас не дотичу и немају за нас никакву привлачност.

Разуме се, све ово не укида потребу за приношењем покајања за своје грехове и за своје грешно стање; покајање је, поред наведених средстава и молитве – један од првих путева да се изађе из стања очајања и да се оно у будуће избегава.

Улога демонског утицаја у развоју и укореењавању страсти

У претходним главама је више пута помињан утицај ђавола и демона на човеков духовни живот. Мислимо да ће бити корисно да се поново дотакнемо ове теме. Старац Сергије је поседовао дар разликовања онога што се тичало утицаја демона на тело и психу и духовни живот човека, људи су му се у овим приликама често обраћали за савет. Сусрећући се са скептичким односом наше материјалистичке епохе у овој сфери, који је захватио чак и неке хришћанске кругове, он је подсећао на то да јој се у Светом Писму и у житијима светаца придаје велики значај; старац је за ово налазио сталну потврду у сопственом духовном искуству. Сматрао је да ће човек ако не признаје постојање демона, пребивати у заблуди, а да сам тога није свестан, трпеће разорне последице њихових напада, немајући притом средстава да им се супротстави.

У својим беседама старац Сергије је често волео да понавља изреку: „Највећа смицалица ђавола је да човека натера да поверује у то да он не постоји.“ Ђаволу уопште није потребно да га људи препознају и он нема намеру да „губи време“ на оне који и без тога испуњавају његову вољу. Ђаво и демони се обрушавају управо на оне који се труде да врше вољу Божију, и управо у овом случају је њихово дејство најочигледније.

Демони се посебно упадљиво истичу у тренуцима молитве. Они то чине на два начина: 1) наводе на онога ко се моли стање обамрлости, нерада, умора или одвратности, гурајући га у то да не почиње молитву или да престане да се моли; 2) изазивајући у ономе ко се моли или рђаве помисли, које могу да постану искушење, или обичне мисли (ни рђаве, ни добре), које га одвлаче од молитве. Ова два облика

испољаванња демонског утицаја не треба ни да чуде, ни да узнемиравају човека; њих треба прихватати као „класичне“ ситуације, у којима треба да останемо сталожени и у којима треба да се молимо стрпљиво и с покајањем.

Рђаве помисли су мамац уз помоћ којег демони покушавају да привуку нашу пажњу, како бисмо ступили с њима у разговор: тада ће они лако проћи у срце, и биће тешко истерати их одатле. Треба одмах одсецати помисли и не обраћати никакву пажњу на демонске сугестије. Ако смо попустили и ступили с њима у разговор, последња реч обавезно мора да буде наша.

Демони прибегавају најразличитијим лукавствима како би нас одвратили од молитве. На пример, они нас приморавају да је одложимо, сугеришући да ћемо касније наћи згоднији моменат. Они још покушавају да нас приморају да прекинемо молитву, сугеришући нам мисао да је молитва бескорисна, пошто нисмо довољно пажљиви (на пример, због умора). Човек треба да зна за ове замке како би их избегао.

Њихова друга омиљена метода је да нас натерају да паднемо у очајање сугеришући нам да зло које нам дошаптавају, потиче од нас и представља наш део. Самим тим се труде нас сроде са собом. Међутим, треба знати да је наша природа, ако се не рачунају наше грешке и несавршенства, у својој основи добра, да сваку душу продуховљује Свети Дух, да нам је зло онтолошки туђе, а демони живе паразитирајући на нашем унутрашњем животу, желећи да искористе све оно што је у нама добро.

Демони користе наше снове како би се уселили у нас, како би прожели нашу несвесну сферу и сугерисали нам од самог буђења за цео дан слике, мисли и стања који су за нас непожељни с духовне тачке гледишта. Знајући за стратегију противника ми не треба да се сећамо снова кад се пробудимо; треба се кајати за све оно ружно што су учинили у нама и за све трагове зла које су у нама оставили. Тако је могуће очистити се од демона с лакоћом, лишивши их самим тим сваке способности да утичу на нас кроз њихове сопствене трагове. Чак и ако је сан оставио упечатљив утисак, он се увек може избрисати уз побеђивање сваког супротстављања покајањем.

Демони покушавају да нам нашkode свим могућим средствима и нападају нас на неколико фронтова: или истовремено или наизменично. Кад нам пође за руком да одбијемо њихов напад, они нас нападају с других страна и пробају друга средства да би достигли свој циљ.

Демонска искушења представљају озбиљну опасност по духовни живот. Треба да им супротставимо „инстинкт“ духовног самоочувања како бисмо избегли духовну смрт, попут давленика који покушава да се извуче из воде да се не би удавио.

Борба с ђаволом и с демонима у овом животу никад неће престати. Ђаво неуморно риче око нас, покушавајући да уђе у нас (в.: 1 Петр. 5, 8) и зато за нас представља сталну духовну опасност.

Молитва уз помоћ које можемо да га истерамо из нашег духовног живота, омогућава нам још и да га држимо „напољу“ (учење старца Сергија је у овоме слично учењу преподобног Макарија Египатског и блаженог Дијадоха Фотикијског). Али, треба будно пазити на то да молитва не почне да оскудева, јер, ако демон кућу затекне празну, пометену лењошћу и украшену задовољством собом, он се враћа у такву душу са седам још зловнијих духова и настањује се с њима у кући (в.: Лк. 11, 24-26).

Против демонског утицаја треба примењавати духовна средства као што су покајање, смирење и молитва. У психолошком смислу треба испољавати сталну будност и у случају напада одмах треба на то реаговати (односно, не бити пасиван) и не колебајући се и не оклевајући, усмеравати на њих свој гнев, јер је гнев против демона оправдан; њега не треба мешати са страшћу гнева. Пре свега, треба чувати у себи стање равнодушности, бестрасности, сталожености у односу на демонске

сугестије и нападе, тако да нас они не дирају и не узнемиравају ни на који начин. У овакво стање нас најбоље доводи пажљива молитва.

Борба с помислима –
средство за победу над страстима

Страсти се увек рађају, испољавају и развијају на основу помисли, односно умних представа и слика.

Зато борба са страстима треба да се заснива на борби с помислима.

Помисли се рађају као искушења, која потичу од демона (неки свети оци их зато називају „демонима“) и представљају „сугестије“, усмерене на то да човека приморају да греши или да развију у њему страсти.

Борба с помислима треба да почне од одсецања помисли, од потпуног одбијања човека да повлађује сугестијама, од равнодушности према њима. Заиста, што више пажње обрађаш на помисли, тим јаче оне постају. И насупрот томе, ако се искушење отера чим се појави у свести, ми га се ослобађамо и не чинимо грех.

Демони кроз сугестије покушавају да привуку човекову пажњу, а затим да га принуде да ступи с њима у разговор. То је својеврстан саблажњиви мамац. Ако га човек прогута и ступи у дискусију с демонима, он још не греши и не улази у страшно стање (ово се дешава само у даљој фази „договора“), али креће путем, који му нуде демони, и већ му је тешко да се повуче. Осим тога, од беседе већ није тако далеко до „сједињења“ с помишљу, кад почињемо да се везујемо за њу и, како је говорио старац Сергије, „наше осећање сарађује с помишљу“. После сарадње неизбежно следи „пристанак“, после пристанка – прелазак на дело (претварање помисли у речи или у поступке), које понављајући се више пута, укоренују у душу навиком или стање, које се дословце и назива страшћу.

Зато је боље не кретати овим путем (способност одбацивања демона за време беседе својствена је само онима који су достигли духовну зрелост), већ одмах треба примењивати поузданије средство – односно тренутно и потпуно одсецање помисли одмах приликом њиховог настанка. Старац Сергије је помисао поредио с пламеном који се разгорева, који се, ако се не угаси одмах, разраста и претвара у пожар, пред којим се брзо испоставља да смо беспомоћни. Старац је искушења поредио са змијом која жури да нас уједе и коју треба да убијемо пре него што дотакне нашу кожу.

Одсецање помисли од самог настанка треба да постане апсолутни принцип, с којим не треба да склапамо посао, треба да постане својеврстан рефлекс, систематска и аутоматска навика.

Истовремено, треба знати да се, ако стално одсецамо помисли, њихов број не смањује, насупрот томе – демони се разјарују против нас и умножавају нападе. Међутим, приликом сталног одсецања и игнорисања, помисли губе своју снагу. Ако су раније биле у нама, јер су у нама налазиле храну и могле да се развијају, сад нам постају све више и више спољашње, и туђе, и зато се њихова власт над нама сваки пут смањује. Одсецање помисли које се понавља и непажња према њима управо доводе до одумирања страсти у нама, јер се страсти лишвају онога посредством чега би могле да се зачну, развијају и испољавају у нама.

Међутим, ослобађање од страсти није прост резултат примене менталне технике за контролу помисли. Пошто су страсти духовна појава и тесно повезане с деловањем демона, за победу над њима је потребна највиша сила благодати, која се стиче само покајањем, смирењем и молитвом. Зато се, чим се роди рђава помисао, одмах треба покајати, одмах замолити Бога за опроштај. Помислима се треба одмах успротивити Исусовом молитвом, која је најбоље оруђе за борбу и победу над њима ради

постепеног очишћења од свих страсти. Старац Сергије је инсистирао на томе да је молитва једини начин за победу над искушењима.

Пре свега се треба пазити мисли о томе да искушења могу бити побеђена једном заувек и да се рђаве помисли неће вратити: то значи да падамо у гордост и да ћемо лако попустити пред искушењима ако она поново дођу.

Пред лицем искушења која нас нападају, треба да се понашамо као генерал који за време рата руководи битком и држи војску у приправности како би пружио отпор непријатељу, ма одакле да се појави, и истовремено морамо бити смирени попут детета, које нашавши се у опаности, трчи код оца и тражи уточиште у његовом загрљају.

Разликовање помисли

Борба с помислима – основа борбе са страстима – постаје посебно напета за време молитве кад се дејство помисли испољава јаче и с већом очигледношћу, него за време обављања наших свакодневних послова. Међутим, ова борба за нас треба да постане стално дело. Уз помоћ молитве и читања Светог Писма треба да се научимо да разликујемо помисли – ова способност ће нам омогућити да у свим околностима нашег живота прихватамо добре помисли и одбацујемо рђаве, тако да оне не могу да пређу у речи или дела. Старац Сергије је говорио: „Треба стално проверавати помисли уз помоћ контроле која би показала одакле оне долазе: од Бога или од ђавола, и оне које потичу од ђавола треба да одбацујемо енергично, безусловно и беспоговорно.“ Још један услов за ову способност разликовања јесте унутрашња чистота, јер ако пребивамо у греху, губимо способност да разликујемо помисли и да видимо сопствене грехове и страсти.

Подвиг

Борба са страстима представља део подвижничког живота који је старац Сергије пре свега схватао као унутрашњу дисциплину, као трезвен однос према помислима.

Ако се говори о аскези у строгом смислу ове речи, која се састоји у посту, бдењима и тешком физичком послу, старац Сергије, који је сам јео врло мало, ограничавао време свог сна и без иједне речи издржавао све тешкоће, врло брижно је упозоравао своју децу на сваку ревност која није по разуму, као и на формализам.

По његовом мишљењу, у духовном животу није могуће кретање у скоковима. „Човек,“ говорио је он, „не сме да прави скокове.“ Духовни живот треба да се развија постепено.

Старац је одлучно протествовао против аскетских „подвига“. Ако човек аскетске подвиге упражњава периодично, а не стално, последица оваквих „експлозија“ постају периоди ослабљености, и зато такви напори доносе више штете него користи. У духовном животу су најважнији редовност и постојаност.

Подвижништво треба да искључи занемаривање или презир према сопственом телу. Старац је подсећао да је с једне стране, Христос целовит човек, који поседује тело, а с друге стране, и ми сами смо Тело Христово (в.: 1 Кор. 6, 15), а наше тело је храм Духа Светог (в.: 1 Кор. 6, 19). Кад се грех прилепи за тело, треба мрзети грех у телу, али не само тело, које је Бог створио.

Духовни живот захтева од нас да чувамо бодрост и духа и тела. Тело учествује у духовном животу и потребно му је. Ако се полази од тога, више га треба снажити него умртвљивати. Сам Христос није занемаривао Своје тело и поткрепљивао је телесне снаге: Он је јео и спавао. А ево, демони управо не једу и не спавају.

Оно што је важно у очима Божјим, јесте наше духовно стање, наша расположење за то да се променимо, да преобразимо сопствени живот у Богу. Поводом ових прописа и закона, који су се сачували у Новом Завету, старац Сергије је подсећао на речи Јеванђеља: *Све је то дато да бисте се променили*. Учио је томе да Велики пост не треба доживљавати као скуп правила, већ као повод да изменимо свој живот.

Старац Сергије за којег је, као што смо видели, огроман значај имало покајање, волео је да понавља стих из 50. псалма: *Жртва је Богу дух скрушен* (Пс. 51, 19).

Аскеза никад не сме да се доживљава као циљ сама по себи. У свом срцу треба чувати главни циљ хришћанског живота – стицање Духа Светог.

Живот по врлинама

Врлине су уобичајено душевно расположење или стање које нам помаже да живимо, да се свим бићем окренемо ка Богу, да живимо у Богу.

Већ смо детаљно говорили о покајању и молитви. Сад ћемо нешто рећи о другим врлинама које је у својим поукама помињао старац Сергије.

Вера

Старац је подсећао на речи Јеванђеља о томе да треба градити на камену, а не на песку. Ако градимо на песку, дом наше душе ће се срушити и почеће да се осипа са свих страна. Зато га треба градити на камену и укрепљивати. Камен је вера.

Вера није представа о Богу (као што се пречесто данас мисли на Западу), већ духовно стање које обухвата све наше биће и стиче врло конкретно и животно оваплоћење.

Присебност

Старац Сергије је учио да увек треба пазити на то да човек буде трезвен, бодар, да поседује, по речима апостола Павла, ревност (в.: 2 Кор. 11, 2; Јевр. 6, 11-12). Хришћанин не сме да буде пасиван, да пушта се све одвија стихијски, треба узимати живот у своје руке; човек не сме да попусти и да се поводи за осећајем, уобразиљом и утисцима, већ у свему и увек треба да буде свој господар. То је она добродетел, која је код светих отаца названа „уздржање“ у најширем смислу ове речи.

Да бисмо стекли ову добродетел, имамо силу благодати, која нам се даје у Тајнама.

Врлина непристрасности

Једна од основних врлина у духовном животу јесте непристрасност.

Напредовање у духовном животу се не испољава толико у јарким стицањима која падају у очи, колико у постепеном одрицању од свега. Старац је у овом случају волео да наводи речи оца Софронија: „Наше богаћење је осиромашење.“

Непристрасност је дистанцирање. У свакодневном животу је важно да човек не допушта да га притискају помисли о материјалним стварима, већ да у односу на њих гаји одређену равнодушност. Поседујући ову особину, моћи ћемо не само да будемо духовно слободнији, већ и да лакше обављамо све своје послове.

Парадоксално, али човек боље контролише материјалну страну живота и ризичне ситуације ако се према њима односи као према туђима. Старац је наводио

следећу слику: ако неко жели да подигне тежак камен уз помоћ полуге потрошиће мање снаге ако полуку не покреће поред камена, већ даље од њега.

Заиста непристрастан однос према стварима није исто што и одвратност или одсуство интересовања за њих.

Непристрасност у односу на друге људе (не ради се о суђењу њима, њиховом критиковању, њиховом вређању) искључује сваки презир.

У односу на самог себе непристрасност се достиже сталном тежњом ка томе да човек мање мисли о себи и више о Богу.

Једно од најделотворнијих средстава за достизање непристрасности јесте сећање на смрт и одређено душевно расположење које га прати, и то да се сваки дан живи као последњи у свом животу.

Живети од данас до сутра

Непристрасност треба да се испољава према садашњости, а исто тако и према прошлости и будућности.

Зато је старац Сергије често волео да даје савет да се „живи од данас до сутра“. Да би се остварило такво стање духа и да би се оно одржавало у себи препоручивао је да човек створи навику да сваки дан започиње не осврћући се уназад и не размишљајући о сутрашњем дану као да је овај дан у потпуности нов и једини који нам предстоји да проживимо.

С једне стране, не треба да се секирамо за будућност: као прво, ови страхови и бојазни не могу ништа да промене (у томе се старац Сергије ослањао на Христове речи (в.: Лк. 12, 22-31); осим тога, човек се, правећи планове за будућност, удаљава од садашњости и ризикује да сав свој живот проведе не примећујући садашњи тренутак. Без обзира на то, старац никад није имао у виду да треба бити непромишљен. Он је говорио: „Будућност треба припремати.“ Али је притом био сигуран да је најбољи начин да се будућност припреми – да што је могуће боље проживимо садашњост. У ствари, управо оно што доживљавамо данас одређује и припрема оно што ћемо бити сутра. Међутим, бескорисно је ковати планове за будућност, јер се никад не дешава онако како смо покушавали да предвидимо: увек се дешавају неочекивани догађаји, и они преокрећу све наше замисли. Дакле, мудрост је у томе да живимо у садашњости и да се ослањамо на Бога у ономе што се тиче будућности.

С друге стране, човек не сме да се веже за прошлост, па чак ни да се осврће уназад; треба заборављати оно што се десило јуче или претходних дана. Говорећи тако, старац се бринуо да не очајавамо због грехова које смо некада починили, да нас не „притисне“ терет прошлости и да она не завлада нама, већ да знамо да сваког тренутка постоји могућност да све почнемо од нуле и да водимо нови живот у Христу, на који нас позива Јеванђеље, што, уосталом, не искључује нужност покајања.

Зато, како је саветовао старац Сергије, треба „живети у садашњости“, јер је то једино заиста реално време, једино време које за нас заиста има значаја. „Пре свега треба да нас брине,“ учио је, „какви сад можемо да станемо пред Христа.“

Сећање на смрт је једно од најбољих средстава за примену ових савета у пракси, за достизање безбрижности и живот у садашњем тренутку.

Сећање на смрт

„Сећање на смрт“ у учењу старца Сергија, као и код свих светих отаца, заузима главно место. Ова традиционална аскетска пракса се састоји у томе да човек стално буде свестан не само тога да ће једног дана умрети, већ да и дан у којем живимо може

да постане последњи у нашем животу. Старац је чак говорио, позивајући се на свете оце, да је сваки дан, који није био проживљен у таквом стању духа – изгубљен дан.

Разуме се, циљ овога није жалостан, тужан и сетан живот: хришћанин не сме бити паралисан страхом од смрти или постати пасиван и неактиван због мисли о томе да смрт наводно сва наша дела и све наше планове чини бескориснима. Старац Сергије и свети оци су истицали вредност сећања на смрт, јер су у свом искуству спознали да је оно апсолутно неопходно за духовни живот.

Природно, ово делање је усмерено на будућност: оно нам помаже да стално будемо спремни за сусрет с другим светом, како нас смрт не би затекла неспремне, дошавши нам као *лопов ноћу* (1 Сол 5, 2), помаже нам да се за њу припремимо с осећањем покајања, да станемо „без замерке и стида на Страшном Суду Христовом“. Старац Сергије је учио да треба да се понашамо као благоразумни разбојник на крсту, јер можда имамо још мање времена него што је он имао; наше стање мора бити попут будности мудрих девојака, које су увек водиле рачуна о томе да имају уља у светиљкама, а све то да не бисмо пропустили сусрет с Небеским Жеником и да бисмо били позвани на свадбени пир (в.: Мт. 25, 1-13). Старац Сергије је имао још један омиљени пример: путник, који чека воз, који ће га одвести у далеку земљу, који зна да воз треба да дође сваког часа, спреман је да седне у њега у сваком тренутку. Сећање на смрт помаже да се испуни Христова заповест: *Стражите, дакле, јер не знате дана ни часа у који ће Син Човјечији доћи* (Мт. 25, 13).

Међутим, његов позитиван ефекат се не односи само на будућност, већ и на садашњост.

Сећање на смрт која ће доћи и Божји суд помаже вернику да се чува од греха. Старац је подсећао на савет из књиге Премудрости Исуса, сина Сирахова: *У свим делима твојим сети се краја твојег, и никада нећеш згрешити* (Сир. 7, 38). Чувајући у сећању речи Господа, *у чему затекнем, у томе ћу судити*, сећајући се смрти, будно ћемо пазити да у сваком тренутку пребивамо у миру с Богом и ближњима.

Сећање на смрт, ма како то парадоксално звучало, помаже нам да боље живимо. Оно нас стално подстиче да бирамо између важног и другостепеног и учи нас да их разликујемо. Захваљујући сећању на смрт, почињемо с извесне удаљености да се односимо према *обличју овога свијета који пролази* (1 Кор. 7, 31; в.: 1 Јн. 2, 17) и постепено стичемо непристрасност; али, оно нам пре свега помаже да се усредсредимо на главно, на једино потребно (в.: Лк. 10, 42).

Оно вернику, који је свестан да је *време већ кратко* (1 Кор. 7, 29) дарује осећај неодложности духовног живота, помаже му да не губи време, већ да га разумно „користи“, како каже апостол Павле (в.: Кол. 4, 5).

Заповест о којој је старац Сергије често говорио: „живети сваког дана као да је последњи“ уопште не подразумева да један дан нема значаја; напротив, она открива вредност и значај не само сваког дана, већ и сваког часа, сваке минуте и сваке секунде, помаже нам да их проживимо садржајно, да постанемо свесни њихове јединствености и непоновљивости, и зато их чини максимално духовно засићенима. То је својеврсна хришћанска варијанта *carpe diem*.⁴⁰ Једном је неко од духовне деце упитао старца зар неће због сећања на смрт сваки дан постати нешто релативно, подсетивши притом на речи Писма, у којима се каже да је у очима Божјим *хиљада година као један дан* (2 Петр. 3, 8). Старац му је одговорио да је такође тачно и то да је за Бога један дан важан као хиљаду година. Истинска безбрижност се, учио је, не састоји у томе да човек себи сугерише да је све неважно. Напротив, човек треба да тежи ка томе да постане свестан

⁴⁰ Хватај тренутак (лат.).

да је све испуњено смислом, и да најситнији поступак у нашем животу има свој смисао за наше спасење.

Дакле, сећање на смрт нас подстиче да будемо активнији у стремљењу ка спасењу. Оно нам помаже да избегнемо застој у духовном животу и омогућава нам да се избавимо доконости и очајања.

Отац Сергије понекад није говорио о томе да „сваки дан треба живети као да је *последњи*“, већ да сваки дан „треба живети као да је он *једини*.“ Ако се трудимо да строго испуњавамо овај савет, може се показати да за нас сваки дан представља кључни моменат целог живота, да може да прими у себе важност свег нашег живота. Захваљујући „сећању на смрт“ расејава се сивило свакодневног живота; у нашем животу неће преостати места за досадне дане: по речима старца, „сваки дан треба проживети значајно“.

Трпљење

Као и сви свети подвижници, старац Сергије је велики значај придавао врлини трпљења.

Трпљење је неопходно да би се подносиле тешкоће и непријатности, на које неизбежно наилазимо у свом животу (старац Серије је чак користио следећи израз: „Ми се у овом свету налазимо да бисмо трпели непријатности,“ јер је страдање својствено палом стању човечанства), да бисмо носили свој крст (в.: Мт. 27, 32).

Једном свом чеду, које се жалило на осећање одвратности према професионалној делатности и на патње које му она причињава, старац је одговорио да је то сасвим нормално (јер наша делатност у овом свету, ако се не рачуна дословно духовна делатност, не одговара нашој истинској природи и везана је за наше пребивање у палом стању) и да је средство за подношење тога – трпљење. У овом разговору је истакао да су оци-пустињаци, кад нису имали неког посла, често тражили бесмислени посао, како би се захваљујући њему вежбали у трпљењу (на пример, у „Патерицима“ се описује случај с једним подвижником, који је стално плео и расплитао једну исту корпу од палмовог прућа).

Трпљење је поред покајања и молитве – још једно оружје у невидљивој борби коју стално треба да водимо с искушењима и са свим препрекама које на нашем духовном путу поставља непријатељ људског рода.

Оно нам помаже да сваког дана обављамо своје духовно правило, чак и онда кад нам оно не причињава никакву духовну радост, кад, насупротив томе, препрека које нам постављају демони и тешкоћа бива све више.

Управо захваљујући трпљењу ми, не падајући у чамотињу, можемо да носимо јарам који је на нас Христос ставио (в.: Мт. 11, 29-30).

Старац, који је о аскетском делању, као што смо видели, учио веома одмерено и трезвено, сматрао је да, како би се напредовало у подвигу на прави начин и без ризика, не треба правити скокове. „Према Богу,“ говорио је, „треба ићи постепено, постојано. Средњи пут је царски.“ Човек не треба да испољава нестрпљивост, желећи брзе резултате и достизање циља из затрке. То је искушење које треба да умемо да превладамо и у овоме нам помаже управо трпљење. Очекивање брзих резултата у одговор на сопствене напоре није ништа друго до гордост и захтевност; у жељи да се брзо достигне циљ има гордости. Ево због чега је старац говорио да је „трпљење – чедо смирења“.

Старац Сергије је још учио да трпљење – упркос нашим представама није пасивно стање у којем нам наводно преостаје да чекамо док се не побољша наша ситуација због спољашњих околности, које не зависе од наше сопствене воље.

Напротив, то је активна позиција борбе, која, као што смо већ истицали, треба да буде праћена молитвом.

Мир

Стање помирености с Богом и с ближњим, по мишљењу старца Сергија, јесте неопходан претходни услов за сваку духовну делатност (између осталог – за молитву и причешће). Ако га нема, потребно је да се покајемо и помиримо.

Гнев и сви облици агресије дозвољени су само у једном случају: кад се ради о борби с искушењима, с греховима, са страстима и с нашим духовним противницима – демонима. Тада они не само да су оправдани, већ су и потребни: „Треба се наоружавати против демона са злоробом, па чак и гневом.“ То није обичан, страстан гнев, већ духовни, „праведни гнев“, који се у потпуности може ускладити с унутрашњим миром.

Истински мир није унутрашње спокојство или одсуство немира, већ духовно стање, дар Божји. То није мир у светском поимању речи (који је нестабилан и непоуздан), већ „вишњи мир“, за који молимо у молитвама на богослужењу. Треба да волимо овај мир и да покушавамо да га задобијемо по сваку цену, јер је он велико духовно благо.

Смирење

Смирење је основа духовног живота, а истовремено, као и љубав, његов врхунац.

Сам Христос нам је показао пример смирења: Он Који је био Бог, смирио се, поставши човек и смирено је изговорио: *Узлазим Оцу Мојему* (Јн. 20, 17). Дакле, смирење своју основу и свој извор има у Христу.

Апсолутно је неопходно да покушамо да стекнемо смирење: свако благо које добијамо у духовном животу, ми добијамо од Бога као одговор на наше молитве. Због тога, да би нам Господ дао оно за шта Га молимо, за то треба Га молимо са смирењем.

Бог се гордима противи, а смиренима даје благодат. Старац Сергије је подсећао на оно чему је учио преподобни Исак Сиријски, да се Богу може доћи само кроз смирење.

Без смирења не можемо апсолутно ништа. Ако у нама нема смирења, сав наш духовни живот се руши и све наше добродетељи постају бескорисне. Зато пре свега треба тражити смирење. Поред љубави ова врлина је најбољи пут ка спасењу. Како је старац често говорио – то је „пречица до спасења“.

Треба тражити смирење, а не светост, јер је светост без смирења само таштина. Анђели, који су пали и постали демони, поседовали су савршенство, пошто су били анђели, али нису имали смирења, и зато су поседујући само савршенство, постали демони. Иста судбина очекује и нас, ако будемо тражили светост, не тражећи претходно смирење.

Смирење не треба испољавати само пред Богом, већ и пред људима, не бринући се о томе како ће они на то реаговати, односно о томе да ли ће осећати надмоћ или презир видећи с наше стране смирење и не плашећи се да други у згодној прилици могу то да злоупотребе (старац Сергије је говорио да су људи користили смирење многих светаца). Једино што има значаја јесте шта о нашем понашању у мисли Господ. И у овом смислу смирење треба да буде за Бога, а не за људе.

Љубав према ближњем

Старац Сергије је у својим поукама много говорио о љубави према ближњем. Он је подсећао на то да се цео закон своди на две заповести: о љубави према Богу и о љубави према човеку. Љубав према ближњем одређује истинску вредност свег духовног живота. Ако ње нема, све остало је таштина. Без љубави је човек, говорио је старац, понављајући речи апостола Павла, „кимвал који звечи“ (в.: 1 Кор. 13, 1).

Љубав према ближњем је духовна љубав: она подразумева везу и повезаност с Богом. Ближњег треба волети у Богу и захваљујући Богу. Још га треба волети ради Бога, а не ради самог себе. „Љубав без Бога,“ говорио је старац, „јесте егоистична љубав.“

Љубав може да постане несебична и онаква каквом ју је Бог замислио (у Богу, захваљујући Богу и ради Бога), кроз молитву.

Љубав има мноштво димензија, које се испољавају у различитим поступцима и начинима понашања.

Она пре свега искључује свако осуђивање ближњег. Важно је да у нашим односима с људима они осећају да их не осуђујемо.

Дакле, љубав подразумева стрпљење. Старац Сергије је говорио да се непоколебиво треба придржавати истине и добра, али да треба показивати крајњу трпељивост у односу на људе који греше или су у заблуди.

Љубав такође подразумева смирење. Љубав искључује осећање ма какве надмоћи у односу на друге – на пример, због тога што смо, наводно хришћани, дакле, врло духовни, док људи око нас, нису такви... Пошто смо хришћани ми поседујемо истину, јер имамо Христа, Који је изговорио речи: *Ја сам истина* (в.: Јн. 14, 6). Међутим, не треба се превише поносити због тога – насупрот томе, ово нас чини одговорнима. Не смемо да се надимамо над другима, већ треба да постанемо свесни колико смо сами недостојни истине коју поседујемо.

Дакле, пред другима не треба да осећамо само смирење, већ и покајање имајући на уму не само своје грехове, већ и оно добро које смо могли да учинимо, а нисмо учинили.

Кад видимо грехове других, не смемо да их оптужујемо, да се љутимо на њих или да их просто осуђујемо, већ треба да осећамо да сами за то одговарамо. Старац Сергије је о овоме говорио апсолутно у духу руске монашке духовности, која је у роману Достојевског „Браћа Карамазови“ изражена речима старца Зосиме: „Свако од нас је пред свима за све крив.“

Љубав према ближњем пре свега огледа у пажњи, самилости, милосрђу и доброти.

То није обавезно нека разноврсна делатност или нешто у виду велике добротворне акције: обична реч, једноставан знак пажње, кратка молитва – све ово нашем ближњем доноси топлину.

Љубав је пре свега пажња према ближњем. Према другима човек треба да буде у приправности, треба да се налази у стању сталне духовне пажње и спремности да притекне у помоћ.

Треба да испољавамо доброту према свим људима. Свима је тешко. Сви се налазе у стању духовног сиромаштва. Сви су немоћни: нема ниједног човека који би се налазио у добром духовном здрављу. Људи су, чак и ако се добро осећају, болесни у поређењу с оним за шта су призвани у вечности. Свему овоме се придружују животне незгоде: читајући новине сваког дана видимо какав крст носи човечанство. Полазећи од свега тога треба да постанемо свесни да су сви људи несрећни и да им је потребно наше саучешће и доброта.

Сви људи на које наилазимо, треба да осете да према њима гајимо симпатију, да им желимо добро, да се трудимо да им помогнемо – једном речју, да их волимо.

Љубав подразумева признавање апсолутне вредности личности сваког човека. Старац Сергије, велики познавалац стваралаштва Достојевског, сматрао је да писцу припада велика заслуга због тога што му је успело да покаже како судбина најбезначајнијег човека постаје веома важна и уједно трагична, да потпуно заслужује нашу пажњу и самилост. Он је подсећао да је Христос постао човек да би спасио последњег од последњих. Истицао је да су људи увек тим важнији што мање важни изгледају, и да морамо тим више да их поштујемо што мање, како нам изгледа, пажње заслужују.

Треба да се бринемо о сваком човеку, да се трудимо да му помогнемо и да желимо његово спасење. Међутим, треба себи одредити за правило да се никада не намећемо. Не смемо да поучавамо друге: то нервира људе и увек их одбија од нас. Треба да се пазимо тога да дајемо чак и најнезнатније савете ако нас за њих људи не питају. Кад човек делује на добробит других, он то увек треба да чини с великим смирењем. Као пример на који треба да се угледамо може да нам послужи преподобни Серафим Саровски: он је показивао велико смирење пред сваким посетиоцем који је долазио код њега.

У вези с питањем о ономе што се на Западу некад обично називало „мисионарски дух“, а данас се најчешће означава као „сведочанство вере“ старац је приступао врло деликатно. Познато је да „мисионарски“ дух није својствен православном начину размишљања. Без обзира на то, старац је сматрао да је потпуно природно да желимо да поделимо своју веру, која је за нас велико благо, с онима који је немају. Притом не треба да тежимо ка томе да друге убедимо уз помоћ речи. Убеђивати треба примером. У „Патерицима“ се говори о томе да је, кад је преподобни Антоније дошао у Александрију сама његова појава учинила више него сви спорови свих александријских богослова заједно. Пре него што почне да обраћа друге, човек сам треба да се промени, да не би морао да слуша прекоре попут оног: *Лекару, исцели се сам!* (Лк. 4, 23). Људе више убеђује оно што ми сами јесмо, него оно што говоримо. У Делима апостола постоји епизода о томе како је човек који је хтео да истерује демоне именом апостола Павла, зачуо питање: *Павла знам, а ко сте ви?* (в.: Дап. 19, 15). Понављајући сваки пут да се људи не мењају под утицајем речи, већ због примера који су видели, старац Сергије је тврдио: „Понекад људима треба говорити о Богу, а понекад треба поћутати.“ Сам је говорио о духовним стварима само ако су га за то много молили, али је својим расположењем и својим делима пружао јарки пример живота у Христу. Старац је учио да Православна Црква не говори људима: „Обратите се!“ већ: „Дођите и видите!“ Кад нам предстоји да говоримо о Богу, треба да се помолимо Светом Духу, да би нас Он просветио и надахнуо нас на оно што треба да кажемо. У сваком случају, треба да се молимо за друге пре него што им било шта кажемо, и управо у молитви ћемо наћи шта треба да им кажемо, а шта не треба.

Уопште, молитва игра веома важну улогу кад нам предстоји да стекнемо, задржимо у себи и одгајимо добродетел љубави према ближњем и да је правилно испољимо.

Управо молитва чини да будемо стално пажљиви према другима и њиховим потребама.

Самилост нас подстиче на молитву, а молитва храни нашу самилост и нашу доброту.

Молитва за ближњег представља помоћ за нас саме, јер она у нама негује способност да волимо, али пре свега пружа помоћ ономе за кога се молимо: он добија и осећа корист од наше молитве. Главна помоћ коју други могу да добију од нас јесте

помоћ наше молитве. Ми пре свега треба да се молимо за људе за које смо одговорни, односно за чије тешкоће знамо. Али морамо бити свесни да је наша молитва потребна свим људима, исто као што им је потребна наша доброта.

Управо молитва нас, откривајући нам потребе других, уједно учи шта треба чинити: рећи или прећутати, деловати или не, а ако је то потребно – шта тачно рећи и како тачно деловати.

Молитва нам помаже да с људима општимо на дубљем нивоу. Она нам омогућава да их боље схватимо и да будемо осетљивији према њиховим потребама. Ако се не молимо или ако је наша молитва убога, ми свет доживљавамо површно. Кроз молитву о људима стичемо знања која се налазе ван граница природног познања. Преподобни Серафим Саровски, који се непрестано молио за своје родитеље, могао је, налазећи се далеко од њих и не добијајући од њих новости да зна за све што се дешава у њиховом животу.

Управо у молитви можемо да покажемо своју љубав и помоћ не само према живима, већ и према преминулима, у односу на које можемо да делујемо само на тај начин. Молитва за умрле је у животу старца Сергија, као и у животу свих великих подвижника, заузимала врло значајно место. Она сведочи о томе да је човек у стању да воли несебично.

Ако се пак говори о живима, молитва је један од начина за стицање љубави, лишене сваког егоизма, који има своју основу у Богу и која делује кроз Њега и ради Њега, а не у нама, ради нас и кроз нас.

Ако покушамо да донесемо закључак о учењу старца Сергија о љубави, треба навести његове речи о томе да се „извор свега што се тиче љубави према ближњем налази у молитви за ближњег“.

Љубав према Богу

Старац Сергије је подсећао на речи Јеванђеља о томе да се сав Закон и пророци своде на заповест о љубави према Богу и свом ближњем. Али, као и сви свети оци, он се није удубљивао у конкретна расуђивања о љубави према Богу, јер се она, по учењу Самог Христа (в.: Јн. 14, 15, 21, 23; 15, 9-10) и апостола Јована (в.: 1 Јн. 2, 5; 5,2-3) састоји у испуњавању заповести и у животу у складу с врлинама.

Међутим, веома је инсистирао на томе да треба да волимо Бога свим својим силама, укључујући и разум, који не треба да нам служи само да бисмо спознавали Бога. Љубави према Богу старац је давао значајније место него богопознању, јер је љубав услов за спознају, као и оно што придаје вредност знању, по речима апостола Павла, које је старац волео да наводи, ако „немам љубави, ништа сам“ (в.: 1 Кор. 13, 2). Он је подсећао да је прва заповест коју је Христос дао: *Љуби Господа Бога својега свим умом својим* (в.: Мт. 22, 37; Мк. 12, 30; Лк. 10, 27), а не „Спознај и схвати Бога свим својим разумом“.

Богопознање

Истинско знање о Богу даје нам се као плод смирења и љубави – а не као резултат наших сопствених напора да Га спознамо или као резултат интелектуалног процеса, производ извесног гносеолошког дејства, јер се ово знање налази ван граница разумних способности и даје нам се од Бога као благодат.

Дакле, не треба да тражимо знање, већ љубав и смирење. Ако имамо смирење и љубав, знање ће нам се дати.

Благодат

Имамо могућности да напредујемо у духовном животу захваљујући сили благодати коју добијамо кроз Тајне (посебно, кроз Тајне Крштења и Причешћа); захваљујући томе можемо да савладавамо све препреке, да превладавамо све опасности на које наилазимо, да избегнемо подводно камење чамотиње и хладноће, да с победом изађемо из свих битака против невидљивих непријатеља и да се на крају сјединимо с Богом.

Благодат надомешта немоћи и све мане наше воље и може да учини оно што наша воља није у стању сама да уради. Због тога се не треба жалити на недостатак воље. Боље је имати слабу вољу него јаку: тако ћемо пре постати свесни своје немоћи, своје убогости, и избећи ћемо пад у задовољство собом и гордост.

Треба постепено да водимо себе, као мало дете, које, наишавши на тешкоће или опасности, одмах трчи код мајке или оца да би добило помоћ.

Све што су учинили хришћански подвижници, све што су достигли свеци, нису учинили они сами и нису учинили својом сопственом вољом. Они су се у потпуности ослонили на Бога и деловали су Божијом благодаћу. Није могуће духовно напредовати уз помоћ развоја сопствене воље и сопствених снага. Хришћански светац није супермен са супермоћном силом воље. У томе се састоји разлика између хришћанства и неких источњачких религија – на пример, хиндуизма, где човек може да чини изванредне ствари захваљујући развоју сопствених сила и сопствене воље. Насупрот томе све што чини хришћански светац он чини силом Божијом.

Велика тајна духовног живота се, како је говорио старац Сергије, састоји у томе да се делује силом Божијом, а не сопственим силама.

Морамо знати да духовну борбу не водимо сами, већ да су поред нас Мајка Божија и свеци, да Сам Христос никад не одбија да нам помогне и да нас подржи Својом благодаћу кад савршавамо „подвиг добри“.

Са светом се не треба борити уз помоћ светских аргумената, већ уз помоћ аргумената од Бога. С демонима се не треба борити њиховим сопственим оруђем, већ оруђем од Бога.

Сва сила која је потребна за борбу с грехом, потиче од Бога и може бити добијена кроз молитву.

Треба чувати увереност у то да грех није предодређен, да је Бог увек јачи од греха и да нема такве страсти или греха који не би могли бити побеђени силом благодати.

Оно што добијамо од Бога треба да се враћа Богу. Кад се богатимо благодаћу коју нам Господ даје, не смемо да се богатимо у себе, већ у Бога.

Кад благодат улази у нас, то се испољава на невидљиви начин. Пророк Илија није спознао Бога у ватри или у ветру, већ у гласу тихом и тананом.

Кад Божанска благодат обитава у човеку, он је понекад тога свестан, а понекад и није: Господ нам не дозвољава да то осетимо да би нас сачувао од искушења да се погордимо.

Кад схватамо да је благодат ушла у нас, ми то осећамо на потпуно специфичан начин, који нам и указује на то да је то управо благодат.

Светост

Свечи се не показују на неки необичан начин, већ њихова светост често остаје невидљива за људске очи. Зато што се по правилу духовне појаве не препознају

телесним, већ „срдчним очима“ које се откривају захваљујући чистоти, смирењу и љубави.

Са спољашње тачке гледишта, свеци се ни по чему не издвајају и не разликују од осталих људи по изгледу. Они који их срећу у свакодневном животу не знајући кога виде опште с њима као с обичним људима. Неки свеци су врло нервозни: имају тикове; други су врло оштри у опхођењу. Има и таквих који су страшно спори. Неки имају телесне мане. Све је то због тога што је у свецима дошло до победе над старим човеком, али не и над спољашњим. Свети оци још нису достигли потпуни преображај, и стари човек још увек се и даље испољава кроз спољашње. Овај привид може да нас доведе у заблуду и да сакрије од нас оно што се унутра налази.

Што се тиче духовног савршенства, које је главна карактеристика светости, треба знати да то није људско савршенство, већ савршенство Бога у човеку. Светост нас увек упућује на Бога. У великом славословљу се пева: „Ти јеси једин свјат!“ (Једино Ти си свет), а на литургији се изговара возглас: „Свјатаја – сјватим!“ (Светиње свтеима) и хор одговара: „Једин свјат!“ (Једини свет.)

Циљ живота

Људске могућности далеко превазилазе границе земаљског постојања. Људима су дати велики дарови, али се они у земаљском животу јако мало развијају. Већина људи не остварује своје призвање и духовно предназначење. Као што је речено код Паскала, „човек бесконачно превазилази човека“. Таленти о којима се говори у јеванђељској причи јесу могућности које имамо и које треба да развијамо тако да доносе плод. Морамо постати свесни како одговорнима нас чине ове могућности и деловати тако да се таленти испоље.

Наш циљ треба да буде живот у јединству с Богом. Непрестано треба да стремимо ка Царству Небеском, за које смо намењени. Истински живот за нас је живот вечни. Али смо позвани да њиме живимо већ овде, на земљи.

Можемо да сматрамо да је наш земаљски живот нормалан само онда кад живимо у јединству с Богом. Без тога остајемо „душевни људи“. Душеван човек о којем говори апостол Павле (в.: 1 Кор. 2, 14) јесте човек који је непробојан за трансцендентно, земаљски човек, који се брине за овоземаљско. Душеван човек не живи у свој својој људској целовитости – он је усмерен на себе. Душеван човек је ограничен земаљским животом, он нема другу перспективу, не живи у свем свом духовном расту, за разлику од духовног човека. Душеван човек је еталон норме за класичну психијатрију. У ствари, он се налази у болесном стању, јер дух у њему спава (в.: Рим. 11, 8). Само у духовном човеку је дух будан, слободан, развијен, цвета и делује у складу са својом природом. За дух, норма је живот у јединству с Богом.

Живети у јединству с Богом значи стално живети са Христом, имати у себи Христа, постати обитељ Светог Духа, као што је говорио преподобни Серафим Саровски, циљ хришћанског живота јесте стицање Светог Духа.

Стално пребивање у Богу

Од самог почетка је важно поседовати исправан доживљај живота, односно такав доживљај који би усмеравао ка Богу сва наша дејства и цело наше биће. Живот ван Бога је апсурдан, нема смисла и уопште је ништа. Али у Богу све стиче смисао.

Сједињење с Богом се остварује из дана у дан, у сваком тренутку.

Сви наши поступци и мисли могу постати тле за такво сједињење.

Бог је Творац свих ствари. Зато је све испуњено религиозним смислом и може да се доживљава духовно, у вези с Богом. Ево због чега ћемо морати да дамо одговор пред Богом за све најситније детаље нашег живота, за своје најелементарније поступке, за наше приземне помисли. Зато у сваком тренутку треба бити будан и све доживљавати у Богу.

Треба да призивамо Бога пре него што се латимо и најпростијег посла, све треба чинимо пред лицем Божјим.

Морамо да покушамо да све чинимо у Богу и да ништа не чинимо без Бога.

У свако дело и сваку мисао треба да ставимо квасац молитве. Свако дело треба да почиње од молбе упућене Богу за благослов и да се завршава благодарношћу Богу за то што нам је пошло за руком да га остваримо с молбом да нам опрости оно у чему смо били немоћни. Само дело треба да се остварује, ако не у молитви, онда бар у молитвеном духу, јер је молитва главни пут ка јединству с Богом.

Сваког дана треба да тежимо ка томе да мање размишљамо о себи самима, а више о Богу, да мање живимо због себе самих и више због Бога; тако ћемо моћи да узрастамо на путу сједињења с Богом.

Сваки дан треба да дајемо одговор себи и Богу за сопствене недостатке и да се кајемо за њих и свако јутро треба да доживљавамо као нови почетак – ево шта ће нам омогућити да сваки дан учинимо још једном степеницом на путу ка Богу.

Наш живот не сме да буде статичан, већ динамичан. Кроз сваку радњу коју предузимамо, кроз сваку нашу помисао морамо да „сабирамо са Христом“ (в.: Мт. 12, 30; Лк. 11, 23), да бисмо напokon постали све у Њему и да би Он постао све у нама.

Део трећи

Речи спасења

Уместо предговора

Ове исказе оца Сергија прикупили су његови најближи ученици. Изговарани су за време исповести или духовних беседа и касније записивани. Зато записи нису увек дословни; без обзира на то, верно одражавају учење старца Сергија и његов начин изражавања. Ове речи су биле упућене конкретним људима у конкретним ситуацијама, али је њихово значење несумњиво шире и оне могу бити корисне сваком вернику. Ови записи нису били намењени објављивању и зато су мисли у њима формулисане једноставно, непосредно и понекад наивно, што је карактеристично за исказе који нису раније осмишљени и који су непосредни. Пошто се напредовање у духовном животу одвија споро, а сви људи наилазе на сличне потешкоће, садржај одговора се понекад понавља.

1. Молитва је дисање.

2. Страх Божји је страх да се човек не одвоји од Бога.

3. Свако дело, сваки посао треба обављати у молитвеном духу.

4. Молитва, као и кандило, треба стално да гори у срцу. Треба будно да пазимо да у њој увек има уља, које храни ватру. Чак и у тренуцима кад нам је тешко да се молимо, ипак треба да га буде макар мало да се кандило не би угасило. Треба да

будемо налик на мудре, а не на неразумне девојке, да нас смрт не би затекла неспремне.

5. Молитва не сме да зависи од нашег надахнућа, од наше ћуди. Просто је непристојно рећи: „Немам жеље да се молим.“ То је увредљиво за Бога, то је право светогрђе.

Молитва за нас треба да постане апсолутно правило. Морамо да се молимо по сваку цену, јер је то питање живота и смрти. Не дишемо по сопственој вољи; не тражимо повод да бисмо дисали; не разматрамо потребу да дишемо, не постављамо питање о циљу дисања. Знамо да ћемо умрети ако престанемо да дишемо. Према молитви треба да се односимо као према нечем апсолутном, што не подлеже дискусији. Треба себи рећи: „То је тако и готово.“ Треба да одредимо себи молитвено правило којећ ћемо се придржавати по сваку цену.

6. Кад се молимо, чак и ако нам је тешко да се усредсредимо, треба да будемо упорни. Оцима-пустињаџима је такође било тешко да се усредсреде. Они су стално били подвргавани искушењима, нападале су их различите помисли, против њих су се наоружавали демони.

Помисли које нас уземиравају за време молитве потичу од демона који желе да нас спрече да се молимо. Треба да им се супротстављамо и да наставимо да се молимо. Ако будемо упорни, молитва ће нам после извесног времена постати лакша.

7. Ако за време молитве немамо жеље да се молимо, ако смо потиштени, ако се одмах појављује умор, то такође потиче од демона: то је апсолутно класично стање с којим треба да се боримо.

Тада за то треба да се покајемо, да замолимо Бога за опроштај што се налазимо у таквом стању.

8. Кад нам је тешко да се усредсредимо на молитву, кад смо расејани толико да више не знамо шта говоримо, као онај монах из „Патерика“, тако да већ не чујемо чак ни звук сопственог гласа, свеједно треба да будемо упорни. Оставити све значило би испуњавати вољу ђавола. Треба да наставимо, јер као што је старац одговорио оном монаху: „Чак и ако ми не чујемо своје речи, ђаво их свеједно чује.“

Нема молитве без улагања напора.

9. Наш циљ треба да буде живот у јединству с Богом.

10. Треба да стремимо ка томе да од самог почетка имамо добар *Weltanschauung*, исправно схватање живота.

11. Духовни живот не сме да буде само мисаон. Разум чини само једну четвртину свих наших способности.

12. Разум увек треба да делује у јединству са срцем.

13. У човеку се могу разликовати три основне способности: разум, воља и емоционална сфера или осећања.

Ове три способности треба да помажу једна другој, треба једна другу да контролишу и да се узајамно подржавају. Воља треба да покрива недостатке разума и

осећања; разум – недостатке осећања и воље; осећања – недостатке воље и разума. Човек треба да се потруди да између њих успостави равнотежу.

14. Боље је кад воље има премало него превише. У том случају можемо боље да спознамо сопствену немоћ, сопствену нишгавност, док човек који има прејаку вољу ризикује да падне у гордост, да се сналази без Бога и да се осећа довољним самим себи.

15. Пре свега треба да се пазимо гордости. То је наш непријатељ број један. Јер, због ње су пали анђели.

16. Узрастање у духовном животу се мање испољава у блиставим стицањима, него у упорном одбијању овоземаљских брига. Отац Софроније је о томе веома снажно рекао: „Наше богаћење се састоји у осиромашењу.“

17. Непристрасност није окретање од нечега и није одсуство интересовања. Преподобни Јован Лествичник говори о томе како је био запањен смирењем једног монаха који никад није одговарао на испаде и подсмехе, већ их је увек примао мирно, и којег је упитао: „Како си достигао такву безбрижност?“ А овај му је одговорио: „Ови људи су нишгавни да бих ја обраћао пажњу на њихове увреде.“ Преподобни Јован у своје име додаје: „И тада сам схватио да је дубоко пао.“

18. Треба непрестано да стремимо ка Царству Небеском. Наш циљ стално треба да буде вечни живот.

19. Не смемо да се трудимо да проникнемо у Божанске тајне својим разумом. Тајну треба примати. Она ће нам се открити тек онда кад је примимо као такву.

20. Не смемо да пливамо низводно, већ треба да преузмемо свој живот у своје руке. Не смемо да дозволимо нашим емоцијама, нашој уобразиљи, нашим утисцима да нас воде, треба да сами себи будемо господари, јер кад возимо кола, ми их не пуштамо него држимо волан и сами њима управљамо.

21. Сваки дан треба живети тако као да је последњи.

Али, без обзира на то, не смемо себи на основу тога да говоримо да један дан нема значаја. Ако је истина, како каже Писмо, да је у Господњим очима „хиљаду дана као један дан“, исто је тако тачно и да је један-једини дан важан исто толико као и хиљаду година.

22. Ако не можемо да се молимо за време сваког посла, сваки свој посао треба да обављамо бар с молитвеним духом, у духу молитве.

23. Човек не сме да говори себи да ништа није важно. Напротив, све је осмишљено. И најмања радња коју обављамо у свом животу има значај за наше спасење.

24. Из новина видимо какав крст носи страдално човечанство. Читање новина треба да нас надахњује на самилост и молитву.

25. Да бисмо од Бога добили оно за шта Га молимо, за то треба да Га молимо са смирењем и да не осуђујемо друге.

26. Наша душа је, кад нам изгледа спокојна и чиста, попут прљаве и мутне воде у којој се прљавштина наталожила на дну и не види се кад се гледа површина.

Кад човек почиње да се моли, то је слично као кад бисмо замутили ову воду: управо тада на површину испливава сва прљавштина.

У том тренутку не треба очајавати, већ бити упоран у молитви и тада ће се вода очистити.

27. Кад нас рђаве помисли окружују као рој мува, не треба да очајавамо, него да будемо упорни у молитви и да будемо постојани.

28. Чим се појави рђава помисао одмах се треба покајати и замолити Бога за опроштај.

29. Сви људи се у овој или оној мери осећају нелагодно у земаљском животу. То је део крста који морамо да носимо.

30. Јутарње и вечерње молитве нису довољне. Оне су као гимнастичке вежбе које развијају способност дисања, олакшавају дисање, али не обезбеђују ваздух за цео преостали део дана.

31. Човек постаје монах због тога што запажа несклад између свог унутрашњег живота и услова свог живота у свету, примећује да више не може да води такав унутрашњи живот остајући у свету. И тада налази уточиште у монаштву.

32. Многи људи који примају монаштво постају лоши монаси зато што са собом у монаштво доносе богатство, које су имали у свету. На пут монаштва треба ступати у духу љубави према сиромаштву.

33. Човек непрестано треба да се труди да мање размишља о себи, а више о Богу.

34. Спољашње околности никад не могу да служе као оправдање за недостатке нашег унутрашњег живота.

35. Кад нам рђаве помисли долазе у сновима – демони често покушавају да њима натопа сферу нашег несвесног, - одмах се за то треба покајати: јер, чим пожар почне треба га гасити апаратом за гашање пожара.

36. Ми мислимо да можемо да се молимо само кад нам то дозвољавају околности, али то је демонска замка.

Треба да се молимо све време.

Оно што не можемо да радимо с молитвом, у крајњој мери треба да радимо у молитвеном духу, осећајући да стојимо пред Богом.

37. Сумње треба избегавати. Кад долазе не треба ступати с њима у дијалог. Често се дешава да нам кад читамо Писмо демони дошаптавају своја тумачења (јер, понекад и демони могу да буду богослови); у таквим тренуцима не треба ступати у разговор с њима.

38. Демони желе да почнемо да причамо с њима. То треба избегавати по сваку цену. Једино средство да се то достигне јесте да се игноришу њихове сугестије, да се на њих не обраћа никаква пажња.

39. Прво се треба, не осврћући се у назад, и не размишљајући о сутрашњем дану, помолити. Човек треба да као јахач, одмах ускаче у седло, чак и ако за молитву уопште нема времена.

Увече увек треба доносити закључке о целом дану и кајати се, молити Бога за опроштај. Не треба да се правдамо тиме да немамо времена: за ово је довољно неколико секунди.

40. Увек треба бити у расположењу у којем је био благоразумни разбојник на крсту. Никад не знамо да ли нам је преостало да живимо дуже него њему.

41. *О страху од будућег Суда:*

Наш однос према Царству Небеском треба да буде налик на стање путника који не сме да губи самоконтролу при помисли да ће морати да путује у далеки град – он свеједно треба да се спреми за пут.

Морамо бити свесни да не знамо кад ће доћи воз који ће нас тамо одвести. Да бисмо били у стању приправности кад он дође, морамо бити налик на мудре девојке: у нашој светиљци увек мора бити уља.

42. Кад демони искушавају човека, у њему треба да проради исти рефлекс као код давленика који покушава да изађе из воде да не би погинуо.

У животу треба да поседујемо инстинкт духовног самоочувања да бисмо могли да избегнемо духовну смрт.

43. Кад осећаш да падаш у извесну окамењеност, да ти дух малаксава, одмах треба да се покајеш за то као за грех и да се враћаш у нормално стање.

44. Безумно је говорити да човек нема жељу да се моли, то је као да каже да не жели да дише. То је тежак грех. За то се треба кајати. Ако га у томе спречава ђаво, треба да моли Бога за опроштај због тога што не жели да се каје.

45. Ђаво нас истовремено напада на неколико фронтова. Не смемо да пливамо низводно – треба деловати и имати последњу реч.

46. Сваки дан треба започињати као да је једини који нам је преостао.

Чим се пробудимо све своје мисли одмах треба да усмеримо ка Богу, јер нам управо у том тренутку навиру разноврне помисли које долазе од снова или од још нечега... Зато се то не сме одлагати за касније.

47. Чим осетимо да почињу да нас савладавају лоше мисли одмах треба да прибегнемо Оцу, као дете које осетивши опасност, трчи код мајке како би нашло уточиште у њеном загрљају.

48. Душа је у овом пролазном, испразном свету, као брод који сваког тренутка може да потоне и који човек треба да исправи чим то примети.

49. Кад почињеш да осећаш да ти нешто успева то не треба да приписујеш самом себи. Треба се богатити у Бога, а не у себе.

50. Пре свега треба тражити смирење. Без смирења ништа не можемо. Смирење је краћи пут ка спасењу.

51. Треба живети у Богу, а не у самом себи. Веома велику опасност представља кад је човек задовољан самим собом.

52. Постоји ствар које се треба бојати као куге – то је осуђивање ближњих.

53. Човек из све снаге треба да се труди да не падне у гнев. Гнев истерује благодат. Благодат је као птица: уплашиш је и она одлети.

54. Наш живот је на Небу. Наш истински живот. И ми у складу с тим треба да живимо још овде, на земљи.

55. Не смемо да пустимо да наш живот тече стихијски, јер ћемо тада почети да се котрљамо низ стрмину, а одатле није далеко до тога да починимо грех.

Треба да се супротстављамо по сваку цену, да не дозволимо себи да скренемо с пута, пре свега зато што духовну борбу не водимо сами – водимо је заједно с Мајком Божијом, са свецима, са силом благодати, коју смо добили у Тајнама.

56. Стално треба да се кајемо. Не због тога што смо нешто учинили, већ због тога што је наша природа слаба. Треба да се кајемо за то што смо онакви какви јесмо.

Кад се кајемо не смемо имати у виду само оно зло које смо учинили, већ и све оно добро које нисмо учинили.

57. Крштење нас не избавља механички од првородног греха, оно нам даје снагу да се боримо.

58. Треба да се кајемо за то што недовољно волимо људе и што нисмо довољно осетљиви за туђе несреће.

59. Пре свега, свако јутро треба почињати од почетка. Као што не можемо да започнемо дан, а да не једемо, тако све време треба духовно да дишемо.

60. Треба волети вишњи мир и тражити га по сваку цену, вишњи мир, а не земаљски који је превише нестабилан и непоуздан.

61. Духовне ствари су реалније од материјалних које можемо да видимо. Духовне видимо другим органом чула – очима срца.

62. Велика тајна духовног живота састоји се у томе да делујемо силом Божијом, а не својом сопственом. Велика је тајна имати Христа у себи.

63. Треба да се кајемо због тога што смо тако несавршени.

У ствари, треба разликовати покајање и скрушеност. Покајање је више везано за одређени грех који смо починили. Скрушеност је стално стање. Скрушеност за душу треба да постане природно стање.

64. Бог даје предност ономе ко греши и каје се, у односу на онога ко мисли да не греши и не каје се.

65. На молитви, кад око нас почну да круже помисли, треба просто да се потрудимо да их игноришемо, јер што више пажње на њих обраћамо, тим јаче оне постају.

Ако су ове помисли мисли о греху, поред тога се још треба кајати за њих и не дозвољавати им да проникну у дубину нас.

66. Скрушеност је стање срца, уз које схватамо своје место, у којем видимо да смо пред Богом – ништа.

У таквом стању наш ум силази у срце и тамо постаје нерањив.

67. Не смемо да се молимо само разумом. То може да буде врло опасно.

Бога треба волети, а не само спознавати или поимати. Молитва не сме да буде разумско, већ треба да буде духовно дејство.

Усредсређеност није само резултат умних напора: све снаге у човеку треба да делују заједно.

68. Неко од отаца је говорио: „Ако те обузима жеља за телесном лепотом, иди на гробље и види у шта се она претвара.“

69. Бога треба волети свом својом снагом.

Човек треба да се моли Богу како би све његове снаге биле у хармонији.

70. Кад размишљамо не смемо да заборављамо на опасност коју представља разум.

71. Непрекидно се треба борити.

Циљ борбе није у томе да човек једном престане да се бори. Борба ће увек трајати. Једноставно, што се дуже боримо, тим више имамо шансе да из борбе изађемо као победници.

72. Питање: Да ли је човек свестан кад га посећује Божанска благодат?

Одговор: Понекад смо тога свесни. Али, понекад нам Бог не даје да то спознамо да се не бисмо погордили.

Питање: Како можемо да схватимо да се у нас уселила благодат?

Одговор: То се осећа. Истина, преподобни Серафим Саровски је говорио да је савремени човек изгубио осећај за Божанско присуство.

73. Треба врло пажљиво да се чувамо тога да осуђујемо друге. Осуђивање ближњег је повезано с гордошћу, а гордост је наш главни непријатељ. Од ње потичу све наше невоље.

74. Оци кажу да треба да се трудимо да разликујемо помисли: да видимо које од њих су добре, а које су рђаве. Рђаве треба одбацивати, не мислити да оне наводно потичу од нас самих и да припадају нашој природи. Јер, ако прихватимо помисли, оне ће почети да живе у нама и примораће нас да мислимо да су наш саставни део.

75. Човек треба да се чува да не прихвати рђаве помисли и да будно пази да их одсеца, чим се појаве у њему, јер чим их прихвати, оне се одмах оваплоћују у речи или поступке.

76. Врло често човек има осећај да људске могућности далеко превазилазе границе земаљског живота.

77. Људи имају много различитих дарова, али се они у земаљском животу, тако пуном таштине, веома мало развијају.

78. Читање молитава за ђавоимане не делује механички. То није заклинање. Свештеник, који истерује духове треба да поседује одговарајућу духовну силу. Само ово делање одузима много снаге ономе ко се њиме бави. Људи који истерују демоне могу тиме да се баве зато што у њима има много љубави и сажалења према ђавоиманом и зато што жарко желе да се он ослободи своје болести. У таквом душевном расположењу они заборављају на себе, а кроз њих делује сила Божија.

79. Кад путујемо треба да тежимо ка томе да стекнемо духовну корист видећи ствари у добром светлу и не дозвољавајући рђавим странама да нас искушавају и приморавају да о стварима судимо само с лоше стране. Треба да будемо налик на пчеле, које траже оно што је лепо на различитим местима, која посећују, а не на муве које слећу на прљавштину. То је тешко, зато што је рђава страна ствари најочигледнија и најупечатљивија. Али, ако примећујемо само њу, то значи да нам је у дубини душе то много занимљивије него оно што је добро.

80. Ако су се у првим вековима хришћанства чуда дешавала чешће него сад, то је због тога што су она била најзгодније средство да би се оставио утисак на пагане и да би се они обратили Богу. У наше дане она више неће донети такву корист; сама чуда су више постала унутрашња него спољашња: највеће чудо од чуда која се дешавају и које се остварује у току векова код огромног броја хришћана не испољавајући се притом ни на који начин – јесте чудо потпуног преображаја унутрашњег човека Божанском благодаћу.

81. Нису важне спољашње околности: да ли си монах или живиш у свету. Важно је да будеш једно са Христом. Неки монаси живе ван света, али притом остају његови заробљеници и расејавају се духом. Други, живећи телесно међу људима, у прашуми светске таштине, остају слободни од ње унутрашње.

82. Кад долази стање одвратности, духовног сна, кад је човеку тешко да се моли, он треба да учини напор. Ако смо у таквом стању да не схватамо чак ни речи сопствене молитве, свеједно треба да се молимо, јер, како је говорио један светац, и ако ми не чујемо речи своје молитве, ђаво их свеједно чује.

Треба храбро пребивати у духу покајања, попут мученика, чврсто се држати до самог краја. Морамо да носимо овај крст.

Ако нам се молитва даје као дар, ако нам иде лако зато што смо у еуфоричном стању, у томе нема никакве наше заслуге. Али, управо кад нам је тешко да се молимо, треба да докажемо своју везаност за Бога; ето – то је испитивање колико заправо вредимо.

Увек постоји нека граница у молитви, до које све зависи од нас. Прво ће молитва бити налик на физички рад који захтева овај напор, а онда ће нас благодат Божија посетити и олакшаће нам молитву.

Ако смо у еуфоричном стању, ризикујемо да паднемо у гордост и да почнемо да гледамо на друге с висине. Ризикујемо да се понашамо као човек из јеванђељске приче, којем је домаћин опростио његов дуг, али који је одмах напао своје дужнике и скинуо их до голе коже.

83. Са светом се не треба борити аргументима света, већ аргументима од Бога.

84. *О односу других према нама.*

Ми не одговарамо за друге, али притом одговарамо за своје грехове према другима.

85. Човек не треба да тежи ка томе да убеди некога речима. Могуће је говорити сатима, водити дуге разговоре и сатима причати красноречиво без резултата. Треба убеђивати примером. Прича се да је кад је преподобни Антоније Велики ушао у Александрију сама његова појава допринела више него сви спорови свих александријских богослова заједно.

86. Пре него што човек пожели да обраћа Богу друге, треба да се обрати сам, да не бисмо морали да чујемо одговор: *Љекару, излијечи се сам* (Лк. 4, 23). Нема ничег горег него да човек проповеда благу вест док је сам још пун страсти. У Делима апостолским се говори о томе како су они који су хтели да истерују демоне Павловим именом, чули одговор: *Павла знам; али ви ко сте?*⁴¹ И зао дух их је, бацивши се на њих, савладао.

87. Треба организовати свој молитвени живот; треба одредити себи правило за сваки дан, које ћемо безусловно испуњавати. То треба да буде неопозиво. Морамо да га испуњавамо захваљујући напору своје воље. И ако не желимо, треба да се за то покајемо, да замолимо Бога за опроштај због тога што не желимо да се молимо.

88. Ако не можемо да се молимо за време посла, треба да се молимо макар пре и после њега, као и у слободно време.

89. Сваке вечери треба да испитујемо своју савест, да се сетимо грехова које смо починили у току дана и да се кајемо.

90. Треба да натерамо све три своје способности: разум, вољу и осећања да делују. Кад је једна од њих немоћна треба другим двома дозволити да се умешају како би се успоставила равнотежа. Кад разум или осећања нису у стању да нам служе, треба да натерамо вољу да делује. Кад осећања и воља не делују, нека се придружи разум.

91. Човек не сме да се бави Исусовом молитвом ван Цркве: управо Црква је испуњава смислом. Она не сме да се посматра изоловано, да се издваја из контекста. Исусова молитва је недопустива сама по себи. Мора је пратити борба са страстима. А то је могуће само у Цркви, захваљујући сили која нам се даје кроз Тајне. Ван Цркве и без борбе против страсти Исусова молитва ништа не даје.

⁴¹ В.: Дап. 19, 15.

Молитва подразумева неговање врлина – посебно смирења. Она се мора обављати у духу скрушености. Она још подразумева чистоту; без чистоте не може да доноси плод, постаје „нервозна“.

92. Кад се молимо не смемо да тражимо у молитви пријатно стање, радост. Ако их нема кад се молимо, не треба да чезнемо за њима; због тога не треба да се секирамо, треба упорно да наставимо молитву, чак и ако ових стања никад не буде. Треба да тражимо Бога, а не сопствено задовољство.

93. Молитва је као светлост која обасјава све и која нам омогућава да боље видимо дубине своје душе.

94. Техника [молитве] може бити корисна само оним људима који су већ стекли молитву. Она може да им помогне да сачувају молитву. Али се молитва не може стећи уз помоћ ње.

95. Човек у молитви не сме превише да се напреже. Потребно је да напор носи духован, а не искључиво вољни карактер, као што се то, на пример, дешава код индијских јогина.

96. Није добро изговарати Исусову молитву заједно с неким, јер свако има свој ритам. Молитва је нешто скривено, у њој мора да постоји место за извесну личну слободу. Свако треба да поседује слободу да се моли Богу онако како жели. Посебно је важно да човек уме да се заустави кад достигне добро стање: као што је говорио преподобни Серафим Саровски: „Зашто да призивам Бога ако је Он већ у мени?“

97. Православни подвиг је врло неприметан.

Благодат се не испољава тако да се то види. Пророк Илија Бога није спознао у ватри и у ветру, већ у гласу тихом и тананом.

98. Некад људима треба говорити о Богу, некад ћутати. Људи се мењају под утицајем примера, а не речи. *Демони кажу: Павла знам; а ви ко сте?*⁴² Кључна реченица, која овај догађај преноси као обраћење јесте: „Дођите и видите!“

Треба размишљати о својој сопственој загробној судбини, а не о судбини целог света, треба размишљати о сопственом крају, а не о крају света, треба размишљати о својој судбини, а не о судбини друштва.

99. Кад одемо из овог живота, оставићемо све. Треба одмах да почнемо да размишљамо о свом животу тамо и о томе како ћемо стати пред Бога. У Писму је речено: *У свим делима твојим сети се краја твојег, и никада нећеш згрешити* (Сир. 7, 39).

100. Треба избегавати интелектуалне спекулације које најчешће немају везе с нашом личном загробном судбином. У оном животу нам нам ове дедукције неће бити потребне. Молитва мора бити главна. Ево због чега пристодушни људи често више напредују у духовном животу него интелектуалци.

⁴² В.: Дап. 19, 15.

101. Све има религиозни смисао. Бог је све створио. Не може се рећи да нешто нема везе с Богом.

102. Кад видимо грехове и немоћи других, увек треба да осећамо да смо одговорни за то. Полазећи од тога, Берђајев је говорио, мало пренаглашено, да сваки пут кад види трудну девојчицу, осећа да је крив за то.

103. Треба да имамо осетљиву савест и да свако вече анализирамо шта смо урадили у току дана да бисмо видели шта смо лоше урадили и које добро нисмо учинили, и шта смо учинили лоше, односно са страсним помислима. Касније за све ово треба молити Бога за опроштај.

104. Своје мисли треба стално подвргавати „контроли“ и разумети одакле долазе: од Бога или од ђавола, и одбацивати енергично, безусловно и беспоговорно оне које потичу од ђавола.

И ако смо пали у грех, треба да се покајемо и да замолимо Бога за опроштај. Главно је: човек не сме да остаје у стању греха и да допушта да се све одвија стихијски.

105. Пре свега се треба плашити гордости, као куге. То је наш први непријатељ. Јер су због ње пали анђели и људи.

106. Христос је постао човек, јер је људска природа била једино тле на којем је човек могао да се сретне с Богом. Иначе би га Бог опекао као Мојсија на Синају.

107. Таленти о којима се говори у Јеванђељу јесу могућности које имамо и које треба да развијамо како би доносиле плодове. Морамо да схватимо да нас „таленти“ чине одговорнима, да нас ове могућности обавезују да делујемо, да не губимо свој таленат, као Иван Карамазов, који га је вратио говорећи: „Своју улазницу журим да вратим.“⁴³

108. Достојевском припада велика заслуга: он је показао колико је значајна и трагична судбина последњег човека. Христос је дошао ради последњег од последњих.

109. Страсти могу да се укорене у организму, али никад не постају човекова природа, - као што се апсцес на прсту налази на прсту, али није прст; могуће је лечити инфекцију и излечити прст, а да се он не ампутира. И кад нам ђаво говори: „То си ти, и још си то, и ево још шта...“ треба одговорити: „Не. То нисам ја.“ Уједно је истина да ја за то одговарам. За то ми предстоји да одговарам. Али то није моја природа.

110. Има веома нервозних светаца, с тиковима, или врло оштрих. Има и других који су превише спори. Неки свеци имају физичке мане. То је зато што је код светаца побеђен унутрашњи стари човек, али није побеђен спољашњи. Свечи се још нису у потпуности преобразили, и стари човек наставља да се испољава кроз спољашње. Ова видљивост може да нас доведе у заблуду и да сакрије од нас унутрашње.

111. Ништа не сме да се чини без Бога. Ништа није могуће чинити без Бога. Треба од Бога молити благослов за сваки посао. А након што га обавимо, треба да

⁴³ В.: Достојевски Ф.М. „Браћа Карамазови“. Део други. Књ. 5 „Pro i contra“. IV. Бунт.

заблагодаримо Богу или да Га замолимо за опроштај, у зависности од тога да ли смо то урадили добро или лоше.

112. Све што радимо треба да подвргавамо духовној критици.

113. Чинећи све што чинимо треба у себи да се прекрстимо.

114. Ако неко жели да спори с нама о вери, ако нам упућује оптужбе у духу лукавства, треба се у себи обратити с молитвом Светом Духу да би нас Он просветлио и указао шта треба да одговоримо.

115. Сваки грех који није исповећен и није оплакан [у скрушености], одсеца нас од Цркве.

116. Ако нам дође рђава мисао, али се због ње кајемо, искрено желећи да размишљамо и да поступамо другачије, овај грех се одмах брише.

117. Ако се искушење отера чим се појавило у свести, човек постаје слободан и не сноси одговорност.

И обрнуто, ако човек дозволи помисли да проникне у дубину и ако на њу пристане, треба да се кајемо, он поново и изнова треба да се очисти покајањем.

118. Треба да одсецамо помисли, не сматрајући притом да се оне неће вратити и не помишљајући да се избављамо од њих заувек. Јер, ако се погордимо, наша дејства ће постати нишгавна.

119. У греху нема предодређености. Бог је јачи од греха.

120. Пре свега се треба молити за покајање, скрушеност и смирење.

121. Корен божанских заповести је у самом животу, а не у теорији. Зато за њих не треба тражити теоретско образложење.

Ако нам људи за нешто кажу да је отров, ми то не дирамо; не покушавамо да лично изршимо хемијску анализу овог отрова да бисмо одлучили како да се према њему „односимо“.

122. Кад се у моментима молитве налазимо у стању незадовољства, против њега се треба борити покајањем: треба да молимо Бога за опроштај због тога што се налазимо у таквом стању.

Ако у нама нема скрушености за то треба да се кајемо. Ако нам не полази за руком да се покајемо, треба да се кајемо због тога што нам је то тешко. Последња реч увек треба да буде наша.

123. Ујутро, кад се пробудимо, треба одмах да упослимо мисли молитвом и не смемо да се препуштамо ђавољим утисцима.

124. Главно је: кад нам молитва не иде, не смемо да је напустимо, треба да будемо упорни.

125. У борби против ђавола увек ми треба да имамо последњу реч.

126. Човек треба да се приморава да се каје. Ако то не желимо, морамо да молимо Бога за опроштај због тога што не желимо да се кајемо.

127. Морамо да будемо трезвени. Притом мисао треба да следи за срцем, а не да буде самостална.

128. У духовној сфери рационални аргументи нису најбољи – чак ни за нас, који их прихватамо *a priori*.

129. Кад се глава умори после усрдне молитве, молитву не треба напуштати. Ако је кућа празна, у њу ће доћи демони и напуниће је; треба се просто молити мање засићено, треба се молити просто, без бројања, слободније.

130. Чим нас обузме рђаво расположење духа, одмах треба да се кајемо.

131. Свето Писмо нам није дато као интелектуална храна, није нам дато да за нас постане предмет дедуктивних конструкција, већ да бисмо њиме живели. Зато, читајући га, оно што читамо не треба да доживљавамо претерано рационално, да тражимо противречности, да се мучимо сумњама због тога. Према Писму се треба односити као према апсолутној насушној истини, као према чињеници, а не као према идеји.

132. Кад се у нама искушење распирује као пламен, треба што пре да зграбимо „апарат за гашење пожара“, а то је молитва и да га угасимо док није прерасло у пожар против којег ћемо већ бити немоћни. Треба да се освестимо и да започнемо борбу што је могуће пре, а не да будемо неактивни: кад човек тоне, он виче и пружа руке, да би га неко спасио. Пасивност ће у таквој ситуацији довести до сигурне погибелји.

133. Пре него што било шта предузмемо, чак и најпростију радњу, треба да призовемо Бога. Свако дело треба да обављамо у присуству Бога. Како каже Христос, *који не сабира са Мног, расипа* (Лк. 11, 23).

134. Ујутру, док се будимо, пре него што почнемо да размишљамо о било чему, треба да упослимо своје мисли молитвом. Човек не сме пасивно да прихвата помисли које му долазе, јер су оне извор греха.

135. Ако нам демони кроз снове сугеришу нешто рђаво и остављају извештај утисак на нас, треба да се очистимо покајањем. То је могуће увек, чак и ако је утисак веома жив. Ако после покајања утисак свеједно не пролази, треба се кајати поново и још јаче.

Треба човек да одреди за правило да се после буђења каје за грехове, које је учинио ноћу свесно и несвесно, хотимице или нехотице.

136. Човек после молитве или неке друге духовне вежбе не сме у потпуности да се зауставља; молитва треба да гори као кандило: оно је мање јака ватра, али свеједно даје светлост и одржава пламен. Јер, демон се увек врзма око нас, и ако се испостави да је кућа празна, пометена лењошћу и украшена задовољством собом, он се враћа и настањује се у нашој души са седам још зловнијих демона.

137. Оно што је важно за духовни живот јесу постојаност, верност и редовност у молитви.

138. Сваки дан треба живети као да је последњи. Ако се будемо придржавали овог савета отаца, нећемо грешити.

139. Сваке вечери треба детаљно испитивати савест: треба у мислима прегледати све грехове који су учињени у току дана и молити Бога за опроштај због њих.

140. Постоје три стадијума покајања:

- 1) Треба да се кајемо за грех у истом тренутку кад смо га починили.
- 2) Треба да се сећамо греха и да поново молимо Бога за опроштај за њега на крају дана кад испитујемо своју савест, кад доносимо закључке о протеклом дану.
- 3) Треба да га исповедимо и да се покајемо се за њега за време Тајне Исповести.

141. Молитва је као дисање. Тело не може да живи без дисања; дух не може да живи без молитве. И нас не мрзи да дишемо зато што ћемо умрети ако престанемо то да чинимо. Исто тако не сме да нас мрзи да се молимо, јер је престанак молитве – духовна смрт.

142. Речено је: *Љуби Господа Бога својега свим умом својим* (Мт. 22, 37; Мк. 12, 30; Лк. 10, 27), а не „Спознај и схвати Бога свом мишљу својом“. Важна је управо љубав. Свети апостол Павле каже: ако немам љубави, ништа сам, чак и ако чиним чуда...⁴⁴

Демони могу да спознају и поимају исто толико добро као ми, али не могу да воле.

143. Истинско знање се не остварује напором разума, па чак не ни мисаоним актом. Истинско знање се стиче смирењем.

144. Треба стално да се осећамо као човек који чека воз и зна да он може да стигне сваког тренутка.

145. Природно стање за хришћанина треба да буде стање покајања. Покајање не значи само молбу за опроштај грехова, већ и признање сопствене немоћи, сопствене ништавности пред Богом. То је стање које проистиче из смирења, страха Божијег и „сећања на смрт“. Оно у нама треба да буде стално. Да би се остварило, треба за то да молимо Бога, а да би било стално, треба за то стално да се молимо. Ако се налазимо у стању које је било својствено свим свецима, заштићени смо од свих грехова.

146. Никад не смемо да мислимо да је наше грешно стање непоправљиво. Морамо бити сигурни у то да нам увек може бити дарован опроштај. Да бисмо га добили, треба једноставно да замолимо Бога за то.

147. Да бисмо избегли нерад или чамотињу, треба да се сећамо смрти, и по савету светих отаца, да сваког дана живимо као да је последњи. Ево зашто не смемо, не можемо да одлажемо молитву за касније. Јер, можемо да умремо за трен ока, а Господ

⁴⁴ В.: 1 Кор. 13, 2.

нам каже: *У чему затекнем, у томе ћу судити*. И зато морамо бити будни и сваког тренутка морамо бити у миру с Богом и с људима.

148. Кад имамо рђаве помисли, треба одмах да их одсецамо и да им говоримо „не“ категорички и по сваку цену. Треба их по сваку цену спречити да пређу у речи или дела.

149. Треба се борити са страстима чим се оне појаве. Треба да се боримо енергично, да одмах ухватимо бика за рокове, иначе ће нам прећи у навику, укорениће се у нама и на крају ће нам се чинити да је то норма; а тада ће нам бити врло тешко да се избавимо од њих.

150. И ако немамо могућности да се молимо сваког тренутка, у сваком тренутку треба да живимо у атмосфери молитве.

151. Покајање није просто радња која је једном учињена и која је везана за конкретан грех, већ је то стално стање.

152. Исусова молитва без смирења је катастрофа.

153. За молитву је од првостепене важности духовно расположење. Молитва мора бити праћена покајањем. Христос није дошао да би нас научио техници, већ покајању.

154. Извор душевног поремећаја, као и сваке друге болести, налази се у духовној сфери.

155. Ако молитва живи у нама, она онемогућава сваки блудни грех. И обрнуто: блудни грех не дозвољава да се твори молитва.

156. Молитва је скривена. Она је неспојива са свим формама које су раширене у сектама педесетника. „Педесетници“, као и чланови већине осталих секти, дозвољавају и поздрављају разноврне екстравагантности: плес и крике.

Није добро кад се човек труди да напором воље достигне нека духовна стања. Човек треба да се моли и да чека са стрпљењем и смирењем.

Недопустиве су технике западних мистичара које доводе до стања екстазе. Медитација – онаква какву они проповедају – јесте веома нездрава појава, јер притом човек чини напор воље, како би стекао неке идеје, док све треба да се заснива на духовном расположењу. Духовност је у битију, а не у идејама.

157. Треба стално пребивати у атмосфери молитве, чак и ноћу. У томе је смисао речи Писма, наведених код преподобног Јована Лествичника: *Ја спавам, а срце је моје будно* (Песм. 5, 2). То уопште не мора обавезно да значи да смо дужни да се буквално молимо све време; једноставно, у сну треба да постоји извесна свест о томе да се сан одвија у молитвеној атмосфери.

158. Ако смо ноћу нешто сањали и после буђења нас овај сан подстиче на грех, треба одмах да устанемо из кревета и да се молимо.

159. У нама увек треба да гори ватрица. Ако се на несрећу кандило угаси, треба га одмах поново упалити. Кад грешимо, молитва се прекида. И за то одмах треба да се покајемо и да обновимо молитву.

160. Многа искушења нам долазе зато што се не молимо, зато што је наша кућа празна. Али нам многа искушења, насупрот томе, долазе кад се молимо. Често, кад се молимо врло усрдно, сећање на некадашњи грех покушава да се укорени у нама из све снаге. Оно се тада у нама пали као ватра и истовремено распаљује у нама разум и срце, душу и осећања. Чини нам се да не можемо да се супротставимо овој ватри. Човек не сме да дозволи себи мисао да је грех неизбежан: ова помисао долази од ђавола. Не смемо да допустимо греху да овлада нама, треба да улажемо напор, „да се копрцамо“. Треба да верујемо да је Бог јачи од греха и да ћемо уз Божију помоћ победити грех. Треба да се молимо, да се боримо, да се супротстављамо, чак и ако нам је тешко да то чинимо. И ако се будемо чврсто држали, на крају ћемо победити, и ова борба ће бити крунисана великом радошћу и великом духовном коришћу. Али, притом не смемо да дозволимо да нас обузму задовољство собом и таштина, јер ђаво неће пропустити прилику да нам сугерише овакве помисли.

161. За онога ко се много моли постоји огроман ризик да падне у духовну прелест.

162. Најчешће нисмо свесни својих страсти. Оне се откривају у искушењима, јер ђаво, да би нас искусио, игра на нашим сопственим склоностима, али их притом распаљује и развија.

163. Несумњиво је да постоји веза између нашег духовног и физичког стања – у смислу да наше физичко стање одражава духовно стање.

164. Пре свега треба организовати свој молитвени живот и духовну борбу. Нека не прође ни дан да се не боримо с помислима, да не тежимо ка томе да избегавамо одређене поступке или стања.

165. Пре свега треба избегавати осуђивање, јер се овај грех увек окреће против нас.

166. Сваки дан треба живети као да је једини у нашем животу.

167. *Питање: Да ли су неизбежне одређене психолошке тешкоће онда кад човек почиње да твори непрестану молитву?*

Одговор: Психолошке тешкоће нису неизбежне. Неће бити никаквих опасности ако је човек испуњен дубоким смирењем и ако не жури да одмах оствари неки резултат, или, што је још горе, да почне да чини чуда. Али, чим се појави и најмања сенка гордости, почиње узнемиреност. Молитвена пракса треба да буде праћена строгим моралним и духовним животом. Она је неспојива са страстима. Човек који би желео да твори молитву настављајући да живи у греху, посебно у гордости и нечистоти, трчи у сусрет катастрофи. То врло брзо може да га доведе чак и до лудила.

168. У молитвеном делању је потребно много стрпљења. Ако творећи молитву, једном или два пута достигнемо пријатно стање, то треба да сматрамо за милост Божију, а не за последицу сопствених напора, јер треба да се богатимо у Бога, а не у

саме себе. Ако молитва понекад не доноси видљиви плод, не треба да очајавамо, треба стрпљиво и упорно ићи напред, чак и ако је молитва сува и тешко нам иде.

169. Кад се молимо искушења долазе у већем броју него кад се не молимо. То не значи да је кад се не молимо наше стање боље! Демони покушавају да нас натерају да поверујемо у то. То је њихова омиљена тактика – да нам сугеришу: „Ако се молим ништа ми не иде од руке, а ако се не молим све је у реду.“ Ђаво је звер и његове методе су врло једноличне.

Кад се не молимо наше стање је попут мочваре на чијој површини је вода чиста, зато што се блато наталожило на дну. Али ако узмемо штап и почнемо да мутимо воду, прљавштина исплива на површину, и вода постаје мутна. Исто то се дешава за време молитве. Молитва изазива искушења. Али, ако се будемо молили упорно и стрпљиво, победићемо ова искушења и мало-помало ћемо се очистити од рђавих помисли које се рађају у нама.

Питање: Одакле долазе искушења?

Одговор: Од демона.

Питање: Ако долазе од демона, како можемо да се очистимо од њих нашом молитвом, кад је њихов извор ван нас? Зар демони неће наставити да нас нападају?

*Одговор: Искушења увек постоје, али за нас постају спољашња, док су раније била унутрашња, јер су у нама налазила храну. Молитвом се чистимо изнутра и лишавамо их хране, истерујући их напоље – њихова власт над нама постаје много мања. Као што је речено у псалму: *Не бојим се много тисућа народа што са свијех страна наваљује на ме* (Пс. 3, 6).*

170. Ако живимо површно у односу на свет, људе и саме себе, значи да се недовољно молимо. Захваљујући молитви можемо да проничемо у саме себе: управо она нам помаже да се обратимо дубинама нашег бића.

Не треба да чинимо ништа ван молитве, молитва треба да прима у себе све. Не сме бити тако да је с једне стране за нас молитва, а с друге све остало. Молитва треба да буде у свему што радимо, све морамо чинити у молитви.

171. Захваљујући Исусовој молитви можемо боље да се усредсредимо на богослужење и да боље осетимо службу.

172. И у свако дело и у сваку мисао треба да стављамо квасац молитве. А ако нешто није успело, у то треба ставити квасац покајања. Треба водити пажљив живот, увек чувати савест тако да буде будна, опрезно пратити свако дело и сваку мисао. Човек треба да се учи да оцењује своје поступке и да разликује помисли. Треба да види које долазе од ђавола, и да их одсеца, пре него што нађу одјек у њему.

173. Страсти се прво испољавају у помислима, затим, ако наиђу на одјек у нама (односно, ако обраћамо пажњу на њих, ако испољавамо за њих интересовање), с њима заједно почињу да делују наша осећања. Управо у том тренутку постајемо одговорни; раније, док нисмо обраћали пажњу на помисли, нисмо сносили одговорност. На крају, у трећој етапи се претварају у поступке. Овај прелазак у дело представља тежак грех. Треба беспоговорно пресецати сличну „еволуцију“, одрицати се разговора с помислима, кад се појаве. Треба их одмах одсецати.

174. Захваљујући читању Светог Писма и молитви човек може да се научи да разликује помисли и да се навикне на то.

175. Ако пребивамо у греху и ако смо навикли на њега, губимо способност да разликујемо помисли и да видимо сопствене грехове; чини нам се да су страсти природне, урођене црте карактера, које су својствене свим људима и зато су за нас неизбежне.

176. Ако се у нашем уму појављује рђава помисао, од ње се одмах треба очистити покајањем. У овој ситуацији је боље да се кајемо него да се молимо, јер ће наша молитва тада бити исфлекана, испрљана помишљу.

177. У молитви постоје два аспекта: молба за помоћ и созерцање.

178. Покајање је пре свега молба упућена Богу за опраштање поступка, помисли или стања.

179. Човек никад не сме, устајући ујутру из постеље да очајава због грехова, који су почињени јуче или претходних дана. Сваки дан треба почињати из почетка, све треба почињати од нуле. С друге стране, сваки дан треба проживети као да је последњи. Свети оци кажу да сваки дан који није тако проживљен – изгубљен дан.

180. Треба тражити смирење, а не светост, јер је светост без смирења само таштина. Анђели, који су пали и постали демони, поседовали су савршенство, пошто су били анђели, али нису имали смирења. Ево због чега су, поседујући савршенство, постали демони.

181. Кад се дискутујући о нечему, људи препиру или свађају, ми не треба да поступамо као они. Човек не треба да додаје свој гнев гневу других. Не треба користити аргументе овог света. Боље је уздржати се и молити се да сиђе Божанска благодат и завлада мир.

182. Кад није све како ваља треба да се кајемо. Чак и ако не можемо да одредимо који грех је узрок нашег стања треба да се кајемо због самог овог стања. У молитви се садрже следеће речи: „Опрости ми сагрешења моја, знана и незнана.“ Ако се наше стање не побољша треба да наставимо да се кајемо. Треба да се опскрбимо стрпљењем и да се молимо док се наше стање не промени.

183. Пре него што предузмемо било шта, чак и пре него што започнемо молитву, треба да принесемо покајање. Пре свега треба да се помиримо с Богом, иначе ће наша молитва бити нечиста. Сетимо се приче о коњокрадици који се често молио светитељу Николају: једном је пао у рупу у којој су били лешеви коња који су трулили. Светитељ Николај му се јавио и рекао: „Твоја молитва личи на ово гнојиште.“

184. У молитви је потребно да се разум сједини са срцем. Морамо да проверавамо да ли се разум укоренио у срцу. Средство за достизање таквог јединства јесте покајање. Ако у нама има покајања, ми „ушанчивши се“ у сопствено срце, више нисмо подложни опасности.

185. Људе увек треба поштовати више него што они наизглед заслужују поштовање.

186. У односима с људима пре свега треба да испољавамо доброту да би они осећали да им желимо добро, да тежимо ка томе да им помогнемо и пре свега – да их не осуђујемо. Морамо да се трудимо да им помогнемо, али не да им се увлачимо у душу, намећући се. Савете можемо да дајемо само ако нас за њих питају. Главно је – не треба људе поучавати, јер то врло често нервира и може да изазове ефекат супротан ономе којем смо се надали. Треба се чешће молити за њих. Тако ће осетити да саосећамо с њима и да их волимо. Молимо се за њих, али и сами притом стичемо духовну корист, постајући бољи.

187. Свим људима је потребна наша доброта. Не треба осуђивати људе него се за њих треба молити зато што су несрећни. Сви људи су болесни. Нема ниједног који би био духовно здрав. Сваки грех је болест. Али чак и ако људи изгледају срећни, ако се осећају добро, они су болесни с тачке гледишта вечног живота. Њихова болест је у томе што не знају за Бога. Многи људи који не знају Бога запањују нас својим врлим понашањем. Често нам се чини да су много изнад нас. Често хришћани бивају гори од других људи. Али ови други људи не знају за Бога, и то је њихов грех. То је њихов најбитнији и најтежи грех.

188. Треба бити бескомпромисан у свему што се тиче Истине, али треба испољавати крајњу трпеливост према људима, који греше и који су у заблуди. Пре свега, не смемо да осуђујемо људе; напротив, према њима треба да се односимо благонаклоно. Не смемо да говоримо или мислимо: „Ја сам духован, а ви нисте,“ јер се то увек окреће против нас.

189. Пре свега треба да се молимо за људе за које смо на изврстан начин одговорни, односно, чије потешкоће су нам познате.

190. Да би односи с другим људима били дубљи треба да се молимо за њих. Треба да се молимо и пре него што им било шта кажемо. И управо захваљујући молитви, схватићемо шта треба да им кажемо, а шта не.

191. Пре свега треба да размишљамо о томе да смо на земљи у пролазу, као на железничкој станици. Треба да седнемо на воз, али не знамо кад ће он стићи.

192. Ако у нашим односима с другим људима имамо проблема и нисмо непосредно криви за то – односно ако се људи лоше односе према нама или нас прогоне – свеједно треба да се кајемо: само у том случају не треба да се кајемо за то што смо криви пред људима, већ за то што смо криви пред Богом.

193. Треба да се кајемо кад смо лоше расположени. А ако нам то не полази за руком, треба да се кајемо за то што нам не успева да се покајемо. Последњу реч увек треба да има покајање.

194. Кад имамо тешкоће треба да се кајемо, да се молимо и да будемо стрпљиви. Непријатности треба да подносимо, јер у овом свету живимо да бисмо трпели непријатности. Не смемо да падамо у очај, треба непрестано да се боримо: ова непрекидна борба је бреме које нам је дао Христос.

195. Кад се налазимо у стању духовне хладноће, треба да се кајемо пред Богом, јер је то греховно стање.

196. Треба да живимо од данас до сутра, да заборављамо оно што се десило јуче или претходних дана, да сваки дан живимо као да је последњи.

197. Ако с неким имамо несугласице или неке проблеме, не треба да стално да се враћамо на то: кад човек чека воз и воз долази, човек одмах седа у њега, а не наставља да се препире или да се свађа.

Сваког дана треба да личимо на човека који чека воз. И не знамо кад ће воз доћи по нас.

198. Грех блуда је злочин против личности другог човека, као и злочин против самог себе, против сопствене личности.

199. Ако је ум услед нашег немара у молитви постао површан и ако у свом доживљају људи и самог себе клизи по површини, не улазећи у дубок додир с Богом, не смемо да се осврћемо уназад и да мислимо да ћемо неко време морати да плаћамо за претходни немар. Одмах треба обнављати молитву.

200. Човек ујутру не сме да се буди у жалости због грехова, које је учинио јуче или претходних дана. Сваки дан треба доживљавати као нов. Човек од самог јутра све треба да почне од нуле.

201. Молитва треба да буде наш први удах. Чак и кад молитва иде добро, треба је обнављати сваког дана. Ништа се не може стећи као „залиха“. Свако јутро је нови почетак.

202. Ако се молитва не спушта одмах у срце, ако не постижемо брзе резултате, не треба да очајавамо и да све напуштамо; треба ићи напред стрпљиво и упорно. Треба да се кајемо, да признајемо пред Богом своје недостатке и своју неспособност да се правилно молимо и треба да Га молимо за помоћ.

203. Треба да будемо смирени ради Бога. Ако људи користе, ако злоупотребљавају наше смирење, то није ништа страшно. Људи су злоупотребљавали смирење многих светаца. То не треба да нас секира: важно је само наше стање пред Богом.

204. Сваки човек је душевно болестан. У сваком човеку су се угнездиле све болести. Здрав човек – онај којег називају нормалним, јесте човек који више или мање успева да влада собом, да обуздава болести. Душевно болестан човек је онај код којег је болест измакла контроли и ко јој је дозволио да исплива на површину.

205. Ако водимо површан живот, ако наш ум не прониче у дубину творевине, људи и ствари, то је због тога што је наша молитва површна. Ако се налазимо у таквом стању, пре свега треба да се кајемо. Треба да молимо Бога за опроштај због тога што тако живимо и што се не молимо како доликује. Ако нам не полази за руком да се покајемо, треба да се кајемо због тога, да молимо Бога за опроштај што не можемо да се покајемо, да молимо опроштај за то што не умемо да молимо за опроштај. Последњу реч увек треба да има покајање.

206. У духовним тешкоћама пре свега треба испољавати стрпљење. Стрпљење није пасивно стање, у којима чекамо да наступи побољшање захваљујући спољашњим околностима или захваљујући изменама, које не зависе од наше воље. Напротив, стрпљење је активна добродетел, стање активности, борбе.

207. Кад у себи примећујемо склоност ка злу, не смемо да губимо време и да постављамо себи питање одакле она, да се питамо шта је у нама могло да је изнедри или испровоцира. Пре свега не смемо да мислимо да је она део нас самих, да открива скривене црте наше личности. Врло је опасно поистовећивати се са злом, сматрати га својим, доживљавати га као део нас самих. У ствари, ове рђаве склоности су искушења која долазе од демона.

Демони управо покушавају да нас убеди у то да не постоје, да никако не делују, да зло потиче од нас и да је део наше природе. Треба да се чувамо ове замке. Разуме се, демони нам често нуде искушења, која одговарају нашим сопственим склоностима, нашим жељама, нашим укусима. Али, они су толико глупи да често греше и предлажу ствари, које нас се не тичу, за којима немамо никакву жељу, с којима никад нисмо хтели да имамо и нисмо имали никаква посла.

У ствари, зло је туђе нашој природи, иако понекад долази у додир с њом. Као што се гнојни чир ствара на нашој кожи и из ње, али у односу на наше тело ипак представља нешто туђе, нешто што треба одстранити, одсећи – исто тако је и са страшћу и искушењем, које на ову страст подстиче – сви они су туђи нашој природи и треба да се одстрани пре него што се укорене у нама.

208. Треба ратовати против демона и чак се треба гневити на њих. Али, не ради се о обичном гневу, који је страстан, ради се о духовном гневу.

209. Кад нас демони искушавају, они покушавају да привуку нашу пажњу, затим да ступе с нама у разговор, да продру у наше срце. Ни у ком случају им се то не сме дозволити и зато треба одмах одбити сваки разговор с њима, супротстављати им се категоричким одбијањем. Ако почнемо да разговарамо с њима, пропали смо. Не можемо да их не чујемо, али можемо да их не слушамо. Нека вичу, а ми треба да наставимо да се молимо као да се ништа не дешава.

210. Кад нам на памет падају рђаве помисли, одмах за то треба да се кајемо.

211. Душевне болести у својој основи имају гордост. Основа душевне болести је у томе да човек себе сматра центром свега. Сваки душевни болесник ставља себе у центар свега. То не значи да он у потпуности сам одговара за своју болест: гордост, као и друге страсти, код сваког човека може да има различит корен: личну вољу, наследност, начин живота у породици, друштво, односе између човека и околине и његов сопствени животни пут.

212. Многи душевни болесници се занимају за религију, брину их питања мистике, јер се осећају изгубљенима и траже нешто за шта могу да се прилепе. Кад се испостави да им не одговара ниједна метода лечења, кад су им овде, не земљи, сви путеви затворени, они траже живот у другом свету.

213. Сваки духовник треба уједно да буде и психијатар. Свака душевна болест у својој основи има духовне проблеме. Духовност ће обухвата све, она све покрива. Зато је духовно дејство у стању да исцељује.

214. Психијатар који не води духовни живот може да умири болесника, да му помогне да се врати у реалност, да му помогне тако да овај да може да општи с људима. Али га у суштини оставља празним, без ичега, не говори му како да нађе смисао свог постојања, док духовни отац чини управо то.

215. Насупрот Фројдовим тврдњама, у основи психичких болести не налази се сексуалност, већ гордост.

216. Савршенство није савршенство човека, већ савршенство Бога у човеку.

217. Усредсређеност на себе јесте почетак душевне болести. Основа душевне болести је стављање себе у центар створеног света.

218. У молитви „Оче наш“ речи „дужником нашим“ (дужницима нашим) означавају и оне чије су нас речи, поступци, понашање или карактер, шокирали.

219. У молитви треба себи одредити извесну дисциплину, треба направити себи „штит“ од навике. Чак и ако немамо жељу, треба да приморавамо себе да се молимо, да читамо Свето Писмо. Треба да знамо да се, као што тело умире, ако се не храни, тако и душа разбољева и умире ако се човек не моли. Молитва је храна за душу.

220. Човек треба да живи дан за дан. Ако дан није био проведен како треба, на крају дана треба принети молитву покајања. Треба да се кајемо за све у чему смо били неверни Богу. Треба да се кајемо за то што не желимо да се молимо, јер то показује издају Бога. Молитва мора да буде јасно утврђено правило којем се треба потчињавати; не смемо да чекамо да будемо у одговарајућем расположењу духа, не смемо да доводимо молитву у зависност од нашег расположења. То треба да буде чврсто правило: сваког јутра и сваке вечери треба говорити себи да се *треба* молити.

221. Сва сила за борбу с грехом долази од Бога и ову снагу добијамо по молитви.

222. Вера се за већину верника на Западу из стања изродила у идеју о Богу.

223. За дух је норма живот у сагласности с Богом.

224. Кад се бавимо богословским интелектуалним радом, то треба да чинимо у молитвеном расположењу, јер је то једина гаранција да нећемо пасти у заблуду.

225. Рационалистичке аргументе треба „причувати“ ради поучавања других, а не ради себе. Не треба тражити рационалистичке аргументе за себе. Ако живимо духовним животом, рационалистичке формулације за убеђивање других долазе саме по себи.

226. Молитву треба придружити свему што радимо.

227. У Другој посланици Коринћанима⁴⁵ „прљавштина духа“ означава да је дух доспео у ћорсокак, да је пао у дремеж. Дух је образ Божји у човеку.

Душеван човек је човек који се брине за земаљско, у којем је дух пригушен или спава. Дух може да греши, али кад је згрешио, то значи да није згрешио само дух, већ човек у целини. На пример, гордост је грех, који је посебно карактеристичан за дух, али у овом греху учествује цео човек. С друге стране, дух учествује у сваком греху и сноси за њега одговорност.

228. Дух је нешто што се разликује од душе и тела. И он је истовремено неодвојив од њих. Дух, душа и тело се не смеју замишљати као силе које су међусобно одвојене. Они се не смеју доживљавати схоластички, као што су то чинили Аристотел или Тома Аквински. Ова три дела су раздвојена и истовремено јединствена, по образу Свете Тројице.

229. У Првој Петровој посланици (1 Петр. 1, 22) речено је: *Душе своје очистивши Духом у послушању истине...* Заиста, кад се душа и тело обраћају Богу, дух се ослобађа и може да испуњава, функцију која му је природом одређена и може да живи нормалним животом.

230. Сваку душу животвори Свети Дух, али кад демони паразитирају на њој, ми изврћемо оно што нам је Бог дао и користимо у рђавом правцу.

231. Психоанализа и друге методе психотерапије јесу методе за лечење душевног човека. Душеван човек је човек непробојан за трансцендентни свет, то је земаљски човек који се брине за овај свет. Душевни човек не живи у потпуној мери, он је затворен у самом себи. Образац нормалности за класичну психијатрију представља душеван човек, који се у ствари налази у стању болести. Јер дух у њему спава (в.: Рим. 11, 8), где се говори о „духу неосетљивости“). Душеван човек је ограничен границама земаљског живота, нема пред собом другу перспективу, не живи свом целовитошћу свог бића, за разлику од духовног човека. Душеван човек има дух, али дух у њему спава. Дух је будан само код духовног човека, он је у њему слободан, развијен, цвета. Католици су присталице психоанализе и сматрају да духовни живот може да се развија правилно само под условом да постоји психичко здравље и да зато човеку пре свега треба вратити његово психичко здравље у нормалу. И тада ће у њему моћи да се развија духован човек. Међутим, идеја психички здравог човека, психичког здравља, је сама по себи лажна. Душевни човек није здрав зато што је недухован и он може да се исцели тек поставши духован, захваљујући нормалном лечењу. Нормалност, норма за дух – јесте живот у јединству с Богом.

232. У својој посланици⁴⁶ свети апостол Павле каже: *Духом будите ватрени.* То значи: имајте жив дух.

233. Молитва треба да постане потреба.

234. Молитву треба осећати као потребу.

⁴⁵ *Имајући, дакле, оваква обећања, о љубљени, очистимо себе од сваке нечистоте тијела и духа* (2 Кор. 7, 1)

⁴⁶ В.: Рим. 12, 11.

235. Молитва треба да буде потчињена сталној дисциплини; треба да приморавамо себе на то да је уткамо у свако дело нашег живота.

236. Не може се рећи да монах свој живот проводи у очекивању смрти. Смрт за њега није ништа: то је толико обична појава, као и путовање метроом кад човек треба некуда да стигне. Монах више не живи на земљи, или, бар покушава да живи у Царству Небеском које почиње овде, у овом свету.

237. Треба живети у садашњости и не бринути се за будућност, јер се због ових страхова ништа неће променити, осим тога, тада занемарујемо садашњост и ризикујемо да тако сав свој живот проведемо у занемаривању садашњости. Треба пазити на то да у сваком тренутку у кандилу има уља, као код мудрих девојака да бисмо у сваком тренутку били спремни да сретнемо свог Женика.

Оно што треба да нас брине јесте какви смо сада, наше стање у којем ћемо стати пред Христа.

Природно, треба се припремати за будућност, али се треба припремати у Богу.

238. Ван Бога живот нема смисла, он је апсурдан, он је ништа. А у Богу све у животу стиче свој смисао. И зато ћемо пред Богом морати да дамо одговор за најмање ситнице из нашег живота, за своје најнезнатније поступке, за свако своје дело. Зато у сваком тренутку и у свему треба да се старамо да живимо у Богу.

239. Пошто смо хришћани поседовање истине за нас представља одговорност, а не повод за гордост. Уместо да се надимамо пред другима, морамо да осећамо колико смо сами недостојни истине.

240. Пред другим људима треба да имамо дух покајања и смирења, треба да спознамо не само оно лоше што чинимо, већ и све оно што не чинимо (вероватно се подразумева добро). Преподобни Серафим Саровски је све своје посетиоце примао с великим смирењем.

241. Ближњег треба волети у име Божије и у Богу, а не за самог себе и у себи. Љубав без Бога је егоистична. Само захваљујући молитви она престаје да буде себична и постаје љубав у Богу.

242. Треба се припремати за будућност. Међутим, ми се за будућност припремамо тако што у садашњости живимо онако како треба. Како ћемо живети сутра одређује се и припрема оним како живимо данас. Бескорисно је градити планове за сутра: ми све планирамо, а ништа се не дешава онако како смо претпостављали; дешава се нешто неочекивано што мења све наше планове. Треба живети у садашњости, кад је у питању будућности треба се уздати у Бога.

243. Покајање треба да буде стално стање, а не осећање горчине због неког одређеног греха. Морамо да се кајемо за наше пало стање, које је везано за првородни грех. Покајање се састоји у томе да признамо да смо ми пред Богом – ништа. Оно је засновано на смирењу и може се рећи да је смирење дубље од покајања и да стално стање за нас треба да постане смирење. Ако пребивамо у смирењу, никакво зло не може да нас се дотакне.

244. Молитва треба да повезује цело наше биће.

245. Искушење је као змија која нас уједа. Чим осетимо ујед морамо да придаavimo змију, да јој одсечемо главу.

246. Кад осуђујемо друге ми падамо у исте грехове за које њих саме оптужујемо. Осуђивање ближњег и злословљење се увек окрећу против нас.

247. Молитва не сме да зависи од нашег расположења или жеље. Не желимо да се молимо због тога што у себи носимо све своје грехове. Дакле, треба се кајати. Сваког дана треба испитивати своју савест и кајати се. Треба редовно, свакодневно приморавати себе на молитву. Треба да схватимо да је то потребно. Сви ми треба да осећамо да се налазимо у опасности и да знамо да ђаво тумара око нас како би савладао нашу душу. Молитва души даје снагу да се брани. Да би човек развио мишиће он мора да се бави гимнастиком.

248. Молитва не сме да постане „ритуал“ у лошем смислу ове речи; ако је обављамо механички треба да молимо Бога за опроштај.

249. Молитва по сваку цену мора да буде редовна. Као вода која тече кап по кап и на крају дуби камен на који пада, молитва на крају прониче у нашу душу.

250. За време Исусове молитве ум треба да продре у срце. Тада ћемо захваљујући молитви моћи да поимамо ствари својим срцем.

251. У Јеванђељу је речено да треба градити на камену, а не на песку. Ако градимо на песку дом наше душе се расипа и распада са свих страна. Зато га треба градити на камену и ојачавати. Камен је вера, а везивни материјал је молитва. Вера је стање, то није представа о Богу. Треба да укрепљујемо своју душу и то можемо да чинимо само уз помоћ молитве.

252. *Питање: Како у животу оваплоћивати љубав према ближњем? Понекад ближњи сам моли за помоћ, каже у чему му се може помоћи. Али понекад ни за шта не моли. Дешава се да видимо да неко очигледно има тешкоће, али не говори о њима. Да ли у том случају треба да понудимо помоћ?*

Одговор: Пре свега треба знати да се свако налази у стању духовне оскудице. Пре свега, треба имати у виду духовно сиромаштво. Не може постојати универзално правило о томе како човек треба да се понаша. Може се рећи само да се не треба наметати. И кад предузимамо било шта то, треба да чинимо с великим смирењем. Стање гордости може да доведе до резултата супротних од оних до којих доводи љубав. Не постоји опште правило: понекад се треба умешати, понекад уздржати; то зависи од конкретног случаја, а то се не може дефинисати апстрактно, то треба осећати. Љубав је пре свега пажња према ближњем. У односу на друге треба бити у приправности, налазећи се у стању сталне духовне пажње. Кад треба деловати, осетићемо у себи потребу за тим. Молитва помаже човеку да научи да буде пажљив према ближњем. Управо у молитви ће нам бити указано да ли, када и како треба деловати. Кроз молитву и пажњу према ближњем можемо да добијемо [одозго] знање о ближњем. То се потврђује мноштвом примера из живота светаца. Преподобни Серафим Саровски се непрестано молио за своје родитеље, а свој живот је провео далеко од њих, знајући притом све о њима. Свети Симеон, у Христу јуродиви, је на тај начин сазнао да му је умрла жена. Љубав није нешто што се може разместити по

полицама. И не изражава се обавезно у великим подвизима. Понекад кратка молитва, једноставна реч, обичан знак пажње доносе ближњем добро.

253. Ако се говори о љубави, не смеју се супротстављати созерцање и дејство. Хришћанска љубав је активна, али ова активност проистиче из созерцања и везана је за њега. Све што се тиче љубави према ближњем има у својој основи молитву за ближњег.

254. Да би наша молитва била делатна морамо да се молимо осећајући да смо грешни. То не значи да треба да се сећамо својих грехова – морамо да будемо свесни свог грешног стања у целини, нашег палог стања, које је изазвано првородним грехом. Човеку је тешко да буде свестан тога. То није само тешко – то је просто немогуће. Али, оно што је немогуће за човека могуће је за Бога.

255. Све што су чинили хришћански подвижници и све што су постизали свеци није зависило од њихове снаге, није зависило од онога што су учинили и што им је пошло за руком. Они су се у потпуности ослањали на Бога и деловали су Божанском благодаћу. Духовно узрастање не зависи од развоја сопствене силе воље и сопствених снага. Хришћански светац није натчовек с невероватном снагом воље. У овоме се састоји разлика између хришћанства и неких источњачких култова, на пример, хиндуизма, у којима људима успева да чине нешто изванредно уз помоћ развоја сопствених сила воље. Хришћански светац, напротив, све што је потребно, чини силом Божијом.

256. Сваки дан треба да буде нов, он треба да постане нова тачка одбројавања. Ако смо претходног дана имали потешкоћа, ако је све ишло наопако и ми о томе размишљамо, треба одмах да пресечемо ове мисли и да почнемо од нуле. С друге стране, сваки дан треба проживети као да је последњи и никад ништа не треба одлагати за сутра. Сваки дан треба проживети као битан дан.

257. По сваку цену треба да одржавамо редовност у молитви, или, барем, да чувамо молитвено расположење. Не смеју постојати „празни“ тренуци, периоди пауза. Кандило мора стално да гори.

258. Помислима се треба супротстављати одлучним одбијањем, треба их одсецати чим се појаве. То треба да постане аутоматска навика, апсолутно правило које се ни у ком случају не сме кршити.

259. Молитва је једино средство уз помоћ којег можемо да победимо искушења. Још треба сваког дана читати Свето Писмо. Боље је читати Свето Писмо по реду, него по дневним зачалима, у којима фрагмент често стоји изоловано од контекста.

260. Кад имамо материјалне потешкоће треба да се наоружамо безбрижношћу и молитвом.

А) Безбрижност. Сваки дан треба живети као последњи у свом животу, човек треба да буде спреман да умре. Мисли о смрти и о нашем спасењу нам помажу да разликујемо насушно од другостепеног и да другостепено доживљавамо као на извесној удаљености. Што нам у већем степену полази за руком да се не прилепљујемо срцем за оно што се дешава око нас, тим боље можемо да владамо ситуацијом. Ако

треба подићи камен уз помоћ полуге, снагу не треба употребити поред камена, већ нешто даље од њега.

Б) Молитва. Све треба прихватати с молитвом, у молитвеном расположењу. Треба да се молимо пре почетка сваког посла и док га обављамо. Тада се пред нама неће појавити проблем избора, јер ако знамо да смо се помолили пре него што начинимо избор или донесемо одлуку, знамо да нам је Бог помогао да начинимо најбољи избор или да донесемо најбољу одлуку. Свако дело које се чини у молитви, доноси нам корист. Свако дело које се чини без молитве, чак и ако изгледа добро, не доноси плод. *Који не сабира са Мног, расипа* (Мт. 12, 30; Лк. 11, 23), каже Христос. Један светац никад ништа није започињао не прекрстивши се. Једном су демони хтели да га искусе и приказали су му у виђењу ватрене кочије у пратњи анђела, који су му говорили: „Дошли смо по тебе, да бисмо те узнели на небо, као пророка Илију.“ Кад се спремао да седне у кочије он се, као пре сваког свог дела, прекрстио. Тада је виђење нестало и он је схватио да је било демонско. Зато што свако наше дело треба да започнемо молитвом, чак и тако кратком као што је крсно знамење.

261. Чак и кад смо веома заузети треба да нађемо време за молитву. Молитва треба да прати све што радимо. Молитва је као дисање. Ако престанемо да се молимо душа ће погинути.

262. Чим нам на памет падне рђава помисао треба да се покајемо, да замолимо од Бога опроштај за то. На крају дана треба да изведемо закључке, да замолимо Бога да нам опрости све лоше што смо учинили и за све добро које нисмо учинили. А да бисмо почели дан треба да замолимо Бога за помоћ.

263. Ако нам је за време вечерњих молитава тешко да се молимо, то је зато што се нисмо довољно молили у току дана.

Молитви се не сме посвећивати само један или два тренутка у току дана. Молитва мора да буде покретачка снага свег нашег живота. Морамо да научимо да ништа не чинимо без молитве.

264. За време великог поста молитва Јефрема Сиријског⁴⁷ треба да нам задаје тон за цео дан.

265. Све морамо да чинимо у Богу. Јеванђеље нас учи да треба да стављамо квасац у тесто. Тесто је сав наш живот с његовим пословима и бригаама. „Квасац“ је Бог Који у њему учествује кроз нашу молитву која Га призива.

266. У овом животу није могуће избећи невоље, тешкоће и искушења. То је крст који морамо да носимо. Али овај крст не можемо да носимо пасивно, допуштајући да нама овладају потиштеност и чамотиња; он за нас не сме да постане извор разарања, уништења и смрти. Напротив, он мора бити извор живота, зато што га треба носити активно и делатно.

267. Не смемо да дозволимо мислима о материјалном да нас обузму и материјално не смемо да сматрамо драгоценим; напротив, у односу на њих треба да

⁴⁷ „Господи и Владико живота мојего, дух празности, унинија, љубоначалија и празднословија не дажд ми. Дух же цјеломудрија, смиренумудрија, терпенија и љубве даруј ми, рабу Твојему. Јеј, Господи Царју, даруј ми зрјети моја прегрјешенија и не осуждати брата мојего, јако благословен јеси во вјеки вјеков, амин.“

испољавамо извесну резервисаност. Имајући овај осећај с већом лакоћом ћемо моћи да обављамо све своје послове.

Ова безбрижност се може стећи на два начина.

Пре свега, сећањем на смрт: сваки дан треба да живимо као да је последњи у нашем животу. Захваљујући томе моћи ћемо да разликујемо битно од небитног; релативност другостепених ствари ће за нас постати очигледна и ми ћемо се усредсредити на главно.

Затим – молитва. Она мора присуствовати у свакој нашој радњи. Сваки пут кад било шта почнемо, треба да се обратимо Богу и да од Њега измолимо помоћ. Не ради се о томе да молитвом искамчимо нешто материјално, већ о духовној помоћи. Као одговор на нашу молитву Бог ће нам дати материјална добра, која ће моћи да донесу корист нашој души. Али Он ће нам пре свега помоћи да све, па чак и материјално – духовно доживљавамо у Њему.

268. Праву опасност представља ђаво који покушава да нам нашкоди на све могуће начине, шуњајући се најразличитијим путевима.

269. Ако нам неки задаци на послу нису занимљиви, ако чак изазивају у нама одвратност и причињавају нам патњу, треба да будемо стрпљиви. Свети оци су, кад нису имали посла, често налазили себи бесмислен посао како би се на тај начин вежбали у трпљењу. Овде треба рећи нешто и о молитви: човек треба да се моли кад обавља такав посао и посао тада постаје лакши. Треба се молити пред почетак посла, за време посла и кад се дешава да имамо мало слободног времена. То је још и питање смирења: треба да се смиримо и да кажемо себи да смо недостојни да се бавимо занимљивим послом.

270. Злоба и осуђивање ближњег проистичу из наше пале природе, из првородног греха. Још нас на то непрекидно подстиче ђаво, као и заборављање Бога и сиромашна молитва. Тада треба да се подсетимо да се цео закон своди на две заповести: на љубав према Богу и на љубав према ближњем.

271. Хулне помисли су несумњив знак да је ђаво негде у близини, јер су неке од њих толико ужасне да се са свом очигледношћу може рећи да не могу да потичу од нас.

Морамо бити задовољни што нас ђаво подсећа на своје постојање тако очигледно, јер он обично покушава да се сакрије и да делује неприметно. А кад нам се он, напротив, показује, схватамо с каквим непријатељем имамо посла и потпуно смо свесни против кога треба да се боримо – све нам постаје јасније.

Кад нам долазе хулне помисли треба да им се противимо, треба да им се супротстављамо категоричким одбијањем, да пазимо на то да не проникну у нас и да не наиђу у нама на било какав одјек. Ове помисли су апсолутно класична појава у духовном животу о којој много говоре свети оци, између осталог – преподобни Јован Лествичник, код којег у „Лествици“ овим поводом има доста опаски. Кад видимо да ђаво кроз такве помисли жели да омете нашу молитву, у извесном смислу треба да му се осветимо молећи се још усрдније, погрузивши се још дубље у молитву и говорећи му: „Пошто ти радиш тако, ја ћу се теби за инат, молити Христу.“

272. Пост се не сме доживљавати као зборник прописа: то је пре свега повод да променимо свој живот. Све нам је то дато да бисмо се, по речима Писма, променили.

273. Пред искушењима која нас опседају са свих страна, треба да се понашамо као генерал који око себе скупља војску да би одбио напад чим се он деси и који руководи битком.

274. Ако је тешко усредсредити се на молитву једини излаз је борити се и борити се упорно.

275. Увек треба имати на уму да демони делују против нас. Највеће ђавоље лукавство је да нас натера да верујемо у то да он наводно не постоји. Кретање страсти, чак и ако у нама постоје основе за то, потиче од ђавољег дејства; не смемо да верујемо у то да оно потиче од нас.

276. Треба одбацити философију која свој систем само супротставља другима и треба да се трудимо да ствари видимо у Богу, позитивно.

277. Болест може да постане корисна за човека, да га преобрази. Али она може и да нашкоди, ако за човека постане једини предмет немира, и ако он буде размишљао само о њој.

278. Појаве везане за крај света за нас остају тајна. У Светом Писму има неких назнака о томе. Тако знамо да ће наше тело после васкрсења постати слично телу васкрелог Христа: оно ће имати друга својства, различита од оних која има сад – сећамо се да је Христос у кућу улазио кроз затворена врата. Међутим, не треба размишљати о томе каква је тачно његова природа. Мислећи да ће наше тело бити „духовно“ врло брзо ћемо се скотрљати у окултизам. У овим питањима постоји тајна, коју треба да испоштујемо ћутањем. Тако чак ни васкрсли Лазар није рекао ништа о ономе што је видео.

279. О крају света, о Страшном суду и мукама треба размишљати са самилошћу, с осећањем трагедије, а не хладно и мирно као да се ради о нечем обичном. Сам Христос је с људима говорио врло конкретно, али је то увек чинио у духу љубави и самилости према људима, у позитивном смислу, да би их подстакao на спасење. Запањујуће да је у причи о добром зрну и о корову Он каже да не треба ишчупати коров одмах, већ треба причекати да зрно добро никне. Не знамо шта ће се десити, шта ће Господ одлучити. Не треба се угледати на Јону који је предсказао пад Ниневије и невоље које ће доживети њени становници, и који се касније ражалостио кад се то по милосрђу Божијем није десило.

280. Треба се непрестано молити. Молитва је храна и живот за душу. Без молитве се душа суши и умире.

281. Нормално је да не осећамо задовољство од обављања професионалне делатности. Ми нисмо на земљи за то да бисмо осећали задовољство. Овде је наш удео патња. Може се рећи да је чак лоше осећати задовољство од професионалне делатности, јер она у том случају за нас може да постане идол и ми ризикујемо да се посветимо њој, на уштрб онога што је важније. Треба да осећамо задовољство само од духовних занимања. Посао треба доживљавати као испитивање, као аскезу. Тако га доживљавају монаси, који у манастиру морају да обављају послове који их не занимају. На њега треба гледати као на нешто што је призвано да нас научи трпљењу. Није грешно осећати одвратност према послу, само ако нам то не шкоди унутрашње и ако не

шкоди нашем духовном животу. То треба подносити као духовно вежбање и доживљавати га у Богу, с молитвом. Без обзира на то, посао треба обављати савесно, да људи не би патили због тога што нама нешто није занимљиво; напротив, према људима треба испољавати више љубави, посвећивати им пажњу и показивати доброту према људима, с којима на послу долазимо у додир. То треба да нам помогне да постанемо смиренији: треба да кажемо себи да тај посао радимо зато што смо недостојни нечег занимљивијег.

282. Молитва је језик другог света. И ми ћемо пре или касније морати да пређемо у други свет. Кад се спремамо да се преселимо у другу земљу треба да у мемо да говоримо на језику те земље. Молитва нас учи том језику.

283. Духовни живот представља дуготрајан труд. Човек треба да буде спреман да се целог живота бори са „старим човеком“.

284. Основа свега је јеванђељско учење. Јеванђеље је свеобухватни програм нашег духовног живота.

285. Бог се гордима противи, а смиренима даје благодат. Како учи преподобни Исак Сиријски, до Бога се може доћи само кроз смирење. Христос нам је показао пример за то: Он Сам, Бог, постао је човек и смирио се, а затим нам је рекао: „Идем Богу Мом.“⁴⁸

Смирење је најкраћи пут ка спасењу без којег се све распада.

286. Покајање је кључ за духовни живот. Оно нам помаже да се обучемо у брачну одећу без које ћемо бити избачени.

287. Морамо да се кајемо за наше сопствене грехове, као и за све грехове човечанства, због стања у којем се свет налази после грехопада.

288. Трпљење је апсолутно неопходно у духовном животу. То је дете смирења.

289. Човек не сме да прави скокове. Треба да иде према Богу постепено, али стабилно. Средњи пут је царски пут.

290. Преподобни Серафим Саровски је учио да је циљ живота хришћанина – стицање Духа Светог. Најважније средство за то јесте молитва.

291. Молитва за душу мора да буде живот као што је ваздух живот за тело.

292. Не смемо да се односимо према телу с немаром. Христос је целовит човек, са Својим телом. Ми смо Тело Христово, а наше тело је храм Светог Духа. Кад се грех прилепи за тело треба мрзети грех у телу, али не и само тело које је Бог створио.

293. Треба да тежимо ка томе да увек будемо с Богом и да све чинимо са свештеним страхом и захвалношћу.

⁴⁸ В.: *Идем Оцу Својему* (Јн. 16, 10, 16, 17) – *Прим. ред.*

294. Треба бити милосрдан према људима. О ближњем се треба бринути, желети његово спасење. Ова брига мора бити сједињена с молитвом.

295. Молитва за покојнике је веома важна за њих и за нас. Она је истовремено исповедање вере у то да смрт не постоји.

296. Човек никад не сме да се љути, већ увек треба да говори: „Господе, опрости ми!“

297. Човек не сме да дозволи себи да га обузме лоше расположење. Ако осећамо овакво стање душе одмах треба усрдно да се помолимо или да се покајемо.

298. Треба да сматрамо себе грешницима, али да избегавамо да се сећамо својих грехова.

299. Животно правило: више се молити и мање размишљати.

300. Човек треба да се плаши крајности у подвижништву. Не треба чувати будност само у духу, већ и у телу. Тело не треба убијати, већ јачати. Сам Христос се бринуо за Своје тело: Он је јео и спавао.

301. Човек је без љубави само кимвал који звечи.

302. Треба чувати осећај тајне у односу на Бога. Задовољан сам кад не знам.

303. Све треба чинити са захвалношћу. Ако једеш – благодари Богу. Ако не једеш – исто тако благодари Богу.

304. Треба се богатити у Бога, а не у себе самог.

305. Кад су у питању наши духовни непријатељи треба да се угледамо на војника на фронту: увек треба да будемо пажљиви и опрезни.

306. Не усуђујте се да се бавите богословљем не обавестивши се о томе код тројице васељенских учитеља!

307. Молитви тиховања треба дати предност у односу на молитву наглас: права је дубља.

308. Кад показујемо нерад, неодлучност или изражавамо оклевање у погледу нечега што треба да обавимо у духовном животу, морамо се сетити шта су говорили валаамски старци: „Не радим зато што хоћу, него зато што нећу.“

309. Треба непрестано да пазимо на то да се бринемо за Божије, а не за своје.

310. Једино што треба да тражимо јесте то да нас Бог посети Својим милосрђем и да нас прими.